

Szabó Viktor

Háború és diplomácia
Magyarországon
1918-1919

Prima Forma Tudományos Egyesület

Szabó Viktor

Háború és diplomácia
Magyarországon
1918-1919

Prima Forma Tudományos Egyesület,
Budapest
2009.

Lektorálta: Dr. Vadász Imre

ISBN 978 963 06 8672 3

© Szabó Viktor

© Prima Forma Tudományos Egyesület, 2009

Előszó

Mikor a Prima Forma Tudományos Egyesület vezetősége úgy határozott, hogy Szabó Viktor – akkor még csak reménybeli – ifjú történész számára ad lehetőséget az Egyesület által kiadásra kerülő első nagyobb terjedelmű tanulmány megírására – mely egyben a szerző első komolyabb munkája is – bizony nagy fába vágta a fejszéjét. Egyikünk sem tudhatta, hogy a fiatal kollégának sikerül-e megbirkózni a feladattal, hiszen alig több mint egy év állt rendelkezésére a kutatáshoz, az anyaggyűjtéshez, és a munka elkészítéséhez. Abban sem lehettünk biztosak, hogy ennél a kényes témánál sikerül-e megőriznie a kellő tárgyilagosságot, hiszen manapság (újra) nehéz az 1918-1919. évi eseményekről objektíven – mondjuk így: érzelmektől mentesen – szólni. Végezetül a szűkre szabott terjedelmi lehetőség is sok fejtörést okozott nekünk.

Szerencsére, ami a fiatal szerzőt illeti, kellemesen kellett csalódnunk. A rövid határidő ellenére egy alapos, kerek egész munkát kaphattunk tőle, melynek tárgyilagossága és visszafogottsága figyelemre méltó. Sajnos a korábban már említett terjedelmi okok miatt néhány fejezetet meg kellett kurtítanunk (így például a polgári időszak és a Tanácsköztársaság propagandatevékenységéről szóló fejezeteket, de sajnos ki kellett hagynunk a Mackensen-hadsereggel kapcsolatos diplomáciai bonyodalmak ismertetését, a tanácskormány és a francia vezérkar belgrádi tárgyalásainak bemutatását, a Clerk-misszió tevékenységének alaposabb elemzését). A további rövidítések elkerülése érdekében úgy határoztunk, hogy az érdemi rész javára a formátum tekintetében teszünk némi engedményt, ezért a kiadványban nem kapott helyet külön irodalomjegyzék, de

természetesen a felhasznált források és szakirodalmak pontos hivatkozása a Jegyzetekben megtalálható.

Reméljük jelen kiadványunkkal hozzájárulhatunk a magyar történelem eme (manapság elhanyagolt) időszakának pontosabb megismeréséhez és Olvasóink kissé árnyaltabb képet kaphatnak a kilencven évvel ezelőtt lezajlott eseményekről.

A Kiadó

1. A kocka el van vetve

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni béke Magyarország számára záróakkordja volt annak a folyamatnak, mely 1918 nyarán, az első világháború utolsó évében vette kezdetét. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy az antant hatalmai elhatározták az Osztrák-Magyar Monarchia felosztását. Bár jelen munka kereteit meghaladja az antant háborús céljainak és diplomáciájának részletes elemzése,¹ azonban ezen időszakban számos olyan esemény történt, amely a későbbiekben alapvetően meghatározta a függetlenné vált Magyarország külpolitikai mozgásterét. Így elkerülhetetlen megismerkednünk azokkal a tényezőkkal, melyek elvezettek a Monarchia felbomlásáig.

Ma már közismert tény, hogy a nyugati szövetségesek egészen 1918 elejéig nem kívánták Ausztria-Magyarország felosztását. Egyfajta föderális átalakítást és némi területi módosításokat szükségesnek tartottak, de – a brit kabinet 1918. január 4-ei javaslata szerint – "Ausztria-Magyarországnak olyan helyzetben kell lennie, amelyből hatékony befolyást tud gyakorolni Délkelet-Európára"². Az Amerikai Egyesült Államok elnökének, Woodrow Wilsonnak híres 14 pontja (1918. január 8.)³ – melyek az ún. wilsonizmus alapelvei lettek – is ezt látszott alátámasztani. Sőt Franciaország vezetői is ekkor még erre az álláspontra helyezkedtek, és szakértőik ennek megfelelően dolgozták ki a háború utáni rendezésről szóló terveiket.⁴

A Monarchia jövőjével kapcsolatos elképzeléseket alapvetően két tényező változtatta meg. Az első az európai politikai egyensúly megbomlása volt. A központi hatalmakkal Oroszországgal 1918 márciusában megkötött breszt-litovszki békéje, majd áprilisban a IV. Károllyal folytatott különbéke

tárgyalások kudarca, végezetül pedig a Monarchia és Németország között 1918. május 15-én létrejött spai egyezmény – mely szoros gazdasági, katonai és politikai együttműködést irányzott elő – az antant hatalmai számára egyértelművé tették, hogy a Monarchia véglegesen a német politika eszközévé vált, így a jövőben nem lesz képes az addigi kiegyensúlyozó szerepét betölteni. Másodsorban azt is világosan látták, hogy Ausztria-Magyarországnak az Oroszországban hatalomra jutott bolsevizmus elszigeteléséhez sincs meg már a kellő ereje, sőt a sokféle nemzetiségből mesterségesen létrehozott birodalom inkább melegágya lehet a kommunizmus továbbterjedésének.

A nyugati szövetségesek számára a megoldást a dunai térség nemzetállamokká való átalakítása jelentette. Ezen országok segítségével kívánták sakkban tartani a német militarizmust, és nem mellékesen az új államok a bolsevizmus terjedése ellen is egyfajta ütközőzónaként szolgálhattak. Ekkor került előtérbe a román és szerb területi igények teljesítésének mikéntje, valamint értékelődött fel a háború alatt Párizsban és Londonban tevékenykedő kelet-közép-európai emigráns csoportok szerepe. Ez utóbbiak közül a legaktívabb és talán a legsikeresebb a Masaryk és Beneš nevével fémjelzett cseh emigráció volt.⁵ Fő érdemük, hogy szívós munkával és nem kevés diplomáciai manőverrel elő tudták készíteni a talajt, ki tudták várni a megfelelő időpontot és alternatívát tudtak nyújtani az antant számára Kelet-Közép-Európa újrendezéséhez.

A szövetségesek első lépésként Lengyelország függetlenségi törekvéséről adtak ki támogató nyilatkozatot (1918. június 3.), majd Csehszlovákia elismeréséről is nyilatkoztak (Franciaország: június 29-én, Anglia: augusztus 9-én, USA: szeptember 2-án). Elviekben elfogadták egy nagy délszláv állam létrejöttét is, ám az Olaszországgal való várható határviták miatt egyelőre tartózkodtak annak írásban történő deklarálásától. Románia helyzete meglehetősen kényes volt,

hiszen 1918. május 7-én különbékét kötött a központi hatalmakkal, és így megszegte az antanttal 1916-ban aláírt titkos szerződést. Ezzel elméletileg elvesztette jogát a szerződésben rögzített magyarországi területekre is. Franciaország ennek ellenére (vagy éppen ezért) nyíltan támogatta a Párizsban létrejövő – és Nagy-Románia megvalósításának programját valló – román emigrációt. Ezzel az antant véglegesen elkötelezte magát a kisállami rendszer kialakítása mellett.

Bár ezt követően mindegyik állam szakértői megkezdték az új országhatárookra vonatkozó tervek kidolgozását, azonban az újrarendezés megvalósításában mégis elsősorban Franciaország követelt magának vezető szerepet. Fő érvként azt hangoztatták, hogy a világháborúban a franciák hozták a legtöbb áldozatot, illetve a német militarizmus elsősorban őket fenyegeti. Ám ennél is nyomósabb érvként szolgált az a tény, hogy a régióban Franciaország rendelkezett a legjelentősebb katonai erővel. Főként ez utóbbinak köszönhető, hogy a többi szövetséges – tudomásul véve a fennálló erőviszonyokat – elfogadta Franciaország vezető szerepét a dunai térségben.

Az antant nagyhatalmak mindinkább egyértelműbb Habsburg-ellenes politikája, illetve a szláv és román emigráns csoportok egyre nyíltabb támogatása a Monarchián belüli nemzetiségi vezetőket is cselekvésre ösztönözte. A legaktívabbak a délszlávok voltak. Már a nyár folyamán több városban (Spalato, Fiume, Ljubljana) nemzeti tanácsok jöttek létre, majd 1918. október 5-én – a különböző pártok és nemzeti tanácsok összefogására – megalakult Zágrábban a Szerbek, Horvátok és Szlovének Nemzeti Tanácsa. Október 14-én Csehországban nagyszabású általános sztrájk kezdődött, mely aztán hatalmas méretű megmozdulásokba csapott át.

1918 őszen, a katonai vereség egyre bizonyosabbá válásával, Magyarországon is az addig ingadozó nemzetiségi

vezetők egyre inkább az elszakadás mellett tették le voksukat. Az erdélyi román és a felvidéki szlovák politikusok növekvő számú megnyilvánulása szolt az önrendelkezési jog követeléséről, vagyis hogy saját maguk dönthessenek további sorsukról, területi hovatartozásukról.

A Monarchia vezetői még megpróbálták menteni a menthetőt: 1918. október 4-én Burián külügyminiszter Wilsonhoz intézett jegyzékében a januári pontok alapján javasolta a béketárgyalások megkezdését, míg IV. Károly október 16-ai manifesztumával föderalizálta a Monarchia ausztriai felét. Ezek azonban már elkésett lépések voltak. Mind Wilson, mind a nemzetiségek úgy vélték, hogy az események már túlhaladtak ezeken az intézkedéseken. Ekkor már a birodalom olyan belső és külső politikai erők kölcsönhatásának örvényébe került, ahonnan nem volt visszaút. A kocka el volt vetve.

2. A polgári demokrácia időszaka

2.1. A pacifizmus nevében

1918. október 31-én József főherceg az uralkodó nevében Károlyi Mihályt, a Magyar Nemzeti Tanács⁶ vezetőjét, nevezte ki miniszterelnöknek. Ezzel győzött az úgynevezett őszirózsás forradalom⁷ és egy olyan új kísérlet vette kezdetét a magyar diplomáciában, melynek sikerétől – a közvélemény és a politikai elit egyaránt – a történelmi Magyarország integritásának megőrzését, illetve egy viszonylag enyhe feltételekkel létrejövő békét remélt.

A Károlyi-kormány külpolitikája alapvetően három alappillérre épült: pacifizmus, integritás, föderáció. A pacifizmus Károlyiék számára az adott helyzetben egy méltányos békét jelentett. Vagyis – elképzelésük szerint – a szemben álló felek érveinek és ellenérveinek tárgyalóasztalnál történő megvitatását követően megegyezéssel békék sorának kellett volna létrejönnie. Az esetleges határviták esetén pedig – a népek önrendelkezési jogának megfelelően – népszavazás döntött volna a vitás területek hovatartozásáról. Hosszútávon egy ilyen rendezés az első világháborúhoz hasonló méretű összecsapások elkerülését is szolgálta volna. Könnyen felismerhető a wilsoni-elvek hatása, melyek szellemében kívánták Károlyiék külpolitikájukat alakítani. Ugyanakkor a pacifista eszmék hangoztatásával szerették volna elhatárolni magukat a korábbi vezető elit háborús szerepvállalásától. Azt akarták ezzel bizonyítani, hogy Magyarország és a magyar nép csupán áldozata volt a Monarchiabeli vezetők hatalmi ábrándjainak, ezért nem érdemel súlyos büntetést. Az új kormány pedig nem vállalhatja a felelősséget a háború alatt elkövetett „bűnökért”. A katonapolitikát is ennek megfelelően alakították: igyekeztek minél gyorsabban leszerelni a

hadsereget. Károlyi egyrészt attól tartott, hogy a fegyveres ellenállás rontaná Magyarország esélyeit a háborút lezáró békekonferencián, másrészt abban sem volt biztos, hogy a világháborúban megcsömörlött, visszatérő katonatömegek egyáltalán kezelhetők a kormány számára, és az ellenség helyett nem éppen ellenük fordulnak.⁸

A másik két alappillér tulajdonképpen szorosan összefüggött egymással. A Károlyi-kormány alapvetően a történelmi Magyarország területi integritása, azaz (Horvátország kivételével) határainak sértetlensége mellett foglalt állást. Ám ezt összekapcsolták egy gyökeres belső szerkezeti átalakítással. Magyarországot föderális alapon kívánták átalakítani. Jászi Oszkár dolgozta ki azt a „keleti Svájc” néven elhíresült tervezetet,⁹ mely szerint az országot nemzetiségi tömbök szerint kell területi egységekre osztani, ahol minden nemzetiség széles körű (kulturális, nyelvi, önkormányzati) autonómiát élvez. Ezzel a lépéssel a nemzetiségek elszakadási törekvéseinek szerettek volna gátat vetni, illetve az antant felé akarták bizonyítani a korábbi magyarországi nemzetiségi politikával való szakítást. Így próbálták meg a nyugati szövetségesek számára elfogadhatóbbá, szalonképesebbé tenni a történelmi Magyarország területi integritásának eszméjét.

Véleményem szerint tehát, nem igazak azok a még manapság is gyakran elhangzó vádak, hogy Károlyi Mihály és kormánya nem rendelkezett semmiféle koncepcióval Magyarország külpolitikai helyzetének stabilizálásról. Kezdetben pontosan követhetőek azok a lépések, melyek a fentebb említett célok elérését szolgálták. Persze az is igaz, hogy idővel a sorozatos diplomáciai kudarcok egyre kapkodóbbá tették a polgári kormány tevékenységét, mely aztán gyakorlatilag a teljes csődbe torkollott. Azonban azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a Magyar Nemzeti Tanács egy a háborús vereség sokkjából még fel sem ocsúdott, az összeomlás szélén álló ország vezetését vette át. Járatlan úton

kellett haladniuk. Nem egy irigylésre méltó feladat, és nem is volt rá más jelentkező. A régi politikai elit döntő többsége kompromittálta magát a világháború alatti szerepvállalásával, és a nép haragjától tartva inkább visszavonult. A hivatásos katonatisztek nagy része ekkor még leginkább saját sorsa miatt aggódott, és apolitikus neveltetéséhez híven távol tartotta magát a közszerepléstől. A Kommunisták Magyarországi Pártja pedig még meg sem alakult. Gyakorlatilag a Magyar Nemzeti Tanács volt az egyetlen számba jöhető politikai erő, mely ráadásul jelentős tömegtámogatottsággal is rendelkezett. Nem véletlen, hogy még a nagy ellenfél, Tisza István is ekkor már csak Károlyi Mihály politikájában látta az összeomlás felé rohanó ország megmentésének esélyét.¹⁰

Az új kormány nagy energiával látott neki a kitűzött célok megvalósításának. A két legsürgetőbb feladat a felbomló félben lévő hadsereg megbízhatatlan katonáinak lefegyverzése, illetve a függetlenné vált Magyarország státuszának – elsősorban az antant felé történő – tisztázása volt.

Károlyi honvédelmi miniszternek Linder Béla vezérkari alezredest nevezte ki. Linder háborús élményei hatására a pacifizmus támogatójává vált. Sok kortársához híven, a világháború mélysárlása után, ő is ettől az eszmétől várta, „hogyan egy új és győzelmes élet támadjon fel belőle.” Ebben az értelemben jelentette ki november 2-án a híressé vált mondatokat: „Nem kell hadsereg többé! Soha többé nem akarok katonát látni.”¹¹ Talán még ő sem sejtette, hogy ezeknek a szavaknak milyen messzemenő következményei lesznek. Mindenesetre 1918 novemberének első napjaiban a kormány minden tagja egyetértett Linder javaslatával, mely szerint a katonákat mielőbb le kell szerelni és a belső rend biztosítására egy megbízható nemzetőrséget kell felállítani.¹² A leszerelés megszervezésével Böhm Vilmost a Szociáldemokrata Párt egy jelentős tagját bízták meg. Ez az

akció gyors eredményt hozott, hiszen közel másfél millió katona leszerelésével december végére be is fejeződött ez a művelet.¹³ Az egyezmény által engedélyezett haderőt a kormány a 18-22 évesek visszatartásával, illetve behívásával kívánta biztosítani. Az alacsony zsold azonban sem az altisztek, sem a legénység számára nem tette vonzóvá a katonai szolgálatot, így egyszerűen nem engedelmeskedtek a behívó parancsnak. A hadseregben uralkodó káoszt csak tovább fokozta a Hadügyminisztérium és a Budapesti Katonatanács között kialakuló rivalizálás, a kormányzat fegyveres ellenállást tiltó utasításai pedig gyakorlatilag demoralizálták a katonákat. A kialakult helyzetet talán a Keleti Francia Hadsereg december 27-ei jelentése tükrözi a legjobban, mely a magyar hadsereg állapotáról a következőket tartalmazta: „Ezeknek az egységeknek katonai szempontból semmilyen értékük sincs, és a dolgok mai állapotát figyelembe véve a magyar hadsereget mint nemlétezőt lehet tekinteni.”¹⁴

Károlyi és kormánya persze tisztában volt vele, hogy egy ország hadsereg nélkül kiszolgáltatott ellenségei számára. Elképzelésük szerint azonban Magyarországot nem a hadsereg, hanem a diplomácia volt hivatott megvédeni. Ennek érdekében a magyar kormánynak minél előbb fel kellett vennie a kapcsolatot az antanttal. Ez már csak azért is sürgető volt, mert a francia és szerb hadosztályok november elsején elérték a Száva-Duna vonalát. Várható volt a további előnyomulás észak felé, hiszen az antant számára kedvező lehetőség nyílt a még mindig hadban álló Németország harapófogóba szorítására. A Károlyi-kormányt – ismerve Szerbia magyarországi területekre vonatkozó igényeit – elsősorban a szerb hadsereg térnyerése aggasztotta. Károlyi Mihály személyesen vezette azt a küldöttséget, mely november 7-én felkereste Louis Felix Franchet d'Esperey tábornokot, a Keleti Szövetséges Hadsereg főparancsnokát, egy Magyarországra vonatkozó fegyverszünet megkötése

érdekében. A francia tábornok gyorsan egyértelművé tette, hogy a padovai fegyverszünet¹⁵ érvényét nem ismeri el, és magát – illetve rajta keresztül a francia kormányt – tekinti illetékesnek a dunai térségben. Továbbá azt is világossá tette Károlyiék előtt, hogy Magyarországot legyőzött országnak tekintik, és ennek megfelelően fognak bánni vele. Végezetül d'Esperey egy tizennyolc pontból álló szerződés szövegét adta át a magyar küldöttségnek, melynek feltétel nélküli elfogadását követelte.¹⁶ Károlyi természetesen nem dönthetett egyedül a fegyverszüneti feltételek elfogadásáról. Visszatérte után a kormány elé terjesztette a tervezetet, ami elfogadásra került. Az egyezményt 1918. november 13-án Belgrádban magyar részről Linder Béla (ekkor már tárca nélküli miniszter), a francia keleti hadsereg részéről Henrys tábornok, Szerbia képviselőjében Mišić vajda írta alá.

A fegyverszünet előírásai meglehetősen súlyosak voltak Magyarországra nézve. Főbb pontjai a következőket tartalmazták: a magyar csapatokat vissza kell vonni a Szamos felső völgye-Beszterce-Maros-Szabadka-Baja-Pécs-Dráva vonaltól északra, melyre nyolc nap áll rendelkezésre. A kiűrt területet antant megszállás alá kerülnek, de a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében marad. A magyar hadsereget hat gyalogos és két lovas hadosztályra kell lecsökkenteni. A szövetségeseknek joguk van minden stratégiai pont megszállására, melyeknek meghatározása a szövetséges hadseregek főparancsnokának jogkörébe tartozik, illetve joguk van az országban rendelkezésre álló minden szállítóeszközt szükség esetén igénybe venni. A magyar kormánynak jelentős mennyiségű vasúti anyagot, lovat, illetve egyéb hadianyagot kell átadnia a szövetségesek részére. Ezenfelül hat monitort azonnali hatállyal át kell adni, és a dunai flottilla fönmaradó részét le kell fegyverezni. Magyarország köteles minden kapcsolatot megszakítani Németországgal. Végezetül az egyezményben leszögezték,

hogyan a szövetségesek nem avatkoznak be Magyarország belügyeibe.¹⁷

A fegyverszünet megkötését – szigorú előírásai ellenére – a magyar kormány diplomáciai sikerként értékelte: sikerült közvetlen kapcsolatot teremteni az antant hatalmaival, sőt az egyezmény aláírásával Franciaország de facto elismerte a független Magyarország új kormányát. Úgy tűnt ezzel el lehet hátrítani azt a veszélyt is, hogy a szomszédos államok önkényesen magyarországi területeket foglaljanak el. Ezt látszott alátámasztani a belgrádi egyezmény azon pontja, mely szerint a megszállás alá kerülő területeken is megmarad a magyar közigazgatás. Károlyiék ez alapján joggal gondolhatták, hogy a katonai megszállás csupán ideiglenes jellegű lesz és ezek a területek továbbra is – de legalább a békekonferencia döntéséig – Magyarországhoz tartoznak.

Persze azzal is tisztában voltak, hogy mindez csak akkor valósulhat meg, ha a szerződést minden fél tiszteletben tartja. Éppen ezért fogadták örömmel azt a francia elképzelést, mely szerint a konvencióban említett stratégiai pontok egy része – köztük Budapest is – közvetlenül francia csapatok ellenőrzése alá kerülne. Ráadásul a magyar kormány maga állíthatta össze azoknak a stratégiaileg fontos területeknek és városoknak a listáját, amelyeknek francia megszállását javasolta. A magyar fegyverszüneti bizottság, élve a lehetőséggel, minden olyan települést felvett a listába, amelynek cseh, román, vagy szerb megszállásától tartani lehetett. Más szóval a francia hadsereg lett volna hivatott megvédeni Magyarországot a szomszédos államok területéhségétől.

A franciák azonban egyrészt sohasem gondoltak olyan mértékű megszállásra, mint amit Budapesten szerettek volna, másrészt nem Magyarországgal, hanem Romániával, Szerbiával és az immár hadviselő félként elismert Csehszlovákiával álltak szövetségesi viszonyban. Párizs számára a belgrádi egyezmény megkönnyítette a

Magyarországra való benyomulást, melynek célja elsősorban Franciaország és szövetségesei érdekeinek érvényesítése volt. Vagyis a Fiume-Zágráb-Budapest-Bécs vonal elérése, a szerb területi igények biztosítása, Szlovákia francia katonai ellenőrzés alá helyezése, Erdély zavartalan átadása a Román Királyságnak. Ám a francia vezérkarnak rá kellett döbbsennie, hogy katonai erejüket még ez a feladat is meghaladja, így a terv hamarosan csak Budapest megszállására redukálódott. Ráadásul még ebből a haderőből is két zászlóaljot át kellett vezényelni Fiumébe, illetve Raguzába az egymással torzszalkodó szerb és olasz szövetségesek szétválasztására. Így a budapesti bevonulás is késett és egyelőre Henrys tábornok november 20-án – Vix vezérkari alezredes vezetésével – csak egy katonai missziót tudott küldeni a magyar fővárosba, melynek elsődleges feladata a francia katonaság fogadásának előkészítése volt.¹⁸ A misszió, a magyar kormány segítségével, néhány nap alatt végrehajtotta a rá bízott feladatot. Azonban mire minden készen állt Párizsban úgy döntöttek, hogy határozatlan időre elhalasztják a francia bevonulást.¹⁹

A megszállás elnapolásának okaként első helyen kell említenünk a szövetségesek ellenállását. A brit kormány semmilyen módon nem kívánt részt venni Magyarország megszállásában. Ennek fő oka katonai erejének végessége volt, hiszen csapatainak nagy része a számára sokkal fontosabb Közel- és Közép-Keleten volt lekötve. Ugyanakkor Londonban azt sem szerették volna, hogy Franciaország túl nagy befolyást szerezzen Közép-Európában, így november végén a britek már kifejezetten ellenezték a budapesti francia bevonulást.

Olaszország vezetőit már eleve a belgrádi konvenció megkötése szembeállította Franciaországgal. Álláspontjuk szerint Franchet d'Esperey az antant nevében – de olasz jóváhagyás nélkül – tárgyalt egy olyan magyar kormánnyal, amelynek elismerését meglehetősen aggályosnak tartották. Az

olaszok az Adriai-tenger teljes partvidékét közvetlen érdekszférájuknak tekintették, valamint a dunai térség hatalmi viszonyainak kialakításában is szerepet követeltek maguknak. Ezért Budapest megszállása esetén az olasz kormány is egy zászlóaljat kívánt küldeni a magyar fővárosba.

A románok számára a Belgrádban meghúzott demarkációs vonal csalódást okozott, hiszen ez messze elmaradt az 1916-ban megígért területektől. Sőt attól tartottak, hogy a magyaroknak – „ügyeskedésük” révén – a franciákkal sikerül olyan jó viszonyt kialakítaniuk, ami még Erdély megszerzését is veszélyeztetheti. Éppen ezért tartották sérelmesnek a fegyverszünet azon pontját, mely a megszállt területeken is a magyar kormány kezében hagyta a polgári közigazgatást. A francia kormány igyekezett megnyugtatni a román vezetőket, de teljesen nem sikerült eloszlatni az aggodalmaikat.

A belgrádi konvenció leginkább hátrányosan a cseheket érintette, hiszen az egyezményben az északi területekről nem esett szó. A magyar kormány ezt – jogosan – úgy értelmezte, hogy ezek a területek továbbra is változatlanul magyar fennhatóság alá tartoznak. Ennek következtében a Felvidéken megkezdődött a magyar közigazgatás helyreállítása. Beneš azonnal tiltakozott Párizsban, és kérte a szlovák területek francia megszállását. A francia miniszterelnök, Georges Benjamin Clemenceau ekkor már tisztában volt vele, hogy a legjobb esetben is csak a magyar főváros megszállására kerülhet sor, így rendkívül kellemetlen helyzetbe került. Egyrészt tudta, hogy Budapesten kifejezetten barátságos fogadtatás várja a francia hadsereget (voltak, akik egyenesen az ország megmentőit látták bennük), így meglehetősen kínos lenne ezt követően – a cseh és román igényeket teljesítve – lenyomni a keserű pirulát a magyar kormány torkán. Másrészt a cseh vezetőkkel is nehéz lett volna elfogadtatni, hogy a magyar kívánság – azaz a budapesti bevonulás – magasabb prioritást élvez, mint a szlovák

területeknek a magyarokkal szembeni biztosítása. Így a franciák saját szempontjukból salomoni döntést hoztak, mikor november 26-án leállították a Budapest megszállására irányuló hadmozdulatokat.²⁰

Ez fordulópontot jelentett Károlyi megítélésén is. A francia kormány előtt egyértelművé vált, hogy a bevonulás elmaradása miatt nem tud közvetlen befolyást gyakorolni a magyar vezetés tevékenységére. Erre pedig nagy szükségük lett volna, hiszen a magyar kormány egyre nyilvánvalóbb jeleit adta annak, hogy sem a Felvidéket, sem Erdélyt nem kívánja szépszerével átengedni. Ám a franciák csak egy olyan Károlyit voltak hajlandóak támogatni, aki engedelmes bábként, szó nélkül végrehajtja az általuk előírt utasításokat. Károlyi azonban éppen az antant, és főként a francia kormány támogató jóindulatára alapozva kívánta – a szomszédos államokkal szemben – a magyar érdekeket érvényesíteni, illetve a veszteségeket a minimálisra csökkenteni. Eme törekvések összeegyeztethetlensége Clemenceau és kormánya számára már november végén világossá vált.

A francia Közép-Európa koncepcióval szembeni szövetséges ellenállás, és a magyar kormány diplomáciai manőverei együttesen játszottak szerepet abban, hogy november végére Károlyi Mihály francia szempontból „kegyvesztetté” vált. Ennek legegységesebb bizonyítéka az körtávirat, melyet 1918. november 29-én Pichon francia külügyminiszter intézett a londoni, berni, brüsszeli, római és washingtoni francia nagykövethoz. Ebben a magyar kormányt csupán „helyi hatalomnak”, illetve „alkormányknak” nevezi, mellyel tulajdonképpen legitimitását kérdőjelezi meg. Károlyinak felrója, hogy a belgrádi egyezményt hamis módon a magyar kormánnyal megkötött külön fegyverszünetként igyekszik feltüntetni (eredetileg az is volt), jogtalanul magyar csapatokat küldött a szlovák területekre (fentebb már említettem, hogy a belgrádi egyezmény ezt nem tiltotta), fel akarta venni a diplomáciai kapcsolatot a fegyverszünetet kötött

Németországgal (Károlyiék szerint a német háborús kabinet bukásával ez lehetővé vált), és követet nevezett ki Svájcba (ezt abszolút semmiféle egyezmény nem korlátozta). Pichon szerint mindezen intézkedések „a nem magyar nemzetiségek szolgásterébe vetettségének” fönntartását célozzák. Eme „bűnök” felsorolása után arra utasítja mindegyik nagykövetet, hogy „bizalmatlanságot keltsen az illető kormánynál a magyarok és különösen gróf Károlyi hitszegő és alattomos politikája iránt.”²¹ Ezt követően Károlyi és kormánya hiába próbálta az antant államaival többször is felvenni a diplomáciai kapcsolatot, minden próbálkozás áthatolhatatlan falakba ütközött.²² (A fenti körtávirat jól példázza a francia álláspontot, de a brit kormány véleménye sem sokban tért el ettől.²³ Egyedül az olaszok voltak hajlandók nem hivatalos tárgyalásokba bocsátkozni Olaszország és Magyarország jövőbeni esetleges együttműködését illetően, de a magyar kormányt elismerni, és a diplomáciai kapcsolatot hivatalosan felvenni ők sem kívánták.)

Ez az irányváltás egyet jelentett a belgrádi egyezmény annullálásával. Ezt azonban a francia kormány nem kívánta hivatalossá tenni, hiszen az egyrészt nagyfokú presztízavesztéssel járt volna, másrészt fény derülhetett volna a francia diplomácia eredeti céljaira. Még a térségben tartózkodó katonai parancsnokokat sem tájékoztatták azonnal a belgrádi egyezmény ejtéséről, bár annak érvényességéről már így is megoszlottak körükben a vélemények. Így az a paradox helyzet állt elő, hogy Franchet d'Esperey francia tábornok – a Keleti Szövetséges Hadsereg parancsnoka – tovább küzdött a belgrádi egyezmény betartatásáért és a budapesti bevonulásért, míg Berthelot francia tábornok – a Dunai Hadsereg parancsnoka – a belgrádi egyezmény elvetésén fáradozott. A magyar kormány pedig egy olyan fegyverszünet pontjait igyekezett betartani, melyet az antant politikai köreiben 1918. november végétől kezdve de facto nemlétezőként kezeltek. Beállt a teljes káosz állapota.

2.2. Tárgyalások a nemzetiségekkel

A magyar kormány a belgrádi tárgyalásokkal párhuzamosan igyekezett a nemzetiségi vezetőkkel is megegyezésre jutni. Az első és legfontosabb kérdés Erdély helyzetének rendezése volt. 1918. október végén - november elején Erdély városaiban is sorra alakultak a magyar, román és szász nemzeti tanácsok helyi szervezetei. Ami azonban sokkal aggasztóbb volt, hogy a falvakban a paraszti tömegek – nemzetiségtől függetlenül – vívták saját forradalmukat földesuraik ellen. Ez a nemzetiségi vezetőket együttműködésre készítette a magyar kormánnyal. November 1-jén és 2-án Jászi Oszkár tárgyalt a románok néhány vezetőjével, és a szász országgyűlési képviselőkkel. A tárgyalások végén megegyeztek egy közös felhívás kibocsátásában, melyben a köz- és vagyonbiztonság érdekében együttműködésre szólították fel a három erdélyi nemzetet. A felhívást Hock János (a Magyar Nemzeti Tanács elnöke), Dr. Teodor Mihali (a Román Nemzeti Tanács megbízottja) és Melzer Vilmos (a szász országgyűlési képviselők elnöke) írta alá.²⁴ A kormány részéről ezt követően rohamléptekkel indult meg a nemzetiségi kérdés rendezését célzó intézkedések sorozata. Megkezdődött a híresen románellenes erdélyi tisztviselők leváltása, a polgári amnesztiát katonai közkegyelemmel egészítették ki, az internáltakat szabadon bocsátották, a háború alatt elkobzott vagyonokra kimondott zárlatot feloldották, a politikai foglyokat szabadlábra helyezték, a betiltott újságokat engedélyezték, a nemzetiségi iskolákat megnyitották és mindenki szabadon viselhette nemzeti színeit. A Károlyi-kormányzat elképzelése szerint ezek az intézkedések és a Hock-Mihali-Melzer-féle felhívás jó kiindulási alapot jelenthettek a román és szász vezetőkkel való további

együttműködésre. Az erdélyi román vezetők számára azonban éppen azért volt fontos a rend és nyugalom biztosítása, hogy a terület Romániához való csatlakozását zavartalanul előkészíthessék.

Ezt követően az események hihetetlenül felgyorsultak. November 5-én nyilvánosságra került Robert Lansing amerikai külügyminiszter azon nyilatkozata, melyben közölte Romániával, hogy támogatja nemzeti céljainak elérését. (Ez volt az ún. Lansing-üzenet.²⁵) Sőt november 9-én a német kormány is olyan értelmű üzenetet küldött, mely szerint „Románia erdélyi törekvéseit jóindulatúan kezeli”, ha az onnan távozó Mackensen tábornok vezette német hadsereget nem háborgatják.²⁶ A magyar kormányhoz egyre több erdélyi településről érkeztek olyan jelentések, melyek arról szóltak, hogy a románok önkényesen eltávolították a magyar tisztviselőket és átvették a hatalmat. Erdély tekintetében a belgrádi tárgyalásokról kiszivárogtatott hírek sem voltak túl kedvezőek Magyarországra nézve. Mindezen események hatására az erdélyi román politikusok november 9-ei aradi tanácskozásukon döntő elhatározásra jutottak. Ultimátumot intéztek a magyar kormányhoz, melyben felszólították, hogy adja át részükre "Magyarországnak és Erdélynek románok által lakott vidékei fölött" a teljes kormányzást. Ezután felsorolták azon megyéket, melyekre igényt tartanak. (Ebben szerepelt a teljes Székelyföld és számos más magyar többségű megye is.) A kérésük elutasítása esetén kilátásba helyezték a kormánnyal való minden kapcsolat megszakítását, valamint annak a hazai és nemzetközi közvélemény elé tárását, hogy "az önrendelkezési jog gyakorlása részünkre lehetetlenné tétetett". Továbbá kinyilvánították, hogy ebben az esetben minden következményért a magyar kormányt terheli a felelősség. Végezetül kijelentették, hogy Nagyszébenben erdélyi román kormányt fognak alakítani.²⁷

A magyar kormány ebből az ultimátumból egyértelműen kiolvashatta az erdélyi románok elszakadási

törekvéseit, amely magában hordozta a román hadsereg bevonulásának veszélyét is. Éppen ezért november 10-én elfogadták Jászi Oszkár azonnali tárgyalásokra irányuló javaslatát. A félelem nem volt alaptalan, hiszen már november 10-én Mihali és Vaida-Voevod - igaz, a többi erdélyi román vezető tudta nélkül - küldöttséget indított Romániába, a királyi hadsereg mielőbbi bevonulása érdekében.

Jászi már a tárgyalások előtt tisztában volt vele, hogy az erdélyi román politikusok döntő többsége az elszakadás mellett tette le a voksát.²⁸ Azonban azt is tudta, hogy az elszakadás mikéntjéről megoszlanak közöttük a vélemények. A román vezetők egy része úgy vélte, hogy a Romániához való csatlakozást nem feltétel nélkül kellene végrehajtani, hanem Erdély bizonyos fokú autonómiájának megőrzésével. Egyes politikusokban még az a lehetőség is felmerült, hogy a teljes egyesítést el kellene halasztani és megőrizni Erdély önállóságát addig, amíg a Román Királyság is eléri annak gazdasági, társadalmi és kulturális szintjét. A szándék mindegyik esetben ugyanaz volt: az erdélyi román vezetők szerették volna átmenteni hatalmukat az impériumváltás utáni időkre. Attól tartottak, hogy Erdély Romániához való csatlakozásával elveszítik addigi politikai és gazdasági vezető szerepüket. Jászi ezeket az ellentéteket kívánta kihasználni, és abban reménykedett, hogy ezekre a román politikusokra hatással lehet Magyarország (svájci mintára történő) kantonális jellegű átalakításának terve.

A tárgyalásokra Aradon került sor november 13-án és 14-én. Jászi a tárgyalások során a végsőig elment és olyan széleskörű jogokat ajánlott fel a románok számára, amely saját korában egyedülálló volt, és még napjainkban is figyelemre méltó. Mindazonáltal nem tévesztette szem elől Magyarország integritásának elvét, és az erdélyi magyar és szász lakosság érdekeit sem. A román fél azonban elzárkózott mindenféle kompromisszumtól, és november 14-én Iuliu Maniu egyértelműen kifejezte az erdélyi románok Magyarországtól

való elszakadásának szándékát. A tárgyalások végül eredménytelenül zárultak.²⁹

A magyar kormány úgy értékelte az aradi tárgyalásokat, hogy ezzel bizonyították az antant felé Magyarország föderális átalakítására való elkötelezettségüket, amely a béketárgyalások során – a végleges határok megállapításakor – esetleg Magyarország javára billentheti a mérleget. Amit azonban a magyar vezetők nem sejtettek, hogy az erdélyi román politikusok merev elutasító magatartása mögött valójában az a körülmény állt, hogy pontosan tudták, a román hadsereg már ott sorakozik a határ mentén, várva az Erdély megszállására utasító parancsot.

Másként alakultak a dolgok az északi országokban. Mint korábban említettem a belgrádi egyezményben nem esett szó Magyarország északi területeiről, így a magyar kormány azokat továbbra is közvetlenül saját irányítása alá tartozónak tekintette. Megkezdődött az itt is kibontakozó tömegmozgalmak lecsillapítása, és a magyar közigazgatás helyreállítása.

A cseh vezető körök azonban – a nagy Csehszlovák állam létrehozásának okán – igényt tartottak ezekre a területekre. November elején úgy döntöttek, hogy fegyverrel szereznek érvényt eme követeléseiknek. Két újjászervezett ezred és önkéntesekből álló alakulatok lépték át a határt, és megszálltak több települést. Néhány nap múlva további ezredek törtek be a Jablonkai-hágón át Zsolna és Ruttká felé, a Vlára-szorosnál a Vág középső folyása irányába, a Kis-Kárpátokon keresztül Nagyszombatra, és a Morva mentén. A magyar kormány gyorsan reagált a támadásra. A Ruttkára és Zsolnára bevonult cseh erőket a Zólyomban csendőrökből és nemzetőrökből megszervezett karhatalmi egységek szorították ki. A Vlára-szoroson át benyomuló cseh csapatok ellen mintegy tíz századnyi gyalogság és nemzetőrség vonult fel. Nagyszombatba Pozsonyból és Budapestről érkeztek

egységek, míg magában Pozsonyban viszonylag nagyobb tartalékerők összevonására került sor. A felvonultatott csapatok mindenhol elegendőnek bizonyultak a cseh támadás elhárítására.³⁰

Ekkor a prágai kormány diplomáciai úton próbálta meg a kívánt területeket megszerezni. A csehszlovák kormány nevében Kramař miniszterelnök tiltakozott Károlyinál, míg Beneš Párizsban megtett minden szükséges lépést, hogy az antant hatalmi szóval kényszerítse ki a magyar csapatok visszavonását, és még a békekonferencia megnyitása előtt biztosítsa a Csehszlovák Köztársaság számára az igényelt területeket. (A francia megszállás tervét és annak megghiúsulásának körülményeit az előző fejezetben ismertettem.)

November végén a cseh csapatok újra támadásba lendültek, melyről Vix alezredest november 30-án éppen a Budapestre érkezett csehszlovák küldött, Milan Hodža tájékoztatta. Vix erre kifejtette azon álláspontját, mely szerint ez ellenkezik a belgrádi konvencióval, azaz jogtalan. Azonban hamarosan kiderült, hogy Párizs szerint nem Vix-nek, hanem a csehszlovák kormánynak van igaza. Vix december 4-én kereste fel Károlyit, hogy közölje a párizsi kormány azon nézetét, mely szerint a csehszlovák államnak jogában áll a szlovák területeket elfoglalni, amelyeket a magyar kormánynak haladéktalanul ki kell üríteni.³¹ Károlyi válaszában – helyesen – rávilágított arra, hogy a belgrádi egyezmény ilyen kitéltet nem tartalmaz.³² Ez persze mit sem változtatott a párizsi állásponton, annál is inkább, mivel ekkor már a belgrádi konvenció semmissé tétele a francia kormánykörökben elfogadott tényvé vált.

Az ellenségeskedések megszüntetése végett – francia közvetítéssel – tárgyalás indult a csehszlovák és a magyar kormányzat között egy ideiglenes határvonal kijelölése céljából. Ez eredményesnek bizonyult és a megállapodást december 6-án Milan Hodža és Bartha Albert hadügyminiszter

(aki november 9-én váltotta Lindert ezen a poszton) látta el kézjeggyével. Az ideiglenes határvonal a következőképpen nézett ki: Dévényújfaluból indult ki, Pozsonytól északra áthaladt Szentgyörgyön és Galántán, Nyitrától délre folytatódott Verebélyen és Korponán keresztül egészen Nagyróceig, majd Gölnicbányáig, ezt követően Kassa felett haladt tovább keleti irányba egészen Szobráncig, ahol is elkanyarodott északra és Homonnán át az országhatárig vezetett.³³ Ez a Károlyi-kormány részéről gyakorlatilag egyet jelentett az integritás elvéről való lemondással. Némi vigaszt az jelenthetett a számukra, hogy a magyar többségű területek továbbra is magyar fennhatóság alatt maradtak volna. Ugyanis a Hodža-Bartha-féle demarkációs vonal nagyjából a magyar-szlovák nyelvhatár mentén húzódott, így az északi területek tekintetében talán ez állt legközelebb a wilsoni-elvek alapján is igazságosnak nevezhető határvonalhoz. Azonban, mint később kiderült, ez a megállapodás sem bizonyult hosszú életűnek.

A helyzet a déli határok mentén volt a legegységesebb. A magyar kormány egy percig sem vitatta Horvátország különválásának jogosságát, és eleve elismerte a majdan létrejövő délszláv államot. A belgrádi egyezmény, melyet szerb oldalról is aláírtak, egyértelműen meghatározta a szerb csapatok által megszállható területet, ami lényegében ki is elégítette Magyarországgal szembeni követeléseiket. Egyelőre úgy tűnt, hogy legalább ezen a szakaszon nem kell ellenséges fenyegetéstől tartani.

A Károlyi-kormány a legnagyobb eredményt kétségtelenül a ruszin területek (a mai Kárpátalja) kapcsán könyvelhette el. 1918. december 1-jén állították fel Budapesten Szabó Oreszt vezetésével azt a kormánybiztosságot, melynek feladata a Magyarországon élő ruszinok önrendelkezési joga gyakorlásának előkészítése volt.

A ruszin vezetőkkel való tárgyalások után december 21-én elfogadták (december 25-én tették közzé) a ruszin autonómiáról szóló X. néptörvényt³⁴. Ennek értelmében a „Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzetet saját beligazgatásának, közművelődésének, vallása gyakorlatának és nyelve használatának körében mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes önrendelkezési jog illeti meg”. A kormányzóság önálló ruszin nemzetgyűlést (tartománygyűlést) alakíthatott, mely tartományi választások után állhatott fel. Ennek az autonóm területen belüli ügyekben törvényhozói jogköre volt. A közös ügyekben a „magyarországi közös országgyűlés” az illetékes, amelyben „a ruszin nemzetnek népessége számarányában van megfelelő képvisellete”. A ruszka krajnai kormányzóság központja Munkács lett. Az autonóm terület határát a törvény nem határozta meg pontosan, ezt a feladatot egy későbbiekben felálló magyar-ruszin vegyes bizottságra bízta. A ruszka krajnai ügyek minisztere Szabó Oreszt, a kinevezett kormányzó Avgusztin Stefán lett.³⁵

A magyar kormány számára ez a törvény azért volt kiemelt fontosságú, mert ezzel már nem csak homályos terveket, és jól hangzó ígéretet tudtak letenni a tárgyalóasztalra, hanem – az elszakadásra törekvő nemzetiségek, és az antant hatalmai számára is – immár konkrétumokkal tudtak szolgálni az új Magyarország nemzetiségi politikájára vonatkozóan.

2.3. A Károlyi-kormány propaganda tevékenysége

A Károlyi-kormány által kifejtett propagandának alapvetően két célja volt. Egyrészt az antant országai számára szerették volna bebizonyítani, hogy az új Magyar Köztársaság már semmilyen szempontból nem egyenlő azzal az állammal, amellyel szemben négy éven keresztül háborút viseltek. Másrészt a hazai nemzetiségekre kívántak hatást gyakorolni, hogy ez által gátat vessenek elszakadási törekvéseiknek. Persze ez a két irányvonal sokszor szorosan összekapcsolódott.

A külföld felé irányuló propaganda szerves részét képezte a kormány diplomáciai manővereinek. Ennek segítségével szerették volna bebizonyítani, hogy az új kormányzat nem felelős az első világháború kirobbantásáért, és az alatta bekövetkező eseményekért. Nem felelős a háborús kormányok intézkedéseirért, „bűneiért”. Azt kívánták elérni, hogy a Károlyi-kormány tiszta lappal indulhasson neki a békekonferencia tárgyalásainak. Ezzel gyakorlatilag a bűnbak szerepét akarták elkerülni.

Első látásra talán naivnak tűnhet ez az elképzelés, ám az antant nagyhatalmai gyorsan felmérték ennek veszélyeit. Felismerték, hogy ha a teret engednek a magyar kormány effajta próbálkozásainak az komoly nehézségeket okozhat a későbbi területi rendezések során. Hiszen, ha Károlyiéknak a francia, brit, olasz, amerikai sajtóval, és ezen keresztül a közvéleménnyel sikerül elhitetniük az új magyar kormány „bűntelenségét”, akkor az antant vezetői nehezen tudják majd indokolni Magyarország területi felosztását, hiszen éppen a népek önrendelkezési jogára való hivatkozással készültek Európa „igazságos” új rendjét kialakítani. Ezzel azt

kockáztatták volna, hogy a saját közvéleményük előtt hiteltelenné válnak, és beigazolódnak az oroszországi bolsevikoknak a kizsákmányoló, imperialista békéről szóló vádjai. Ez pedig a mindenhol erősödő baloldali szervezetek révén komoly belpolitikai válságokat idézhetett volna elő. Ezek után érthető, hogy az antant igyekezett korlátozni a magyar kormány próbálkozásait.

Ha nagyhatalmak nem örültek a magyar propagandának, akkor ez fokozottan érvényes volt a cseh, román és szerb politikusokra. Ők területi igényeik teljesítését látták veszélyeztetve a magyar tevékenység által. Ezért egyrészt követelték a magyar propaganda visszaszorítását, másrészt maguk is fokozták propaganda tevékenységüket.

Bár a Károlyi-kormány részéről a lehetőség felismerése helyes volt, ám a hatékony megvalósításra vajmi kevés esély mutatkozott. A magyar kormányzatnak nem volt meg ehhez a megfelelő kapcsolatrendszere, egyszerűen azért, mert négy évig ellenséges viszonyban állt az antant országaival. Az alapoktól kellett felépítenie hálózatát. Ezzel szemben a háború alatt Párizsban, Londonban tevékenykedő cseh, román, szerb politikusok már egy jól működő propaganda-hálózatot építettek ki, mellyel Magyarországnak meglehetősen nehéz volt felvenni a versenyt. A helyzetet még tovább nehezítette, hogy a nagyhatalmak sajtójának meghatározó személyiségei (például Franciaországban Denis Gauvain professzor vagy Jean Herbet, Nagy-Britanniában Henry Wickham Steed és Robert William Seton-Watson³⁶, Olaszországban Gabriele D'Annunzio) – többnyire az emigráns nemzetiségi vezetők információi alapján – Magyarország ellen hangolták az adott ország közvéleményét.

A magyar kormány ennek ellenére komoly erőfeszítéseket tett ezen a területen. Svájcban propagandairódát hozott létre, melynek elsődleges célja a magyarországi demokratizálódási folyamat és a kormány új

nemzetiségi politikájának nemzetközi megismertetése volt. A kormánytagoknak ezzel a kérdéssel kapcsolatos nyilatkozatait is igyekeztek nyugatra eljuttatni.³⁷ Remélték, hogy a nagyhatalmak értékelik törekvéseiket, és például Erdély kérdésében inkább egy demokratikus Magyarország, mint egy még nagyrészt feudális jegyeket hordozó Románia mellett fognak dönteni.

Eme tevékenység belpolitikai vonatkozása a nemzetiségek elszakadásának megakadályozása lett volna. (A népszerűsítő tevékenység koordinálására még egy külön szervezetet is létrehoztak, az Országos Propaganda Bizottságot.) Szintén az a remény táplálta az ez irányú propagandát, hogy a magyar kormány terveinek megismertetése révén a nemzetiségek inkább a megújuló Magyarországot választják hazájuknak a szomszédos államok helyett. Ez persze meglehetősen idealista elképzelés volt, hiszen valljuk be őszintén, melyik népcsoport választaná a kisebbségi létet (ha mégoly széles jogokkal jár is), a többségi, államalkotó nemzeti lét helyett.

Ám hamarosan a kormány ezen a téren is egyfajta kényszerpályára került. Az események előre haladtával egyre több magyar politikus előtt vált nyilvánvalóvá a Magyarország területi integritására vonatkozó elképzelés tarthatatlansága. Talán a realitásokat Kunfi Zsigmond, a kormány egyik szociáldemokrata tagja ismerte fel a legvilágosabban. A kormány számára 1919 februárjában készített memorandumában már határozottan kijelentette, hogy az európai pártok támogatására „csak az a Magyarország számíthat, amely ugyan nem katonai hódítás és demarkációs vonalak alapján, de az etnográfiai tények alapján »magyar« Magyarország akar maradni.” Ezért azt javasolta, hogy a kormány külpolitikájában és propagandájában a területi integritás helyett inkább az önrendelkezési jogra és a vitás kérdések népszavazás útján való rendezésére fektesse a hangsúlyt. Álláspontja szerint a történelmi Magyarország

helyett, csak a magyarlakta, vagy magyar többségű területek megtartására kellene összpontosítani.³⁸ Erre a következtetésre más kormánytagok is eljutottak, hiszen már 1919. január elején Lovászy Márton és Buza Barna a francia *Le Temps* című újság munkatársának bizalmasan elismerte, a szlovák és román többségű területek elszakadásának jogosságát.³⁹ Felmerül a kérdés, hogy ha a magyar kormány tagjai tisztában voltak a külföldre irányuló propaganda, és a külpolitikai irányvonal megváltoztatásának szükségességével, akkor miért nem tették meg időben. A választ a magyar közgondolkodásban kialakult hamis nemzettudatban kell keresnünk, amely a történelmi Magyarország minden lakóját a „magyar nemzet” tagjának tekintette nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. Ez az álláspont azonban már a 19. században sem volt időszerű (elég csak az 1848-49. évi magyarellenes nemzetiségi felkelésekre gondolnunk). Ám a mindenkori magyar politikai elitnek olyan mélyen sikerült ezt az elméletet a közgondolkodásba beleégetni, hogy csak kevesen mertek vele nyíltan szembeszállni. Ez történt a polgári kormányzat vezetőivel is. Bár felismerték a helyes utat, de tartottak a hazai (magyar) közvélemény reakciójától, ezért hivatalosan sosem változtatták meg álláspontjukat.

2.4. A fegyveres ellenállás felé

Károlyi Mihály 1918. november végéig még azt gondolhatta, hogy politikája nagy részben beváltja a hozzá fűzött reményeket. Az Erdély és Felvidék fölött gyülekező viharfelhők azonban már a polgári kormány vesszőfutásának nyitányát jelentették.

Az első román csapatok már 1918 novemberében behatoltak Erdély területére.⁴⁰ Az elkövetkezendő időszakban tovább folytatódott a kisebb román csapatok beszivárgása. A meginduló román intervenció miatt több erdélyi város és megye magyar vezetősége kérte a terület francia vagy brit antantcsapatok általi megszállását.

Ugyanakkor a közeledő román hadsereg bátorítólag hatott az erdélyi román szervezetekre, így a Központi Román Nemzeti Tanácsra is. November 20-án jelent meg a Românil nevezetű újságban román és francia nyelven, a „Világ népeihez!”⁴¹ című proklamáció. (Ezt hivatalosan „A román nemzet nagy tanácsa” nevében bocsátották ki.) Ebben a szerzők azt állítják, hogy a forradalom óta a Károlyi-kormány részéről is ugyanolyan „barbár” elnyomásban van részük, mint a dualizmus idején. Céljuk pedig, hogy Erdély mely – „ősi” román föld – része legyen egy nagy román államnak.

A proklamációt eljuttatták Svájceba, és a genfi *Le Temps* című újság december 9-én azt meg is jelentette, melyet aztán számos antantállam sajtója átvett. Ezzel a proklamáció elérte egyik fő célját: a nyugati államokat (félre)tájékoztatni az erdélyi helyzetről, ez által igazolni a román hadsereg bevonulásának jogosságát.

Az események a magyar kormányt válaszlépések kidolgozására készítették. A november 20-i minisztertanácson már felvetődött a fegyveres ellenállás kérdése is, végül

azonban az az álláspont került elfogadásra, mely szerint ragaszkodni kell a belgrádi egyezményben foglaltakhoz.⁴² Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a kormány tudomásul vette, a román hadsereg – mint antant szövetséges – a belgrádi konvencióban előírt demarkációs vonalig benyomulhat az országba. Persze azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ekkor még Károlyiék abban bíztak, hogy a fontosabb (magyarlakta) területek jelentős része nem román, hanem francia megszállás alá kerül. Mindenesetre a kormány összegyűjtette és a Budapestre érkező Vix-misszió elé tárta a román megszállók által elkövetett túlkapásokról szóló jelentéseket, illetve tiltakozott az ellen az Erdélyben terjesztett és Prezan román tábornok által aláírt röpirat ellen, mely a Dunáig és Tiszáig terjedő román területekről szólt.⁴³ Mindemellett a magyar vezetés fokozott propagandatevékenységgel próbálta meg az erdélyi román lakosságot a maga oldalára állítani. Röpiratokban, újságcikkekben, és egy hivatalos proklamációban igyekeztek a kormány terveit ismertetni, nem sok eredménnyel.⁴⁴ Ezekkel a lépésekkel párhuzamosan katonai intézkedésekre is sor került. Több erdélyi városba megbízható karhatalmi alakulatokat vezényeltek, és az öt bevethető páncélvonatból hármat Erdélybe rendeltek.⁴⁵

Azonban sem a diplomáciai és propaganda jellegű lépések, sem a korlátozott mértékű katonai intézkedések nem akadályozták meg a román hadsereget további előnyomulásában. Ennek eredményeként az erdélyi románok egyre több településen szálltak szembe nyíltan a magyar kormány rendeleteivel, utasításaival. A vegyes lakosságú területeken fellángoltak a nemzeti ellentétek, sok helyen sor került a magyar nemzetőrök lefegyverzésére. A magyar kormány nem lépett fel karhatalommal a román lakossággal szemben – még ott sem, ahol erre módja és ereje lett volna –, mert nem akart újabb ürügyet szolgáltatni a román hadsereg további területfoglalásához.

Ilyen körülmények között került sor 1918. december 1-jén a gyulafehérvári román nagygyűlésre. Bár előre lehetett sejteni, hogy itt Erdély elszakadását, illetve Romániához való csatlakozását fogják bejelenteni⁴⁶, a magyar kormány mégsem akadályozta meg annak megtartását. Sőt különvonatokat bocsátott a gyűlésre utazók rendelkezésére. Ennek háttérében a magyar kormányzat azon meggyőződés állt, hogy területi kérdésekben a párizsi békekonferencián – a wilsoni-elvek alapján – fogják a végső szót kimondani, függetlenül a gyulafehérvári határozatoktól. Ezért szerették volna még a látszatát is elkerülni annak, hogy bármilyen formában is útjában állnának a román nép önrendelkezési jogának.

Eközben a románok igyekeztek katonailag minél jobban kiaknázni a kínálkozó lehetőséget. Prezan tábornok már november 29-én arra kérte a francia vezérkart – a magyarok által elkövetett kegyetlenkedésekre hivatkozva –, hogy a román hadsereg hivatalosan is átlépesse a demarkációs vonalat. Franchet d'Esperey kezdetben vonakodott teljesíteni a kérést, ám december 1-jén táviratot kapott Clemenceau-tól, aki arról tájékoztatta, hogy a francia kormány már nem tartja fontosnak a belgrádi egyezmény betartását, a magyar kormányt hivatalosan nem ismeri el és csupán egy helyi hatalomnak tekinti.⁴⁷ Gyakorlatilag Franchet d'Esperey-jel ekkor tudatták a belgrádi egyezménnyel, és a magyar kormánnyal kapcsolatos politikai vélemény megváltozását. Ezt követően, december 2-án a román hadsereg engedélyt kapott több, a demarkációs vonalon túl fekvő város megszállására. A magyar kormány ezekről az eseményekről semmit sem tudott.

December első két hetében sorra érkeztek az erdélyi katonai parancsnokságok jelentései a román csapatok megindulásáról. A magyar kormány megpróbált Vix útján tájékozódni a román hadsereg szándékát illetően, de a francia vezérkartól semmilyen egyértelmű választ nem sikerült kicsikarni. A választ éppen maguk a románok adták meg,

hiszen a magyar hírszerzés december 15-én elfogta a román vezérkari főnök táviratát, melyben egyértelműen egész Erdély elfoglalására adott utasítást.⁴⁸

A magyar kormány azonnali tárgyalást kezdett Vix-el, aki azonban semmi konkrétumot nem tudott mondani a román támadásról. Tájékozatlansága hátterében a francia vezérkaron belüli rivalizálás állt. December 12-én Berthelot tábornok engedélyt adott a román csapatoknak a demarkációs vonal általános átlépésére.⁴⁹ Erről felettesét, Franchet d'Esperey-t és Párizst is csak december 15-én értesítette. Indoklásul újabb stratégiai pontok megszállását hozta fel, a Magyarországon egyre terjedő bolsevizmus megállítása érdekében. Berthelot ezzel túllépte hatáskörét, amiért d'Esperey kérdőre vonta, és erről párizsi feletteseit is tájékoztatta.⁵⁰ Ennek ellenére Berthelot nem állította le a román támadást.

Károlyiék december 16-án kaptak hivatalos értesítést a román támadás megindulásáról. Apáthy István, az időközben létrehozott Kelet-magyarországi Főkormánybiztosság elnöke, arra kérte a kormányt, hogy azonnal küldjön egy bizottságot, amely Berthelot-val tárgyalna.

December 17-én Vix továbbította a magyar kormánynak Berthelot azon táviratát, melyben közölte, hogy utasítást adott Kolozsvár román megszállására mindaddig, míg francia csapatok fel nem tudják váltani őket. A kormány kinyilvánította, hogy a megszállást tudomásul veszi, de a magyar csapatokat nem hajlandó kivonni a városból. Ezt követően Vix és Berthelot között gyors táviratváltásokra került sor. Vix megpróbálta elérni a támadás leállítását, míg Berthelot a román előnyomulás minél gyorsabb és zökkenőmentesebb megvalósításáért kardoskodott. A vitának Clemenceau december 22-ei távirata vetett véget, melyben Berthelot-val szemben Franchet d'Esperey-nek (és ez által Vix-nek) adott igazat.⁵¹ Úgy tűnt Berthelot tudomásul vette a döntést és leállítja a támadást, ám a parancsot a román

tábornokokhoz csak december 24-én jutatta el, ami éppen elegendő volt Kolozsvár megszállásához.

A magyar csapatok nem fejtettek ki ellenállást, bár felmerült ennek a lehetősége is. Ám itt mutatkozott meg a kormány leszerelési programjának hátulütője, hiszen a Kratochwill Károly vezette erdélyi kerületi parancsnokság egyszerűen képtelen volt a védekezéshez elégséges erőt kiállítani. A kormány pedig nem tudott sem fegyvert, sem muníciót küldeni, mert minden rendelkezésre álló hadianyagot a Felvidékre küldtek. A magyar vezérkar kénytelen volt végignézni a román hadsereg kolozsvári bevonulását.

December folyamán, a Károlyi-kormány sorra kudarcot valló diplomáciai erőfeszítéseivel párhuzamosan egyre nagyobb méreteket öltött a magyar lakosság spontán szerveződő fegyveres ellenállása a megszállókkal szemben. A fegyveres harc gondolatát tovább erősítette, hogy ezek a sebtében összeszedett magyar egységek több helyen is eredményesen vették fel a harcot: a tövisi Maros-hídnál sikerült megakadályozni a románok átkelését, Branyicskánál és Marosillyénél eredményes védekező harcok zajlottak le, míg Marosújvárt felfegyverzett bányászok védték meg.⁵²

Eközben Károlyi a svájci magyar követ, Bédy-Schwimmer Róza útján jegyzékekben kérte a brit és francia kormányt a belgrádi konvenció betartására. Az események ismeretében ez a lépés talán naivnak és értelmetlennek tűnhet, de ne feledjük, hogy Károlyi még ekkor sem tudott a belgrádi egyezmény annulálásáról, illetve a magyar kormány antant részről való el nem ismeréséről. Ezeket a tényeket a magyar kormánnyal továbbra sem közölték, ugyanakkor a magyar jegyzékeket figyelmen kívül hagyták. A hallgatásra antant részről azért volt szükség, mert attól lehetett – joggal – tartani, hogy ezen körülmények ismeretében a Károlyi-kormány azonnal lemondana, amely Magyarországot a teljes anarchiába, vagy a bolsevizmus karjaiba taszítaná. (A

lemondás lehetősége már így is többször felmerült a kormány ülésén.) Ezt az antant hatalmai szerették volna elkerülni.⁵³

Ilyen előzmények után érkezett december 30-án Kolozsvárra Berthelot tábornok. Apáthy még aznap megkezdte tárgyalását a francia generálissal. Végül is a magyar és román csapatok szétválasztása céljából egy új demarkációs vonal létrehozásában állapodtak meg. A vonal Nagybányától Kolozsváron át Déváig húzódott, melytől keletre a román csapatok tartották volna fenn a rendet, nyugatra egy tizenöt kilométeres semleges zóna húzódott volna. Ettől nyugatra kellett volna a magyar csapatoknak visszavonulniuk.⁵⁴ A megegyezés értelmében a román oldalról minden magyar katonai szervet el kellett távolítani. Az erdélyi magyar parancsnokság Kolozsvárról Bánffyhunyadra települt át.

Apáthy nyilvánvaló célja az volt, hogy megállítsa a román előnyomulást, Berthelot pedig szerette volna valamilyen hivatalos formában jogszerűvé tenni az eddigi román területfoglalást. Az Apáthy-Berthelot-egyezményről a magyar kormány csak január 10-én szerzett tudomást. Az elfogadását azonban elutasította, mivel a belgrádi konvencionál jóval hátrányosabb volt. A románok szintén elégedetlenek voltak vele, hiszen ők Egész Erdély elfoglalására törekedtek. Ebből kifolyólag a román hadvezetés nem is tartotta önmagára nézve kötelezőnek az egyezmény betartását, és tovább folytatta az előnyomulást.

Vix a fennálló helyzetből kiindulva – a magyar kormány érdekében – január 23-án javasolta feletteseinek az Apáthy-Berthelot-vonal elfogadását. Franchet d'Esperey, aki már január 21-én megtiltotta a románok további előnyomulását, január 27-én elismerte az említett demarkációs vonalat. Az immár Berinkey Dénes vezette magyar kormány azonban közölte Vix-el, hogy továbbra is ragaszkodik a belgrádi egyezményben megjelölt vonalhoz. A magyar vezetőknek talán a szemére vethetnénk, hogy az elutasítással az utolsó esélyt is elszalasztották, amellyel a román hadsereget

diplomáciai úton meg lehetett volna állítani. Azonban az az igazság, hogy ekkor már teljesen mindegy volt melyik be nem tartott egyezményhez ragaszkodik a magyar kormányzat, így aztán inkább a Magyarországra nézve kedvezőbb belgrádi konvenciót választotta. Ebben benne rejtett még az a lehetőség is, hogy az egyre erősödő fegyveres ellenállást az egyezményre való hivatkozással lehetett igazolni. A lassan visszavonuló magyar csapatok ugyanis ekkor már egyre keményebben védekeztek a román hadsereggel szemben.

Mindeközben a Felvidéken is kezdett egyre aggasztóbbá válni a helyzet. A december 6-án megkötött Hodža-Bartha-féle egyezmény cseh vezető körökben nagy megütközést keltett. Úgy vélték, hogy ennek elfogadása a békekonferencián jelentősen rontaná a Csehszlovák Köztársaság tárgyalási helyzetét. Ezért Beneš a cseh kormány utasítására Párizsban azonnali lépéseket tett az egyezmény semmissé tételére. A francia külügyminisztériumban lázas sietséggel kezdtek el dolgozni az új Csehszlovák állam déli határainak kijelölésén. A vonal december 19-re elkészült, amiről Vix alezredes december 23-án táviratban kapott tájékoztatást,⁵⁵ azzal a feladattal, hogy közölje azt a magyar kormánnyal. A kijelölt határ a Dunát követte az Ipoly folyóig, Losonctól délre folytatódott Rimaszombatig, majd Kassa alatt vezetett, és az Ung folyót követve haladt a volt határig.

A magyar kormány kifejezte nemtetszését, de végül is tudomásul vette a döntést, és megkezdte csapatainak az új vonal mögé való visszavonását. Így ezen területek cseh fennhatóság alá kerüléséhez – ahogyan Dušan Kováč szlovák történész megfogalmazta – „az antant intenzív diplomáciai tevékenysége és beavatkozása is hozzájárult”.⁵⁶ Ennek ellenére rendszeresek maradtak a cseh és magyar egységek közötti kisebb összecsapások. Bár ezen a frontszakaszon az Erdélyihez képest jóval szervezettebb volt a katonai ellenállás,

ám itt is egyre jelentősebbé vált a lakosság spontán kialakuló fegyveres küzdelme.

December végén délen is romlott a helyzet. A szerb csapatok megszállták a Muraközt, majd 1919. január 10-én elfoglalták a Mura hídjait, és kisebb osztagokkal bevonultak a környező településekre. A magyar hadügyminisztérium csapatokat küldött a területre, amelynek hatására a szerb katonaság visszavonult. Muraszombatnál fegyveres harcra is sor került, melyből a magyar egységek kerültek ki győztesen.⁵⁷

Eközben a Bánátban egyre feszültebbé vált a helyzet a területet egyaránt magának követelő szerb és román hadsereg között. A súlyosabb konfliktus elkerülése érdekében a franciák saját csapatokkal igyekeztek elválasztani a két felet. Ennek keretében január 2-án francia csapatok vonultak be Szegedre és Aradra, majd a hónap folyamán Újvidék, Temesvár, Lugos, Versec körzetébe is francia katonaság érkezett.

2.5. Az utolsó hónapok

A fegyveres ellenállás felerősödéséhez több tényező járult hozzá. A közvélemény előtt egyre nyilvánvalóbb lett a Károlyi-kormányzat külpolitikájának kudarca. A magyarlakta területek idegen megszállás alá kerülése, és a megszállóknak a magyar lakossággal szemben tanúsított viselkedése felkorbácsolta a nemzeti érzelmeket. A külpolitikai események és a közhangulat hatására a kormányzatban is változásokra került sor. Január 11-én Károlyi Mihály ideiglenes köztársaság elnök lett, míg helyén a miniszterelnöki széket Berinkey Dénes foglalta el. Az új kormányban a szociáldemokraták jelentős posztokat kaptak, amivel a tömegek további balratolódását kívánták megakadályozni. Véleményem szerint erre a váltásra azért ebben a formában került sor, mert Károlyi személye egyfajta biztosítékot jelenthetett az antant számára a folytonosság fenntartásában és a bolsevizmus terjedésének megállításában, ugyanakkor az új kormányra kevésbé nehezedett rá a Károlyi névvel egybeforró és kudarcot vallott pacifizmus eszméjének súlya. A Berinkey-kormány mellett, hogy továbbra is hajlandónak mutatkozott a határok tárgyalásos úton való rendezésére, valamint a német és szlovák lakosságnak megadott autonómiával tovább folytatta az ország föderális átalakítását, már határozottabb lépéseket tehetett az ország védelmében is.⁵⁸ Ami azonban katonai szempontból sokkal lényegesebb volt, hogy a vezérkaron belül egyre többen támogatták a fegyveres ellenállás koncepcióját. Megkezdődhetett a hadseregszervezés.

A vezérkar új szemlélete főként a keleti fronton harcoló alakulatokra volt jó hatással, akik tovább fokozták a fegyveres ellenállás hevességét. Ezekben a januári harcokban különösen kitűnt a még Kolozsváron szerveződött és

Kratochwill Károly parancsnoksága alatt álló úgynevezett Székely Hadosztály.⁵⁹ A január közepén kezdődő Csucsá környéki harcokban sikerült megállítaniuk a román előrenyomulást.⁶⁰ Ezzel a hadvezetés számára lehetővé tették egy megerősített védelmi vonal kiépítését, mely Szatmárnémeti-Máramaros-Zsibó-Zilah-Csucsá-Királyhágó térségében húzódott.

A hadügyminiszteri posztot a szociáldemokrata Böhm Vilmos kapta meg. A sors iróniája, hogy neki – aki korábban a leszerelési programot irányította – kellett volna most egy ütöképes hadsereget létrehoznia. Ehhez a munkához Stromfeld Aurél ezredest, egy kitűnő vezérkari tisztet kért maga mellé államtitkári hatáskörrel. Stromfeld elkötelezett képviselője volt a fegyveres ellenállás koncepciójának, így nagy energiával vetette bele magát a hadseregszervezés munkájába.

Böhm február elején a minisztertanács elé terjesztette a véderőtörvényről szóló tervezetét, amely aztán elfogadásra is került. Ez alapján az új hadsereg önkéntes alapon szerveződött volna, olyan 24 évnél idősebb, katonaviselt személyekből, akiknek erkölcsi megbízhatóságát valamely társadalmi, gazdasági, vagy munkásszervezet igazolja.⁶¹ A törvény jól mutatja a polgári kormány egyre szűkülő társadalmi bázisát, hiszen a hadsereg ügyének elsősorban a munkásságot szerette volna megnyerni, míg a parasztságra szinte már egyáltalán nem is számított. Persze azt is hozzá kell tennünk, hogy ebben az időszakban valóban a szervezett munkásság volt a társadalom legfegyverezettebb és leginkább mozgósítható csoportja.

Ebben a szellemben adta ki a hadügyminisztérium azon rendeletét⁶², mely a hadsereg átszervezésének alapelveit ismertette. Ennek értelmében az új önkéntes hadseregnek hat gyalogos hadosztályból, a Dunaórségból és a „székely különítményből” kellett volna állnia. A szükséges 70 000 főt toborzás útján szerették volna biztosítani.⁶³

Azonban gyorsan nyilvánvalóvá vált, hogy már a munkásság nagyobb része sem kíván a hitelét veszített polgári kormányzat haderejében szolgálni. A Tanácsköztársaság kikiáltásáig csupán 5000 fő lépett be a hadseregbe.⁶⁴

Mindeközben Párizsban jelentős eseményre került sor. 1919. január 18-án kezdetét vette a párizsi békekonferencia. A magyar kormány tagjai remélték, hogy végre közvetlenül az antant vezető politikusai előtt fejthetik ki Magyarország határaival kapcsolatos álláspontjukat. Ám hamarosan keserűen csalódniuk kellett, hiszen gyorsan világossá vált, hogy a győztesek csupán egymás közt kívánják az új európai rendet megvitatni és egyetlen vesztes államot sem akarnak meghívni a béketárgyalásokra.⁶⁵ Tehát Magyarország sorsáról is Magyarország kizárásával fognak dönteni. Ezzel végleg beigazolódott a magyar kormányzatnak az antant jóindulatára, illetve a pacifizmus, integritás, föderáció hármasságára építő politikájának kudarca. Ez főként Károlyi számára jelentett csalódást, aki az emberek szemében emblematikus figurájává vált a pacifizmus eszméjének.

Február és március folyamán tovább mélyült a polgári kormányzat válsága. Külpolitikailag az ország teljesen elszigetelődött, és a vesztes államok békekonferenciától való távoltartásával az utolsó esély is elszállt a magyar kormány által hangoztatott „igazságos békék” megvalósítására. Bár a katonai helyzet viszonylag stabilizálódott, ám a hadseregszervezés kudarca újabb csapást jelentett a Berinkey-kormány számára, amelyre belpolitikailag egyébként is egyre nagyobb nyomást gyakoroltak a jobb és baloldali szervezetek.

Ilyen körülmények között került sor március 20-án az antant újabb jegyzékének átadására, mely az úgynevezett Vix-jegyzék néven vonult be a magyar történelembe. Ez az ország keleti szakaszán egy új demarkációs vonalat írt elő. Eszerint a román hadsereg előrevonulhatott Szatmárnémeti-Nagykároly-

Nagyvárad-Arad vonalig, ettől nyugatra egy semleges zónát alakítottak volna ki, mely Vásárosnamény-Debrecen-Déaványa-Hódmezővásárhely-Szeged vonalig húzódott volna. A magyar csapatoknak ettől nyugatra kellett visszavonulniuk.⁶⁶

Az antant szemszögéből a jegyzéknek alapvetően két célja volt. Egyrészt a francia kormány az általa jogosnak vélt román követeléseket kívánta minél előbb kielégíteni, és ezzel megakadályozni a további önkényes román előnyomulást. Másrészt az oroszországi intervencióval kapcsolatban szeretne volna a román hadsereg hátát biztosítani, és ez által lehetővé tenni annak aktív részvételét az Odesszát fenyegető orosz bolsevik hadsereg ellen indítandó ellentámadásban.

Károlyi és a kormány a jegyzék mögött végleges politikai rendezést sejtett (némileg jogosan, hiszen a demarkációs vonal keleti vonala egybeesett a későbbi országhatárral), ezért visszautasította annak elfogadását. Ez kényszer szülte döntés volt, hiszen mindannyian tisztában voltak vele, hogy az egyezmény elfogadása belpolitikai öngyilkossággal lett volna egyenértékű. Ugyanakkor a hadseregszervezés kudarca azt is világossá tette, hogy nincs, és belátható időn belül nem is lesz meg az ellenálláshoz szükséges katonai erő. Így a kormány a kül- és belpolitikai tényezők együttes hatásának következményeként döntött a lemondás mellett. Károlyi ekkor még úgy gondolta, hogy egy tisztán szociáldemokrata kormány veszi át az ország irányítását, ő pedig továbbra is megtartja köztársasági elnöki posztját. Azonban a Szociáldemokrata Párt vezetői nem vállalták az egyedüli kormányzást, és titokban tárgyalásokat kezdtek a még februárban letartóztatott kommunista vezetőkkel. A két munkáspárt vezetői végül a közös kormányzás érdekében egyezsége jutottak.

2.6. A polgári demokratikus kísérlet mérlege

Az eddigi fejezetekben kifejtettem miért éppen a Károlyi vezette Magyar Nemzeti Tanács került 1918. október 31-én hatalomra, és felvázoltam milyen módon próbálta meg az új kormány külpolitikailag kezelni azt a mély válsághelyzetet, melybe az ország került. Most röviden tekintsük végig még egyszer, hogy mik voltak azok a körülmények, amelyek miatt a polgári kormányzat diplomáciai erőfeszítései kudarcot vallottak.

Annak hátránya, hogy a Monarchia keretein belül Magyarországnak nem volt önálló külképviselete és nem folytatott önálló külpolitikát ekkor mutatkozott meg igazán. A magyar politikusok többségének nem volt nemzetközi diplomáciai gyakorlata, a külkapcsolatok kiépítését pedig gyakorlatilag a nulláról kellett kezdeni. Hiába hangoztatták antantbarátságukat, ha ezt maga az antant nem vette tudomásul. Bár Károlyinak Franciaországban is voltak neves rokonai, de egyikük sem volt olyan pozícióban, hogy bármilyen befolyással lehetett volna az eseményekre. 1917-ben hiába utazott Svájcba, mérvadó antantpolitikusokkal nem sikerült kapcsolatot felvennie.⁶⁷ Az antant vezetői ekkor még azért nem álltak szóba vele, mert pontosan tudták, hogy pártja nem rendelkezik olyan tömegtámogatottsággal, amely miatt érdemes lenne tárgyalásokat kezdeményezni. A háború utolsó heteiben pedig az események olyan viharos gyorsasággal követték egymást, hogy a Magyar Nemzeti Tanács pártjainak nem volt ideje az antanttal való kapcsolatfelvételre. Ezen tényezőknek is köszönhető, hogy a

Károlyi-kormány külpolitikai koncepciója a már ismertetett módon alakult.

Ennek a külpolitikai elképzelésnek gyengesége abban rejlett, hogy túl sok olyan külső tényező szerepelt benne, amelyek esetlegesek voltak, és a kormánynak nem, vagy alig volt rájuk befolyása. Így például Károlyiék feltételezték az antant nagyhatalmai és a szomszédos államok részéről a wilsoni-elvek tiszteletben tartását, komolyan vették a népek önrendelkezési jogát. Remélték, hogy Franciaország jóindulatúan fog közeledni az új Magyar Köztársaság irányában. Feltételezték, hogy a szomszédos államok betartják a magyar kormány által kötött diplomáciai egyezményeket. Bízta az általuk kifejtett propaganda sikerében (mind külföldön, mind a nemzetiségek esetében). Nagy reményeket fűztek a párizsi békekonferenciához.

Ezzel szemben az antant hatalmak és kis szövetségeseik bár, ha érdekeik úgy kívánták, hivatkoztak a wilsoni-elvekre, de tényleges betartásukra sohasem gondoltak komolyan. Általánosságban elmondható, hogy a népek önrendelkezési joga – néhány kivételtől eltekintve – nem valósult meg, nem népszavazások, hanem politikai megfontolások döntöttek az országhatárokról. A Franciaországhoz fűzött remények alapvetően ott feneklettek meg, hogy a franciák minden szempontból – politikai, katonai, diplomáciai szempontból egyaránt – éppen az ellenkező oldalnak voltak elkötelezve. Ráadásul a nagyhatalmakat nem érdekelte a magyar demokratizálódási folyamat, egyedül saját politikai érdekeiket tartották szem előtt. A szomszédos államok az antant támogatását élvezve igyekeztek a békekonferenciáig a lehető legkedvezőbb tárgyalási pozíciót kiharcolni saját maguk számára. Ezt elsődlegesen minél nagyobb magyarországi területek elfoglalásával érthették el, amelyre a magyar hadsereg leszerelésével kitűnő alkalom kínálkozott. Ebből a szempontból nézve érthető, hogy ezek az államok miért nem törekedtek a különböző egyezmények és

demarkációs vonalak betartására. A békekonferencia pedig már eleve azzal halálra ítélte az „igazságos békét”, hogy a legyőzött államokat – kimondatlanul ugyan, de tevékenységével határozottan érzékeltetve – nem ismerte el „hostis justus”-nak, vagyis jogszerű ellenségnek. Következésképp nem is tartotta szükségesnek, hogy a veszteseket is bevonja a konferencia tárgyalásaiba. Így Párizsban valóban nem békeegyezmények, hanem békediktátumok születtek.

A magyar kormány diplomáciájának hatékonyságát még tovább rontotta, hogy néhány rendkívüli fontosságú eseményről az antant nem tájékoztatta a magyar politikusokat. Ne feledjük, hogy Károlyiékkel sohasem közölték a belgrádi egyezmény annulálását, a magyarországi francia bevonulás tervének elejtését, vagy a polgári kormány el nem ismerését.

Vix-ről és Franchet d’Esperey-ről általánosságban szólva meg kell állapítanunk – az uralkodó felfogással szemben –, hogy egyáltalán nem voltak ellenségesek a magyar kormányzat irányában. Nyilvánvalóan – feladatuknak megfelelően – elsősorban a francia érdekeket igyekeztek képviselni, de Magyarország és a szomszédos államok közötti konfliktusokban számos esetben meglepő tárgyilagosságot tanúsítottak. Sőt néhány alkalommal éppen az a furcsa helyzet állt elő, hogy a túlzásokba eső román és cseh hódító törekvésekkel szemben éppen ők védték – sokszor hatékonyabban, mint maga a kormányzat – a magyar érdekeket. Az ellenpólust Berthelot tábornok képviselte, aki pedig a román igények minél teljesebb és minél gyorsabb kielégítésére törekedett. A tárgyilagosság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy őt sem elsősorban magyarellenessége motiválta, hanem az a törekvése, hogy – az oroszországi bolsevikellenes antant beavatkozás miatt – katonailag mielőbb lezárja a magyarországi hadműveleteket, ez által a román haderő nagy részét is átcsoportosíthassa az orosz frontra. Ez persze

elkerülhetetlenül ellentétet szült a francia vezérkaron belül, mely sajnos a magyar kormánynál csapódott le. A sokszor egymással ellentétes tartalmú üzenetek, táviratok, utasítások elbizonytalanították az amúgy is egyre kapkodóbbá váló kormányzatot.

Az előzőek alapján talán úgy tűnhet, hogy elsősorban a francia kormány tehető felelőssé Magyarország sorsának ilyen módon való alakulásában. Ez annyiban igaz, hogy a dunai térségben való katonai jelenléte és politikai érdekltsége révén Franciaország szerepe volt a legmeghatározóbb a nagyhatalmak közül. Azonban téves lenne azt a látszatot keltelnünk, mintha a többi antant hatalom egyáltalán nem bírt volna befolyással a térség eseményeire. Nagy-Britannia alapjában egyetértett a franciák által szorgalmazott nemzetállami rendszer kialakításával és csak arra ügyelt, hogy Franciaország ne hogy túl nagy befolyásra tegyen szert Kelet-Közép-Európában (jó példa erre a magyarországi francia bevonulás megakadályozása). Olaszország féltékenyen figyelte a francia térnyerést, és az új nemzetállamokban saját pozícióit igyekezett erősíteni. Az Amerikai Egyesült Államok kezdetben még valamelyest törekedett az idegen uralom alá kerülő magyarok számának csökkentésére, de a békekonferencián már elfogadták azt a francia-brit érvet, hogy a (szövetséges) kisállamok életképességének érdekében a néprajzi viszonyok mellett döntő szerepet kell juttatni a gazdasági és stratégiai szempontoknak.⁶⁸ A különbség csupán abban mutatkozott, hogy míg Franciaország mozgástere a kis szövetségeseinek tett ígéretei miatt meglehetősen beszűkült, addig a többi kevésbé elkötelezett nagyhatalom bizonyos kérdésekben könnyebben módosíthatta álláspontját, jobban taktikázhatott.

Az egyik fő vádpont a Károlyi-kormányral szemben általában a belgrádi egyezmény megkötése szokott lenni.

Vannak olyan vélemények, melyek szerint felesleges volt tárgyalásokba bocsátkozni, hiszen a padovai fegyverszünet egyértelműen Magyarország történelmi határait határozta meg fegyverszüneti vonalként, és ennek védelméről kellett volna gondoskodni. Itt azonban sokan átsiklanak azon tény felett, hogy ekkor még a magyar ezredek jelentős része idegen földön állomásozott, és a felbomló félben lévő hazai haderő kevés lett volna a határ védelmére. Arról nem is beszélve, hogy Németország ekkor még nem írta alá a fegyverszüneti egyezményt, tehát várható volt, hogy a Keleti Szövetséges Hadsereg tovább fog vonulni Németország irányába. Ennek fegyveres megakadályozása egyet jelentett volna egy újabb hadüzenettel. Meglátásom szerint a helyzet tisztázása végett, és Magyarország helyzetének stabilizálása érdekében szükség volt az antanttal való közvetlen kapcsolatfelvételre. Azonban, ha a belgrádi egyezmény előírásait, és az ott megjelölt demarkációs vonalat vesszük alapul, akkor már jogosan merülhet fel a fegyveres ellenállás elmaradásának kérdése. Hiszen a magyar kormányzat még az egyezményben engedélyezett haderő megszervezéséhez is csak későn fogott hozzá. A késlekedésben döntő szerepet játszott, hogy Károlyi és kormánya túl sokáig bízott a francia hadsereg bevonulásában.

Az őszi forradalmat követő időszakban szerepet vállaló politikusok nagy része – így maga Károlyi is – a dualizmus politikai légkörét szívta magába. Megszokták, hogy az aktív politikálás egy viszonylag zárt kör kiváltsága, amely nincs közvetlen kapcsolatban a tömegekkel. Károlyi politikai elképzeléseinek megvalósítását is még eredetileg a Monarchia keretein belül kívánta megvalósítani. Gyakorlatilag a dualizmus rendszerének megreformálására és nem szétverésére törekedett. Számára merőben szokatlan, és alkatától idegen volt a forradalmi vezető szerep. A szociáldemokrata vezetőknek is a legfőbb célkitűzésük a

parlamentbe való bejutás volt, nem pedig forradalom kiobbantása. A helyzetet talán legtalálóbban maga Károlyi Mihály jellemezte visszaemlékezésében, mikor azt írta, hogy ebben a forradalomban "olyan emberek vezettek, akiket csak a körülmények tettek forradalmárokká"⁶⁹. Érthető hát, ha a hirtelen hatalomra került Magyar Nemzeti Tanács tagjai nem bíztak abban, hogy befolyással tudnak lenni a hazaözlő, felfegyverzett katonatömegekre.⁷⁰ Talán ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a magyar kormány tagjai jobban bíztak a francia haderőben, mint a saját hadseregükben. Annyiban igazat is kell nekik adnunk, hogy egy háborút veszített, megcsömörlött, forradalmasodó hadsereget mindig sokkal nehezebb fegyelmelni és csatasorba állítani. Különösen igaz ez egy ilyen hosszú és véres háborút követően. Ifjabb Andrassy Gyula, a Monarchia utolsó közös külügyminisztere találóan jegyzi meg könyvében, hogy ez a „hisztéria forradalma” volt, mely a hosszú háború eredményeként következhetett be; a Magyar Nemzeti Tanács tagjait pedig a nép azon a jogon emelte vezető pozícióba, hogy megjósolták a háborús összeomlást.⁷¹

A hatékony fegyveres ellenállás megszervezéséhez még egy nélkülözhetetlen tényezőre szükség lett volna: egy megfelelő ideológiai háttérre, amely az embereket a harc vállalására ösztönzi. A polgári kormány tagjainak többsége alapvetően liberális-demokrata elveket vallott, melyek egy békeidőben megvalósítandó reformpolitikához kitűnő eszmei háttérrel biztosíthatnak, de valljuk meg őszintén – meglehetősen csekély mozgósító erejük miatt – nem éppen háborús ideológiák. Az a két eszmerendszer, mely a leghatékonyabban képes tömegeket mozgósítani a nacionalizmus és a kommunizmus. Az előbbire példaként említhetjük a törökországi eseményeket, utóbbira pedig éppen a Magyarországi Tanácsköztársaságot. Károlyi mindkét irányzattól tartott – talán mert nem bízott abban, hogy képes lenne felhasználni, de ugyanakkor korlátok között tartani az

ezekben rejlő erőt –, ezért igyekezett azokat visszaszorítani, és liberális belpolitikai programjával megnyerni a tömegeket. A probléma az volt, hogy a gyakorlatban ezt a programot sem sikerült megvalósítani (reformok bevezetése mindig is nehéz feladat egy kormányzat számára, de háborús körülmények között ez fokozottan érvényes), így az emberek egyre nagyobb mértékben fordultak a szélsőségek felé.

Eme körülmények, és a már korábban említett külpolitikai tényezők együttes hatására döntött a kormány a leszerelés mellett. Mindazonáltal arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a Károlyi-kormány, ahol jogosnak ítélte fellépett katonai erővel is (Felvidék, Muraköz). Azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy a magyar kormányzat túlságosan is bízott a diplomácia erejében, és későn ismerte fel azt a közhelynek számító igazságot, hogy az az ország, amely nem képes saját hadsereget fenntartani, előbb-utóbb egy másik ország hadseregét lesz kénytelen eltartani.

Röviden szeretnék még kitérni arra a gyakori összehasonlításra, melyet a törökországi és magyarországi események között szoktak tenni. Az elmúlt évtizedekben eme kérdés kapcsán (is) meglehetősen széles palettán mozogtak a vélemények. A két végletet a törökországi szabadságharcot piedesztára emelő, valamint annak tanulságait (az eltérő körülményekre hivatkozva) elbagatellizáló nézetek jelentették.

Van abban némi igazság, hogy a török függetlenségi mozgalom vezetője, Mustafa Kemal pontosan azt tette, amit Károlynak kellett volna. Először felhasználta a nacionalista fellángolást a megszállók elleni harcban (reformokat ígérve a háború utáni időkre), és a küzdelemnek antiimperialista jelleget adva a kommunista mozgalomban rejlő energiákat is a külső ellenség ellen fordította (sőt a cél érdekében Szovjet-Oroszországgal szövetséget is kötött), majd a győzelem kiharcolása után a szélsőségeket háttérbe szorítva kezdte meg Törökország megújítására irányuló liberális reformjait. De ne

feleljük, hogy a török ellenállás megerősödéséhez is kellett a súlyos feltételeket tartalmazó mondorose-i fegyverszünet, az idegen megszállás, majd a sevres-i béke sokkja.⁷² Törökország kedvezőbb földrajzi helyzete és adottságai az évekig tartó ellenállást is lehetővé tették (amit Magyarország aligha vállalhatott volna), melyhez az is hozzájárult, hogy a törökök a szomszédos Szovjet-Oroszországgal kötött szövetségükkel el tudták kerülni az ország gazdasági és katonai elszigetelődését.⁷³ Magyarország ezzel az előnnyel nem rendelkezett. Végül szeretném még egyszer kihangsúlyozni Károlyi sajátos személyiségvonását: ő politikai alkatánál fogva nem volt alkalmas a háborús vezető szerepére, ezért választotta a diplomáciai megoldást.

Tulajdonképpen mindkét vezető személyiségének és neveltetésének megfelelően igyekezett országát a válságból kivezetni. Mustafa Kemal – a katonatiszt – fegyveres harc útján akarta tárgyalásokra bírni a nagyhatalmakat, míg Károlyi Mihály – az arisztokrata politikus – tárgyalások útján próbálta meg az antant országait eltántorítani a fegyveres fellépéstől.

A polgári demokratikus időszakról az azóta eltelt évtizedekben sokan sokfélét írtak. Még napjainkban sem jutott igazán nyugvópontra az ekkor vezető szerepet vállaló politikusok megítélése. Különösen igaz ez Károlyi Mihályra. Az ő személye még manapság is erőteljesen megosztja mind a közvéleményt, mind a történészeket. Vele kapcsolatban nem ritkán hangzik el még a „hazaáruló” kifejezés is. Az én megközelítésemben a hazaárulás fogalma azt jelenti, hogy valaki szándékosan juttatja előnybe szülőhazája ellenségeit, akarattal cselekszik saját országa ellen. Károlyi azonban éppen arra törekedett, hogy az általa helyesnek vélt módon megpróbálja minimalizálni a háborús vereséget szenvedett Magyarország veszteségeit. Az azonban tagadhatatlan tény, hogy – minden jó szándéka ellenére – az út, amelyet választott nem bizonyult helyesnek, és teljes kudarccal végződött.

Vitathatatlan, hogy hozott rossz döntéseket, melyek hatással voltak az ország későbbi sorsára. Ennek felelőssége kétségtelenül őt terheli (és ezt a felelősséget ő fel is vállalta). Ám mindez véleményem szerint nem azt jelenti, hogy Károlyi Mihály áruló volt, hanem „csak” azt, hogy nem volt alkalmas arra a hatalmas feladatra, melyre – más alternatíva híján – vállalkozott. Az ő külön tragédiája, hogy az utókor rá osztotta ki a bűnbak szerepét.

Végezetül még egy fontos fejleményről kell említést tennünk, mely a későbbi események megítélésében is fontos szerepet játszik. A párizsi békekonferencia két bizottsága Magyarország északi és keleti határainak tekintetében március 14-én, illetve március 18-án végleges döntésre jutott (melyről a magyar kormányt szintén nem tájékoztatták). Ezek a határok lényegében megegyeznek a mai Magyarország határaival, tehát sem a Tanácsköztársaság alatt, sem közvetlenül azt követően érdemben nem módosultak.

3. A Tanácsköztársaság

3.1. Világ proletárjai egyesüljetek!

1919. március 21-én a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja egyesülését követően kikiáltott Tanácsköztársasággal száznyolcvan fokos fordulat következett be a magyar külpolitikában. A nyugati orientáció helyett egy keleti, azaz Szovjet-Oroszország felé irányuló aktív diplomáciai tevékenység vette kezdetét. Károlyi lemondott – vagy lemondatták –, és ezzel mindenki számára egyértelművé vált a korábbi pacifista politikával való szakítás. (Ennek ellenére Károlyi kezdetben segítséget nyújtott a Tanácsköztársaság diplomáciai tárgyalásaihoz,⁷⁴ mely alapot teremtett a kommunista-szimpatizáns "vörös gróf" képének kialakulásához.)

A Magyarországi Tanácsköztársaság külpolitikájának alakulását alapvetően az a feltételezés határozta meg, mely szerint világszerte (de legalábbis Európa országaiban) hamarosan ki fog törni egy általános proletárforradalom. Így Magyarországnak csak addig kell kitartania, amíg ez be nem következik, illetve egyik fő feladata tevőlegesen is elősegíteni ennek megvalósulását. Ebből kiindulva a Tanácsköztársaság diplomáciai tevékenységének fő csapásvonala alapvetően három részre bontható, melyek egymást kiegészítve voltak hivatva a fentebb említett végső célt elérni. Ezek a következők voltak: az antanttal való kapcsolatfelvétel, szoros

együttműködés Szovjet-Oroszországgal, és Ausztria forradalmasítása.

Az antant felé irányuló kapcsolatfelvétel elsődleges célja az időnyerés volt. A tanácskormány (hivatalos nevén a Forradalmi Kormányzótanács) tagjai tisztában voltak vele, az antant nem fogja sokáig túrni, hogy Európa szívében egy bolsevik hatalom álljon fenn. A kérdés nem az volt, hogy be fog-e következni egy külső katonai beavatkozás, hanem az, hogy mikor. A diplomáciának ebben az esetben az volt a feladata, hogy időt biztosítson a kormány helyzetének belső megszilárdítására, és a fegyveres harcra való felkészülésre. (A hadi helyzet – gyakran naponta változó – alakulása sok esetben alapvetően befolyásolta a diplomáciai eseményeket, ezért a fegyveres küzdelem mozzanatai esetenként részletesebben is ismertetésre kerülnek.)

Az új rendszer stabilizálásában a magyar vezetők elsősorban Szovjet-Oroszország segítségére számítottak. Ezt főként katonai téren remélték, és ennek megfelelően a Tanácsköztársaság egész fennállása alatt történtek kísérletek a két ország katonai műveleteinek összehangolására. Ezen felül az orosz vezetők főként tanácsaikkal igyekeztek segíteni magyar elvtársaiknak.

Ausztria forradalmasítása kiemelt fontosságú szerepet kapott a tanácskormány külpolitikai célkitűzései között. Különösen, hogy ekkor Ausztriában egy szociáldemokrata kormány volt hatalmon, mely a magyar vezetők reményei szerint fel is gyorsíthatta ezt a folyamatot. Siker esetén a Magyarországi Tanácsköztársaság helyzete is sokkal stabilabbá válhatott, Ausztrián keresztül pedig egyenes út vezethetett Németország forradalmasításához, amely könnyen magával rántotta a nyugati államokat is.

Katonai téren is azonnal érezhető volt a változás szele. A lakosság és a katonák antanttal szembeni egyre növekvő ellenszenvé március 21-e után sokszor fegyveres összetűzéssé

fajult, mely figyelmeztető jelként szolgált a francia vezérkar számára. Íme néhány példa.

Március 22-én, Szegeden fegyveres harc alakult ki a városban állomásozó francia katonaság és a közben vörös őrséggé átnevezett magyar egységek között.⁷⁵

Ugyanezen a napon egy ágyúnaszádból és két monitorból (az egykori BOSNA és ENNS monitorokból) álló antant kötelék indult el Bajáról Budapestre, hogy a katonai misszió tagjait – mindenekelőtt Vix alezredest – elhozza. A Vernon Haggard brit kapitány által vezetett kis flotta Budafoknál magyar tüzérségi tüzet kapott, melyet viszonztak. Mindkét oldal szenvedett el veszteségeket, de a kötelék végül is átjutott a magyar útegeken. Budapesten újabb meglepetés érte a brit parancsnokot, hiszen a parthoz érve a magyar katonák azonnal megszállták a kikötni készülő ágyúnaszádót. (A part mellett már horgonyzott egy brit hadihajó, melyet korábban szintén elfoglalt egy magyar egység.) Haggard miután utasította a két monitort, hogy a Duna közepén vessenek horgonyt, a Szovjet-házzá átkeresztelt Hungária-szállodába sietett, hogy kérdőre vonja Pogány József hadügyi népbiztost. Pogány megígérte, hogy a hajókat hamarosan visszakapja. Haggard ezután felkereste Vix alezredest, akít a tanácskormány (a saját érdekében) házi őrizet alá helyezett. A brit parancsnok azt gyanította – joggal –, hogy a magyarok meg akarják szerezni a monitorokat, melyeket még a Károlyi-kormány adott át az antantnak a belgrádi egyezmény előírásainak megfelelően. Ennek elkerülése érdekében Haggard a két hajónak parancsot adott az indulásra. Március 24-én, az éj leple alatt a monitorok csendben felszedték a horgonyt és elindultak lefelé a Dunán. Mikor a parton állomásozó magyar őrség észrevette a szökést, géppuskatűzzel árasztotta el a két hajót, de azok már túl messze jártak ahhoz, hogy komolyabb károkat tudtak volna bennük okozni. Végül is kisebb huzavona után március 26-án Vix is elhagyhatta Budapestet. (A tanácskormány tagjai szerették volna

maradásra bírni.) Másnap Haggard is elhajózott a két visszakapott ágyúnaszáddal.⁷⁶

Még március 23-án egy kis létszámú magyar egység lefegyverezte a Vix alezredes parancsnoksága alatt álló, Pestszentlőrincen állomásozó francia szpáhi-ezredet.⁷⁷

Március 25-én a Békéscsabai direktórium utasítására egy körülbelül 150 főből álló önkéntes csapat Gerendásnál megtámadott egy francia katonákat szállító vonatot. A franciákat elfogták, és bekísérték Békéscsabára, ahonnan néhány nap múlva elengedték őket.⁷⁸

Március 26-án Makón fegyvereztek le egy francia egységet.⁷⁹

Ezek az események jól mutatják, hogy az új magyar vezetés bár nem riadt vissza a keményebb fellépéstől, de nem szeretett volna rögtön felégetni minden hidat az antant felé, ezért igyekezett a fegyveres atrocitásokat kordában tartani.

A francia katonai misszió távozását Olaszország megpróbálta magyarországi befolyásának megerősítésére felhasználni.⁸⁰ A májusban Magyarországra érkező Romanelli alezredes vezette olasz katonai misszió igyekezett jó viszonyt kialakítani a tanácskormány tagjaival és az olasz érdekeknek megfelelően megpróbálta „a kommunista rezsimnek a liberális szocialista rendszerbe való békés átmenetét”⁸¹ elősegíteni. Nem hivatalos tapogatózások indultak meg a két ország gazdasági, politikai együttműködésének lehetőségeiről, amely miatt az olasz kormányt a többi szövetséges részéről komoly támadások érték.

A párizsi békekonferencián általános riadalmat keltettek a magyarországi események. A brit delegátusok többsége „a leggyalázatosabb zsarolás iskolapéldája”⁸²-ként emlegette a kommunista hatalomátvételt, mely a magyar nacionalizmus (és Károlyi Mihály) egy újabb trükkje. Eme véleménnyel a francia vezetők is egyetértettek. Igazolva látták a cseh, román és szerb területi igények teljesítését. Arra az

álláspontra helyezkedtek, hogy a zsarolóval nem érdemes tárgyalni, hanem katonai erő bevetésével fegyveres úton kell pontot tenni az ügy végére.⁸³ Ennek előkészítéséhez – Foch marsall utasítására – a francia vezérkar március 24-én neki is kezdett.

Más véleményen voltak az amerikaiak, akik szerint éppen a békekonferencia Magyarországgal szembeni elfogultsága és méltánytalansága az oka a magyarok eme kétségbeesett lépésének. Ők inkább tárgyalásos úton szerették volna rendezni a vitás kérdéseket. Ehhez az állásponthez csatlakoztak az olaszok, sőt a brit miniszterelnök Lloyd George is, aki március 25-ei fontainebleau-i memorandumában a német és magyar kérdést illetően lényegében még a hivatalos brit álláspontot is élesen kritizálta: „Soha nem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most létrejövő kis államok mindegyikének jelentős magyar lakossága lesz. Ezért én a béke vezérelvének azt venném, hogy amennyire az emberileg lehetséges, a különböző népfajok kapják meg saját hazájukat, és hogy ez az emberi szempont előzzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolást, melyek rendszerint más módon is megoldhatók.”⁸⁴

Kun Béla a Magyarországi Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa március 24-ei üzenetében⁸⁵ a területi kérdések rendezése érdekében tárgyalást ajánlott a békekonferencián részt vevő országok számára. Ezt heves viták után, és a franciák ellenkezése dacára március 31-én elfogadták. Jan Smuts brit tábornokot bízták meg a kapcsolat felvételével.

A brit tábornok Magyarországra küldése kétségtelenül nagy diplomáciai sikert jelentett a tanácskormánynak, ám érdekességgként megjegyezném, hogy mégsem ez volt az első pozitív külpolitikai esemény a Tanácsköztársaság történetében. Eléggé megdöbbenő módon az első európai állam (természetesen Szovjet-Oroszországot leszámítva), amely késznek mutatkozott az új magyar kormány elismerésére az a Vatikán volt. A pápai állam eme

hajlandósága mögött az a rendelet állt, amelyben a Tanácsköztársaság az egyházat és az államot szétválasztotta, és amelytől a Vatikán a főkegyúri joggal (azaz a főpapok kinevezésének jogával) való visszaélések megszűnését várta. Ezt a reálpolitikai megfontolást azonban a kommunista rendszer egyházellenes politikája hamarosan háttérbe szorította, és fokozatosan a pápai állam is a Tanácsköztársaság megdöntésének szorgalmazójává vált.⁸⁶ Ám kétségtelen, hogy a Vatikán kezdeti jóindulata diplomáciai szempontból nagy presztízsnyeréséget jelentett a tanácskormány számára.

Mielőtt azonban folytatnánk az események további ismertetését, álljunk meg egy pillanatra és vizsgáljuk meg, mi késztette arra a nyugati hatalmakat, hogy egyáltalán szóba álljanak a Tanácsköztársaság vezetőivel. Miért vették fel a kapcsolatot egy olyan kormánnyal, amelynek számos tagja szélsőséges nézeteket vallott. Olyan nézeteket, melyek felszámolása érdekében Szovjet-Oroszországban az antant fegyveres küzdelmet folytatott.

Egyrészt nyilván szerepet játszott az antant némely vezetőinek „rossz lelkiismerete”, vagyis az a felismerés, hogy eddig helytelen politikát folytattak Magyarországgal szemben.

Másrészt (nagyobbrészt) maga a szovjet-országi intervenció is befolyásolhatta ezt a döntést, hiszen a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttével Románia két tűz közé szorulhatott. Ennek elkerülésére a legegyszerűbb és leggyorsabb megoldás az lehetett, ha sikerül valamilyen (ideiglenes) megegyezésre jutni a tanácskormánnyal, és ezzel megakadályozni, hogy a román hadseregnek két fronton kelljen harcolnia. Ezzel egyúttal időt is nyerhettek, hiszen Magyarország katonai megtámadásának terve a szomszédos országok vezetői körében nem aratott osztatlan sikert. Bár maga Románia hajlandónak mutatkozott a támadásra, de a szerbek egyáltalán nem kívántak egy ilyen bizonytalan kimenetelű kalandban részt venni, míg a csehszlovák kormány

csak a kijelölt határokig volt hajlandó csapatait harcba küldeni.⁸⁷ Ezzel egyértelművé vált, hogy a támadás végrehajtásának nagy része a román hadseregre hárulna, amely viszont ezt csak akkor tudná eredményesen megvalósítani, ha az antant részéről nagymértékű támogatásban részesülne. Így viszont a brit és francia vezérkar kénytelen volt tudomásul venni, hogy nem képesek egyszerre az orosz fronton Gyenyikin „fehér” hadseregét (és az odesszai hídfőt), valamint a magyar fronton Romániát támogatni. Ezért inkább a román hadsereg megerősítését javasolták a békekonferencia hatalmainak.⁸⁸ Ez azt jelentette, hogy a katonai helyzet megfordult. Eddig az antant azon volt, hogy Romániát biztosítsa Magyarország felől, hogy csapatait Szovjet-Oroszország ellen bevethesse; most pedig éppen az orosz frontot kellett stabilizálni azért, hogy román részről megindulhasson a magyar hadsereg elleni támadás. (A román csapatok egy részének a magyar frontra való átcsoportosítása az Odesszában lévő antant csapatok kivonásával és Besszarábiába való átszállításával valósulhatott meg.) Ehhez viszont időre volt szükség.

Végezetül, még egy fontos tényezőt figyelembe kellett venniük. Ez pedig a munkásmozgalmak, baloldali szervezetek és pártok nagymértékű erősödése volt, mely a világháború vesztes és győztes országait egyaránt érintette.⁸⁹ Az oroszországi bolsevikok heroikus küzdelme az úgynevezett fehér hadseregek és a külső megszállók ellen csak még tovább fokozta a kommunista eszmék népszerűségét. Intő jelként szolgálhatott az 1918. január és augusztus között lezajlott finnországi események (szocialista forradalom, polgárháború, német intervenció, majd véres megtorlás) nemzetközi visszhangja.⁹⁰ Félő volt, hogy egy újabb nyílt katonai beavatkozás a győztes államokban nagy munkásmegmozdulásokhoz (nem véletlen, hogy a nagyhatalmak nem kívántak közvetlenül részt venni a magyarországi harcokban), míg a vesztesekben (főként

Németországban) akár újabb forradalmi hullámhoz is vezethet. Ez a félelem hamarosan be is igazolódott.

Smuts április 4-én érkezett a magyar fővárosba. A tárgyalások még aznap megkezdődtek. A magyar küldöttséget Kun Béla vezette. A brit tábornok először a Vix-jegyzék elfogadását javasolta, cserébe a Magyarországgal szemben fennálló gazdasági blokádnak feloldását ígerte. Kun erre kifejtett, hogy a fennálló belpolitikai viszonyok miatt ez a jegyzék nem elfogadható. Smuts ekkor javaslatot tett a Vix-jegyzékben szereplő ideiglenes demarkációs vonal módosítására. Ennek értelmében az új semleges zóna nyugati határának mintegy 25 km-rel keletebbre tolódása mellett, a keletit 70-80 km-rel hátrébb vonták volna. Magába a semleges zónába francia, brit, olasz vagy amerikai csapatok vonultak volna be. Továbbá Smuts kijelentett, hogy az új demarkációs vonal nem azonos az ország végleges határával (de a végleges határokat nem közölte). Kun Béla ismertette az ajánlatot a kormánnyal. A magyar válaszijegyzéket Kun április 5-én adta át. Ez, ha nem is volt elutasító, ám olyan feltételeket szabott a további tárgyalások alapjául (például a román csapatok visszavonása az 1918. november 13-ai demarkációs vonalra), ami az antant szemében képtelenségnek tűnhetett. Ezen felül javasolta, hogy a dunai térség érintett népeit hívják össze egy közös konferenciára, amely hivatott lenne dönteni a határkérdésekről. Smuts elismerte az ötlet ésszerűségét, ám ennek megvitatása már meghaladta a hatáskörét. Ezzel a brit tábornok a tárgyalásokat lezártnak tekintette és a magyar kormány válaszijegyzékének átvétele után még aznap elhagyta az országot.

Felmerül a kérdés, vajon a tanácskormány miért nem fogadta el a kedvezőbb demarkációs vonalat, hiszen az kétségtelenül diplomáciai sikert és nagy presztízsnyerést jelentett volna a számára. Erre talán az a legvalószínűbb magyarázat, hogy a magyar vezetők jobban örültek volna a

tárgyalások folytatásának, mint egy gyors megegyezésnek, azon megfontolásból, hogy amíg az antant tárgyal addig nem támad, míg – okulva a korábbi esetekből – egy egyezményt bármikor meg lehet szegni, egy demarkációs vonalat bármikor át lehet lépni. Kunék azonban súlyos taktikai hibát követtek el, hiszen a belgrádi egyezmény – túlhaladottsága miatt – az antantnak már nem jelentett tárgyalási alapot, míg Smuts nem volt felhatalmazva ilyen volumenű tárgyalások lefolytatására.

Mindazonáltal a brit tábornokra nem maradtak hatástalanok Kunnak a határkérdések rendezésére vonatkozó javaslatai. Smuts visszaútja során, április 7-én Prágában találkozott Masaryk csehszlovák elnökkel, akinek említette a magyar javaslatot és kifejtette aggályait amiatt, hogy az új határvonal a Csalóközben túl sok magyarlakta területet foglal majd magába. Meglepő módon Masaryk osztotta Smuts aggodalmait és elmondta azon nézetét, hogy ő személy szerint szívesen lemondana erről a területről, ha cserébe Csehszlovákia Pozsonynál a Dunától délre kapna egy kis parti sávot.⁹¹

Párizsba visszatérve Smuts beszámolt útjáról, és javasolta a békekonferenciának, hogy folytassanak további tárgyalásokat a magyar tanácskormánnyal.⁹² Azonban maga a tény, hogy Smuts küldetése kudarcra járt a fegyveres megoldás híveinek táborát erősítette.

Kun Béla a Tanácsköztársaság kikiáltását követően a csepeli szikratávíró-állomás segítségével szinte azonnal felvette a kapcsolatot Szovjet-Oroszországgal. Az első Leninhez intézett táviratában segítséget kért és szövetséget ajánlott, valamint tájékoztatást adott a magyarországi helyzetről nem elhallgatva hatalomra kerülésük nemzeti jellegű oldalát sem: „A proletariátus diktatúrájának oka az antantimperializmus, amely Magyarországtól területeinek szétدارabolása után élelmiszereinek, iparának,

nyersanyagkincseinek a román oligarchia számára való átadását követeli.”⁹³

Itt időzzünk el egy pillanatra, hiszen egy olyan problémához érkeztünk, amely végigkísérte a Tanácsköztársaság fennállását. Ez a nemzeti kérdés problematikája. A tanácskormány tagjai a szocializmus eszméjének megfelelően alapvetően nem nemzetekben, hanem társadalmi osztályokban gondolkodtak. Céljuk nem egy ország felemelése, hanem minden országban a munkásosztály uralmának kivívása volt, nemzeti hovatarozástól függetlenül. Mindazonáltal azt is felismerték, hogy az ellenséges államokkal szembeni küzdelmükben csak akkor számíthatnak a tömegek, és nem mellékesen a katonai vezetés támogatására, ha ennek a harcnak valamilyen szinten nemzeti jelleget is adnak. Így a tanácskormány politikáján egyfajta kettősség uralkodott. Egyrészt elutasították Magyarország területi integritásának elvét, és kezet nyújtottak a szomszédos országok proletariátusa felé, másrészt készek voltak a magyar forradalom vívmányait (azaz Magyarország határait) fegyverrel is megvédeni. Tették ezt azért, mert terveik szerint a Magyarországi Tanácsköztársaság a későbbiekben egy nagy föderatív szövetség tagja lett volna Szovjet-Oroszországgal, a később csatlakozó Ausztriával, Szlovákiával, Csehországgal, Németországgal, valamint a többi állammal együtt.⁹⁴ Persze az a kommunista vezetőknek sem volt ellenére, hogy eme terv első lépéseit akár a fegyverek segítségével tegyék meg (példa erre a Szlovák Tanácsköztársaság létrejötte). Ezen a ponton találkozott a tanácskormány érdeke a katonatiszti, polgári és nagyrészt a paraszti rétegek céljaival, akik a történelmi Magyarország területeit – de legalábbis a magyar többségű részeket – szerették volna visszaszerezni. Így lett a bolsevizmusból nacionál-bolsevizmus, a forradalmi háborúból pedig forradalmi honvédő háború.

A tanácskormány első külpolitikai lépései közé tartozott a diplomáciai kontaktus felvétele Ausztriával. Diner-Dénes József – aki Ausztriában nagyon jó kapcsolatokkal rendelkezett – március 25-én Bécsbe utazott és Renner kancellárnak bemutatta a Tanácsköztársaság bécsi követét Bolgár Eleket. Ezt követően a szociáldemokrata kormány több tagjával is tárgyalt, melynek során felvetette a magyarországi példa követésének lehetőségét. Ezt az osztrák vezetők elutasították, és csak a diplomáciai és gazdasági kapcsolatok fenntartására tettek ígéretek. Ennél tovább csak Julius Deutsch hadügyi államtitkár ment, aki arról biztosította Dinert, hogy a Magyarország felé irányuló hadianyag-szállítást – az antantra való tekintettel – hivatalosan megtiltja ugyan, de ténylegesen nem fogja akadályozni.⁹⁵ Eme tárgyalások a magyar kommunista vezetők számára egyértelművé tették, hogy Ausztria forradalmasítását csak propaganda, agitáció és szükség esetén fegyverek segítségével lehet megvalósítani.

Március végén, április elején úgy tűnt, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság külpolitikai helyzete alapvetően a magyar vezetők elképzeléseinek megfelelően alakul. Sőt egyre több jel mutatott arra, hogy a várva várt világforgóradalom hamarosan bekövetkezik. Szovjet-Oroszország sikeres védekező harcokat vívott, Ausztriában egyre erősödött a kommunista irányzat, az újonnan létrejövő Csehszlovák államban a forrongó munkásréteg nagy aránya okozott komoly problémákat, Görögországban, Bulgáriában és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban új kommunista pártok jöttek létre.⁹⁶ A lengyel munkásmozgalom radikálisait egyenesen a magyarországi események motiválták arra, hogy megújult erővel küzdjenek a kommunizmus létrehozásáért.⁹⁷

Európa másik felén sem volt más a helyzet. Portugáliában gazdasági és politikai válság követte egymást, Spanyolországban ekkor kapott igazán lendületet a kommunista szervezkedés, Belgiumban a Munkáspárt nagy

előretörését követően az 1919. évi választásokon elnyerte a szavazatok 36,6%-át, míg Nagy-Britanniában és Franciaországban a baloldal hagyományosan erős volt.⁹⁸ Az igazi nagy küzdelem azonban Németországban folyt, ahol 1919. április 7-én a Münchenben hatalomra kerülő baloldali erők „az orosz és magyar nép példáját” követve kikiáltották a Bajor Tanácsköztársaságot és „minden német testvérnépet”⁹⁹ eme példa követésére szólítottak fel. Az antant vezetői ebben az eseményben legrosszabb rémálmaik megvalósulásának kezdetét, míg az orosz és magyar kommunista vezetők a világforradalom egyre közeledő eljövételét látták.

3.2. A Tanácsköztársaság propagandája

Általánosságban elmondható, hogy az 1910-es évek végének, 1920-as évek elejének kommunista propagandája olyan merőben újszerű eszközöket, módszereket alkalmazott, melyek megalapozták a későbbi szélsőjobboldali rendszerek politikai propagandamódszereit (ne feledjük, hogy Mussolini és Hitler is kezdetben a baloldali nézetekkel szimpatizált, tehát a módszereiket is jól ismerhették), sőt véleményem szerint a mai modern politikai (és kereskedelmi) marketing is sokat köszönhet neki. Ennek részletes bemutatása egy teljes kötetnyi terjedelmet is elérhetne, ezért most csak vázlatoszerűen, a legfőbb elemeket kívánom ismertetni a Tanácsköztársaság propagandáján keresztül.

Ha fentiekben azt láttuk, hogy a polgári kormányzat diplomáciájának a propaganda fontos kiegészítő eleme volt, akkor a Tanácsköztársaság esetében ezt a külpolitika szerves részének kell tekintenünk. A külső propagandát alapvetően két irányvonalra kell szétválasztanunk: a szomszédos országok területén folytatott tevékenységre, és a Magyarország területén állomásozó megszálló hadseregek katonái között folytatott agitációra.

Az első esetben szinte minden eszköz bevetése megengedett volt: az adott országba propaganda-anyagok, ügynökök, agitátorok bejuttatása; előadások, filmvetítések szervezése; mérvadó művészek, írók, tudósok, politikusok megnyerése; a helyi szélsőbaloldali szervezetek és sajtóorgánumaik pénzügyi finanszírozása; tömeggyűlések, sztrájkok, tiltakozások szervezése; vesztegetés, korrupció; vagy akár fegyveres puccsok, felkelések támogatása. A tanácskormány Ausztria esetében ment el a legmesszebbre,

ahol a propagandatevékenység célzottan az osztrák kormány megbuktatására, illetve egy kommunista hatalomátvétel megvalósítására irányult. Ennek érdekében a magyar ügynökök többször próbálkoztak fegyveres felkelés kirobantásával is. A legígéretesebbnek a június 15-ére tervezett akció ígérkezett, ám a kormányerők végül ezt is gyorsan felszámolták.¹⁰⁰

A megszálló hadseregek felé irányuló propaganda közvetlen célja a bomlasztás, a demoralizálás, a forradalmi hangulat felszítása volt. Ebben az esetben a leggyakrabban alkalmazott módszer a röplapok terjesztése, vagy adott nemzetiségű kommunista agitátorok átsempészése volt a frontvonal túloldalára. Ezek az akciók, ha nem is akadályozták meg a Magyarország elleni újabb támadás megindulását, de tagadhatatlanul sokat segítettek az ellenséges csapatok harci kedvének lerombolásában (különösen a cseh és szlovák katonák esetében, ahol egyébként is jelentős volt a munkások aránya). Ehhez kapcsolódóan a Tanácsköztársaság belső propagandája témánk szempontjából annyiban érdekes, hogy ez jelentősen hozzájárult a gyors hadseregszervezés megvalósításához, a harci morál megerősítéséhez, ez által a katonai sikerekhez.

A külső propaganda koordinálására egy külön szervezetet is létrehoztak, mely a Szocializmus Nemzetközi Propagandája nevet kapta. Fő feladata a külföldre küldendő agitátorok beszerzése és kiképzése volt. A szervezetet nemzetek szerint tagolták és agitátoraikat úgy válogatták össze, hogy minden társadalmi csoportot elérjenek.¹⁰¹ Így munkást küldtek az ipari központokba, értelmiségit a városok polgári közegébe, földművest a falvakba és katonát a frontvonalakra.

A Tanácsköztársaság propagandája a polgári kormányok próbálkozásaival összevetve jóval hatékonyabbnak bizonyult. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy a

kommunista vezetők „forradalmi” szempontból jóval rátermettebbek voltak, hiszen tudatosan készültek erre a feladatra. Néhányan (így Kun Béla is) Szovjet-Oroszországból tértek haza, ahol megtanulhatták a hatékony forradalmi propaganda alapjait, melyet aztán a gyakorlatba is átültethettek. Másrészt a kommunista eszméknek ekkor már szinte minden európai országban voltak hívei, így a magyar tanácskormány a külföldön kifejtett propagandatevékenységéhez – az internacionalizmus jegyében – mindenhol talált támogatókat, segítőköt. Nem kellett a semmiből új hálózatot, új kapcsolatrendszert kiépíteni, elég volt csak az adódó lehetőségeket kihasználni.

A kommunista propaganda alapvetően a széles – esetlegesen kevésbé művelt – tömegeket akarta megszólítani, ezért elsősorban az érzelmekre kívánt hatni. Kifejezésmódjában egyszerű, közérthető volt, könnyen megjegyezhető jelszavakkal, szimbólumokkal bombázva a közvéleményt.

A sikerekhez még egy fontos tényező hozzájárulhatott: maga a kommunizmus eszméje. Míg a Károlyi-kormány csak Magyarország sorsát igyekezett a nyilvánosság elé tárni, – mely valljuk be, sem Nyugat-Európában, sem az Egyesült Államokban nem tartozott elsődlegesen az érdeklődés középpontjába – addig a kommunista propaganda olyan társadalmi problémákat vetett fel, mely minden országot egyaránt érintett, és eme problémákra egy olyan merőben új megoldást kínált, melyre az elégedetlenek tömegei fogékonyvá válhattak.

Az elért rész sikerek ellenére a Tanácsköztársaság propagandatevékenysége összességében mégis kudarcot vallott, hiszen egyetlen szomszédos országban sem került sor kommunista hatalomátvételre. A világforradalom felé vezető úton nem sikerült megtenni a következő lépést.

3.3. Külső támadás és válság

1919. április első heteiben még úgy tűnt, hogy a tanácskormány tagjainak számításai beváltak, és Magyarország lélegzetvételnyi szünethez jut, mely lehetővé teszi a fegyveres küzdelemre való felkészülést. Ez azonban csak a vihar előtti csendnek bizonyult.

A békekonferencián, Smuts küldetésének eredménytelensége következtében, a katonai beavatkozás hívei kerekedtek felül. Ezt nagyban megkönnyítette, hogy a francia vezérkar március 24-e óta – Smuts útja ellenére is – folyamatosan szervezte a magyarországi támadás előkészületeit. Ebben a kérdésben Berthelot és Franchet d'Esperey tábornok is teljes mértékben egyetértett. Mindketten a támadás mielőbbi megindítását szorgalmazták. A francia vezérkar eredetileg egy összehangolt, koncentrált támadást tervezett Magyarország ellen, mely szerint a csehszlovák, román és szerb hadseregnek egy időben, három irányból kellett volna a hadműveleteket megindítania. Azonban a politika közbeszólt, és Clemenceau leállította ennek a nagyszabású támadásnak a megindítását. Ebben közrejátszott a korábban már ismertetett katonai problémákon felül az a megfontolás is, hogy a francia kormány nem szándékozott további területi engedményeket tenni kis szövetségeseinek. A katonai beavatkozásra való hivatalos felkérést azonban várhatóan mind a cseh, a román és a szerb oldalról újabb területi igények bejelentése követte volna. Clemenceau így azt a taktikát követte, hogy hivatalosan nem adott utasítást a Magyarország elleni támadásra, de kis szövetségeseit nem is tiltotta el ettől. Feltehetőleg úgy kalkulált, hogy ezen államok területéhségüktől vezérelve, és a bolsevizmus elleni harc jelszavát felhasználva maguktól is meg fognak indulni

Magyarország ellen. Ezek az országok így magukra vállalják az akció kockázatát és felelősségét, miáltal a francia kormánynak nem kell újabb kötelezettségeket magára vállalnia, és a közvélemény előtt is tiszta maradhat a keze. Számításaiban nem is kellett csalódnia.

A Magyarországi Tanácsköztársaság hadserege, az úgynevezett Vörös Hadsereg felkészültség és harcérték szempontjából meglehetősen vegyes képet mutatott. A polgári kormánytól örökölt hadosztályok nagy része még szervezés alatt állt, komoly felszerelésbeli (egyenruha, fegyver, lőszer) hiányosságokkal küzdve. Az április 16-i állapotot rögzítő létszámösszesítés szerint a hadsereg hat gyalogoshadosztályának, a Tengerészdandárnak és a Székely Különítménynek az együttes létszáma 56 215 fő volt.¹⁰² Ez már magában foglalta a toborzáson jelentkezett, de még fel nem szerelt személyeket is, tehát a ténylegesen bevethető katonák száma jóval alacsonyabb lehetett. A harci morál szintén hagyott kívánni valót maga után, hiszen a paraszti származású katonák nem lelkesedtek túlságosan a kommunista eszmékért, míg a hadsereg legerősebb és legfelkészültebb egységének, a Székely Különítménynek katonái és tisztjei kimondottan ellenséges érzelmekkel viseltettek a Tanácsköztársaság iránt. A hadseregszervezés április elején felgyorsult ugyan, ám nem olyan mértékben, hogy a bekövetkező támadással szemben eredményes ellenállást lehetett volna kifejteni. Ehhez hozzájárult a magyar politikai vezetők túlságosan is optimista helyzetértékelése, ami jóval későbbre várta az ellenséges akció megindulását.

A magyar haderővel szemben az északi fronton a csehszlovák hadsereg négy hadosztálya és négy dandárja állt, keleten hat román gyalogoshadosztály, egy lovashadosztály és egy különítmény foglalt állást, délen két francia gyalogoshadosztály és egy lovasdandár, valamint egy szerb gyalogos- és egy lovashadosztály helyezkedett el.¹⁰³ Az

adatok alapján minden frontvonalon legkevesebb kétszeres túlerő állt a magyar egységekkel szemben.

1919. április 16-án a román hadsereg megindította támadását a Magyarországi Tanácsköztársaság ellen.¹⁰⁴ Mardarescu tábornok, az erdélyi román hadsereg főparancsnoka, két csoportra osztotta (északi és déli) a támadó egységeket, melyek három vonalban helyezkedtek el. Az elsőt Olteanu tábornok különítménye, két gyalogshadosztály és egy lovashadosztály alkotta. A második vonalban a 16. gyalogshadosztály az északi csoport, míg az 1. vadászadosztály a déli csoport tartalékként helyezkedett el. A harmadik vonalban a román erdélyi főparancsnokság tartalékként a 18. hadosztály állt. A román vezérkar tervei szerint a támadó csapatok elsődleges feladata – az Erdély nyugati részén húzódó hegyeken való áttörés után – a Huszt-Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Nagyszalonta-vonal elfoglalása. A harci helyzet alakulásától függően, másodlagos célként jelölték meg a Vásárosnamény-Debrecen-Orosháza-Szeged-vonal elérését.¹⁰⁵

A támadás ereje meglepte a magyar vezérkart. Bár már napokkal előbb voltak jelek arra, hogy valamilyen hadművelet van készülöben, de ilyen nagy volumenű, átfogó támadásra senki sem számított. A harci események is ennek megfelelően alakultak. A támadás első napján a magyar front balszárnyán elhelyezkedő Székely Különítmény kisebb harcok után lassú visszavonulásba kezdett, a középső szakaszon elhelyezkedő 39. dandár az ellenséges nyomás hatására kénytelen volt elhagyni állásait, a 6. hadosztály bal szárnyán a román támadás hatására pánik tört ki, és a csapatok jelentős része egyszerűen otthagya a frontot. Ezekben a harcokban bizonyították be létjogosultságukat a magyar páncélvonalok. Különösen a 4. és a 8. számú tűnt ki, amelyek tevékenységükkel nagy mennyiségű felszerelést és hadianyagot mentettek meg.¹⁰⁶ A következő napokban a román csapatok folytatták előnyomulásukat. A Hadügyi

Népbiztosság tett ugyan intézkedéseket egy ellentámadás megindítására,¹⁰⁷ de ezek a gyors visszavonulás miatt nem érték el eredményt. Április 21-re a helyzet válságosra fordult. A Székely Különítmény tovább hátrált, a 39. dandár gyakorlatilag felbomlott, a 6. hadosztály teljesen demoralizálódott.¹⁰⁸

A Forradalmi Kormányzótanács ekkor olyan elhatározásra jutott, hogy a keleti fronton lévő csapatok hatékonyabb irányítása céljából létrehozza a Tiszántúli Hadsereg-parancsnokságot (melyet aztán átneveztek Keleti Hadsereg-parancsnoksággá). A hadsereg parancsnokságával Böhm Vilmost bízták meg, aki vezérkari főnökévé – és ezzel a tényleges katonai irányítás feladatára – Stromfeld Aurélt nevezte ki. Stromfeld a Tanácsköztársaság kikiáltása után visszavonult a közélettől, de az egyre romló katonai helyzet őt is cselekvésre ösztönözte.

Az új parancsnokság első intézkedésével¹⁰⁹ elrendelte a szétszilált csapatok átcsoportosítását. Ezzel elsődleges célja a visszavonulás megállítása és az aktív védelem megszervezése volt. Figyelemre méltó, hogy az egyes csapatok számára kiadott parancsokban az első világháborúban megszokott vonalszerű védelem helyett az erők csoportosítására, és váratlan átkaroló támadásokra adtak utasítást.

Április 22-én a románok megújult erővel folytatták támadásukat. Az erélyes intézkedések ellenére a magyar csapatok továbbra sem voltak képesek nagyobb ellenállást kifejteni. A lassan és kis létszámban beérkező erősítések sorra felmorzsolódtak a harcokban, így a visszavonulás tovább folytatódott. Ennek következtében ki kellett üríteni Munkácsot és Beregszászt. Válságos helyzet alakult ki Debrecenben is. A román támadás megindulásakor a várost védő tapasztalatlan csapatok nagy része pánikba esett és visszavonult. A helyükön maradó egységek a város munkásságával kiegészülve felvették a harcot, de a túlerővel szemben csak ideig-óráig tudtak kitartani. Április 23-án a román csapatok elfoglalták

Debrecent. Az itt támadt rés lezárása céljából a 4. hadosztály parancsot kapott egy Hajdúszoboszló irányába történő ellentámadás végrehajtására. Ennek eredményeként a városba behatolt ellenséges erőket ideiglenesen sikerült kiszorítani, de a román erők egyre nagyobb nyomása miatt Hajdúszoboszlót hamarosan újra ki kellett üríteni. Mindenesetre ez az akció lehetővé tette a front megerősítését. Április 24-én és 25-én a magyar csapatok visszavonulása tovább folytatódott. Stromfeld parancsára az 1. hadosztály április 26-án Nyíregyháza térségében ellentámadást hajtott végre. Kemény harcokat követően a magyar egységeknek sikerült visszavonulásra kényszeríteniük a román zászlóaljkat. Ám ez a siker sem tudta kompenzálni azt a súlyos veszteséget, mely ezen a napon érte a magyar hadsereget. A Székely Különítmény vezérkara úgy döntött, hogy nem szolgálja tovább a Tanácsköztársaságot, és – több napi tárgyalást követően – letette a fegyvert a román hadsereg előtt.¹¹⁰ Kratochvill Károly, a különítmény parancsnoka katonái számára lehetővé tette, hogy választhassanak a megadás és a további harc között. A csapatok nagyobb része követte parancsnokai példáját és letette a fegyvert, míg kisebb részük székely dandár néven a Vörös Hadsereg keretein belül folytatta tovább a harcot.¹¹¹ Ezt követően a keleti fronton komolyabb összecsapásra már nem került sor. A magyar egységek zöme a Tisza mögé vonult vissza. Stromfeld utasítást adott – a későbbi ellentámadás érdekében – a folyó bal partján három hídfő megtartására. Azonban a csapatok kimerültsége és fegyelmetlensége miatt május elsejére a románok mind a hármát felszámolták.¹¹² A román hadsereg ezután nem kísérelte meg a Tiszán való átkelést. Ennek katonai és diplomáciai okai egyaránt voltak. A román hadsereg utánpótlási vonalai nagyon megnyúltak, a katonáknak pihenésre volt szükségük, a csapatokat rendezni és újracsoportosítani kellett. Párizsban Wilson és Lloyd George tiltakozott, hogy a románok az ő hozzájárulásuk nélkül

indították meg támadásukat, melynek eredményeként a békekonferencia egy a további támadást tiltó határozatot hozott, melyet a románok már csak akkor kaptak meg mikor a Tiszánál álltak, és az előbb említett katonai jellegű problémák miatt egyenlőre egyébként sem szándékoztak a támadást folytatni.

A katonai helyzet eddig is válságos volt, ám igazán katasztrofálissá akkor vált mikor április 27-én a csehszlovák hadsereg is – kihasználva a magyar csapatok lekötöttségét – megindította támadását. A francia Hennocque tábornok vezette keleti csoport feladata a ruszin területek elfoglalása, és a román hadsereggel való összeköttetés megteremtése volt. Az olasz Piccione tábornok parancsnoksága alá tartozó nyugati csoportnak Miskolc és Sátoraljaújhely irányába kellett előnyomulnia. A csehszlovák csapatok május 2-ig elérték Csapot és Munkácsot (ahol csaknem fegyveres összecsapás alakult ki a szövetséges román egységekkel), elfoglalták Miskolcot és megközelítették Salgótarját. Böhm olyannyira reménytelennek ítélte meg a helyzetet, hogy május 2-án a vezérkarnak utasítást adott – fegyverszünet kérése céljából – parlamenterek kiküldésére.

Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben Kun Béla tárgyalást kezdeményezett az amerikai Coolidge-misszió budapesti képviselőjével, Brown professzorral, hogy rajta keresztül próbálja meg az antant nagyhatalmaival felvenni a tárgyalások fonalát. Ajánlatában kifejtette, hogy a román csapatoknak a Smuts által javasolt vonalra való visszarendelése, és a Magyarországgal szembeni blokád feloldása esetén a magyar kormányt átalakítják, eltávolítva belőle a legszélsőségesebb nézeteket valló tagokat (mint például Szamuely Tibor, vagy Pogány József).¹¹³ Miután erre válasz nem érkezett, április 30-án a tanácskormány táviratot intézett a szomszédos államok vezetőihez, melyben elismerte azok minden területi igényének jogosságát. Ennek a

kétségbeesett lépésnek nyilvánvaló magyarázata, hogy a magyar vezetők így próbálták meg elkerülni az alig egy hónapos Tanács-Magyarország teljes megsemmisülését. Válasz csak a románok részéről érkezett, amelyben ultimátumszerűen közölték a fegyverszünet árát. Teljes leszerelést, minden fegyver, továbbá 1800 mozdony, 4100 személykocsi, 40 000 vasúti vagon, 500 teherautó és minden hajózási eszköz átadását követelték.¹¹⁴ Ezek a magyar kormány számára természetesen elfogadhatatlanok voltak (de a franciák is erőteljes túlzásnak tartották azt). Eközben a zavaros helyzetet kihasználva az olasz diplomácia igyekezett magyarországi pozícióit erősíteni. Ennek érdekében május elején a bécsi olasz katonai misszió vezetője, Roberto Segré tábornok egy olasz katonai missziót küldött Budapestre (ekkor érkezett Romanelli alezredes is a Magyarországra). Egyelőre azonban csak tájékoztató jellegű tárgyalásokat folytattak a magyar fővárosban.

Párizsban még egy fontos esemény történt, melynek lefolyása nagyon jól példázza, hogy Magyarország (is) mennyire ki volt szolgáltatva a nagyhatalmak egymás közötti politikai játszmáinak. Április végén, a békekonferencián újra a békés megoldás támogatóinak tábora kerekedett felül. Az Egyesült Államok vezetői végre békét akartak Európában. Ehhez az állásponthoz csatlakozott Lloyd George is, aki áprilisban a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsában azt a javaslatot tette, hogy Ausztria és Magyarország képviselőit hívják meg Párizsba és adják át nekik a békeszerződés tervezetét. A javaslatot – Wilson támogatása mellett, és Clemenceau ellenkezése dacára – elfogadták. A meghívót, melyben a két vesztes állam képviselőit május 12-ére Saint Germain-be invitálták meg, a bécsi brit misszió vezetőjének Cunningham-nak kellett volna Budapestre továbbítania. Azonban mielőtt ezt megtehetette volna, május 4-én parancsot kapott Londonból az irat visszatartására. Ennek oka a magyar tanácskormány fentebb már vázolt válságának súlyosbodása.

A brit vezetők abban bíztak, hogy a Tanácsköztársaság Magyarországon néhány napon belül megbukik.¹¹⁵ Az ország helyzetét talán egy korabeli levél jellemezte a legtalálóbban: „Magyarország úgy járt, mint a tönkrement gazdag ember: magára maradt.”¹¹⁶

3.4. A Vörös Hadsereg újjászervezése és sikerei

A Forradalmi Kormányzótanács május 2-án tartott ülésén kemény vita bontakozott ki arról, hogy folytassák-e a harcot vagy feladják a küzdelmet és lemondjanak a kormányzásról. Az utóbbi mellett szólt a nemzetközi helyzet gyors romlása. Az orosz hadsereg épp kritikus helyzetbe került és – bár jelentős román erőket kötött le – továbbra sem tudott Magyarország számára érdemi segítséget nyújtani, a tervezett bécsi kommunista hatalomátvétel még nem valósult meg, a Bajor Tanácsköztársaságot véres harcok után levertek. Végül is a tanácskormány tagjai úgy határoztak, hogy még mielőtt döntést hoznának a fegyveres ellenállás folytatásáról megkérdezik a budapesti munkásság képviselőit, hogy egyáltalán hajlandóak-e Tanács-Magyarországért harcba vonulni. A budapesti munkásság nagyobb része a fegyveres harc mellett foglalt állást, az ingadozókat pedig a kommunista vezetők lelkesítő beszédei ragadták magukkal.¹¹⁷ Az ezt követő napokban a budapesti munkások tömegesen léptek be a Vörös Hadseregbe. Ezután a kormány nagymértékű propagandatevékenysége a vidéki munkásságot nagy arányban, az értelmiséget jelentős számban, míg a parasztságot csak kis mértékben (inkább annak legszegényebb rétegeit) tudta mozgósítani. A katonai vezérkar látva a tömegek régóta várt lelkesedését megújult erővel látott hozzá a hadsereg talpra állításához.

Itt szakítsuk meg egy pillanatra az események fonalát, és vizsgáljuk meg azokat az okokat, melyek a társadalom egy jelentős részét a Tanácsköztársaság fegyveres küzdelmének támogatására ösztönözte.

A baloldali ideológián nevelkedett munkásság esetében a legnagyobb szerepet természetesen az eszmében való hit játszotta. Azonban bizonyára ők sem tudták kivonni magukat a kor szelleme alól, és rájuk is nagy hatást gyakorolhatott a haza védelmének (nacionalista jellegű) jelszava is.

Az értelmiség esetében eléggé vegyes volt a kép. Bár akadtak köztük olyanok, akik meggyőződéses kommunisták lettek, és olyanok is, akik karrierista célzattal szolgálták ki a rendszert, vagy épp csak az állásukat féltették, ám véleményem szerint nagy részük azért támogatta hosszabb-rövidebb ideig a Tanácsköztársaságot, mert a változás szelét látta benne. A csődöt mondott dualizmus után egy teljesen új, igazságosabb rendszer megteremtésének lehetősége tárult eléjük. Itt kell említést tenni arról, hogy a városi polgárság döntő többsége, habár nem támogatta a kommunista rendszert, de (az ország határainak védelme miatt) tevélegesen nem is lépett fel ellene.

A parasztság támogatásáért a Forradalmi Kormányzótanács mindvégig hiába küzdött. A tanácskormány szövetkezetesítésre való törekvése alapján állította szembe a rendszerrel a földre vágó paraszti tömegeket. Leginkább a parasztság legszegényebb rétegét jelentő cselédsorban élő embereket sikerült mozgósítani, akik – veszténivalójuk nem lévén – sorsuk bármilyen pozitív irányú változását örömmel üdvözölték, és ezért harcolni is késznek mutatkoztak. Ezen túlmenően főként azok a paraszti származású egyének lettek tagjai a Vörös Hadseregnek, akiket az ellenséges megszállás közvetlenül érintett, és szülőföldjük visszaszerzésének vágya motivált.

A katonatiszteket szinte kivétel nélkül az ország határainak védelme ösztönözte arra, hogy szolgálatot vállaljon a Vörös Hadseregben. A kommunizmus eszméje többségüket hidegen hagyta, vagy éppen ellenszenvet táplált iránta. Sokan közülük úgy gondolták, hogy az ellenség kiverése után a

megfelelő pillanatban a tanácskormány ellen fordulva megbuktathatják azt.

A Forradalmi Kormányzótanács gyors egymásutánban hozott intézkedéseivel először a hatékony védelem feltételeit igyekezett megteremteni. Az egyes arcvonalak tevékenységének összehangolása érdekében valamennyi hadműveleti egységet a Hadsereg-főparancsnokság irányítása alá rendelték. A főparancsnok Böhm Vilmos, a vezérkari főnök Stromfeld Aurél lett. A fegyelem helyreállítását célozta az alparancsnokok választásának eltörlése, a forradalmi katonai törvényszék felállítása, és a parancsnokok fegyelmezési jogairól szóló intézkedések.

Mivel a keleti fronton a román támadás leállása¹¹⁸ miatt egyelőre normalizálódott a helyzet, ezért az elsődleges feladat az északi front stabilizálása volt. A legsürgősebb Salgótarján védelmének megerősítése volt. A város különösen az ország szénellátása miatt játszott fontos szerepet. A Hadsereg-főparancsnokság nagyarányú átcsoportosításokat hajtott végre és Salgótarján körzetébe rendelte a 6., majd a 4. hadosztályt is. A kedvező változás első jelei május 9-én mutatkoztak. A salgótarjáni frontszakasz jobbszárnyán indított ellenséges támadást a 6. hadosztály egységei visszaverték, sőt a visszavonuló ellenség üldözése során sok löszert és kézigránátot zsákmányoltak. Május 10-én a magyar csapatok erős ellentámadást indítottak az ellenséges állások ellen, mely gyors sikereket hozott. Május 12-ére a salgótarjáni fronton a csehszlovák csapatok mindenütt hátráltak. Ekkor azonban váratlanul a magyar Hadsereg-főparancsnokság a támadást leállította. Ennek oka azok a hírek voltak, melyek szerint a déli demarkációs vonal mentén ellenséges csapatösszevonások voltak folyamatban. A magyar hadvezetés ez alapján arra következtetett, hogy déli irányból is támadás várható. Ezért intézkedés történt a csapatok nagy részének délre való átcsoportosítására.¹¹⁹

Ezzel a csehszlovák hadsereg időt kapott sorainak rendezésére. A csehszlovák nemzetvédelmi miniszter, Klofáč már május 13-án felszólította Piccione tábornokot, hogy minél előbb indítson ellentámadást az előrenyomuló magyar csapatokkal szemben.¹²⁰ Az olasz tábornok meg is kezdte a Salgótarján elleni újabb támadás előkészítését.

Eközben a magyar felderítés adatai alapján úgy tűnt, hogy egyelőre mégsem kell egy délről jövő francia-szerb támadástól tartani, ezért a hadvezetés május 15-én úgy döntött, hogy északon kezébe ragadja a kezdeményezést és támadást indít Miskolc visszafoglalására. Az volt a kérdés, hogy a két szemben álló hadsereg közül melyik tudja előbb megindítani támadását.

A csehszlovák haderő készült fel először. Május 18-án a Letovský tábornok parancsnoksága alatt álló III. csehszlovák dandár megindult Salgótarján ellen. A magyar vezérkart meglepte, hogy az ellenség ilyen rövid idő alatt képes volt egy újabb nagyszabású támadásra felkészülni. A magyar csapatok harcolva vonultak vissza a túlerő elől. Helyzetüket tovább nehezítette, hogy az átcsoportosítások miatt az arcvonal védelme jelentősen meggyengült. Stromfeld amellett, hogy küldött csapaterősítéseket a salgótarjáni frontra, továbbra sem mondott le a miskolci támadás végrehajtásáról. Elgondolása szerint a Miskolc elleni akció sikere esetén a csehszlovák hadvezetés Salgótarján térségéből is kénytelen lesz csapatait visszavonni.

Május 20-án hajnalban megindult a magyar hadsereg támadása Miskolc visszafoglalására. A tüzérség, a gyalogsági erők, a páncélvonatok, és a repülő¹²¹ hatékony együttműködésének eredményeként az akció váratlanul gyors sikert hozott, és Zincone olasz tábornok, a miskolci csapatok parancsnoka már 20-án este kénytelen volt elrendelni az általános visszavonulást.

Piccione tábornok, a csehszlovák hadsereg nyugati csoportjának parancsnoka felismerte a Miskolc elvesztésében

rejlő veszélyeket, és szinte azonnal hozzákezdett az ellentámadás megszervezéséhez. Ugyanakkor Salgótarján és Eger környékén továbbra is erőltette a támadás folytatását. Azonban ezeken a frontszakaszokon is fordult a helyzet. A Kisterenyét elfoglaló és ez által Salgótarjánt délről fenyegető ellenséges csapatok visszaszorítására Stromfeld három zászlóaljnyi erőt küldött, mely egy páncélvonat támogatásával a településről a csehszlovák csapatokat kiverte. Ezzel Salgótarján bekerítésének veszélye elhárult. Most már a Salgótarján fővédvonalának megerősítésére is sor kerülhetett. Letovský tábornok látva a megerősödő ellenállást, egy esetleges magyar ellencsapástól tartva, engedélyt kért csapatainak visszavonására. Piccione hozzájárult a hadtestek Ipoly folyó vonaláig való visszavonulásához.

Ezzel párhuzamosan május 23-án a csehszlovák és román hadsereg megindította koncentrikus támadását Miskolc elfoglalásáért. (A román hadsereg részvétele érdekében Piccione megbízásából Rossi tábornok folytatott tárgyalásokat a román hadsereg vezetőivel.) A nagy erővel végrehajtott támadás válságos helyzetbe hozta a város védőit. A csehszlovák egységeknek a déli órákra már egészen a város pereméig sikerült előrehaladnia. Julier Ferenc a III. hadtest parancsnoka ekkor azt javasolta Stromfeldnek, hogy a magyar csapatokat vonják vissza Miskolcra. Stromfeld ezt elutasította, és a város további védelmére adott parancsot. Az erősítéseknek köszönhetően az esti órákra sikerült a támadókat visszavetni. A magyar védőknek nagy segítséget jelentettek a támadó csehszlovák hadsereg hátában kirobbanó fegyveres felkelések (Ózdon, Rozsnyón, Rudabányán), melyek a csehszlovák haderő egy jelentős részét lekötötték.¹²² Piccione elrendelte a támadás leállítását.

Az elszenvedett vereségek a Csehszlovákiában működő olasz katonai küldöttség számára végzetesnek bizonyultak. A csehszlovák kormány számára politikai okokból kezdett terhessé válni a növekvő olasz befolyás. A

kudarcot – némileg joggal – igyekeztek az olasz tábornokok nyakába varrni, mely jó ürügyet szolgáltatott az olasz katonai misszió visszahívásának kieroszakolására. Helyüket valamennyi vezető pozícióban francia tábornokok és tisztek vették át. Május 26-án a csehszlovák hadsereg vezérkari főnökévé Pellé francia tábornokot nevezték ki. A szlovákiai haderő nyugati hadtestének parancsnoka Mittelhauser francia tábornok lett, míg a keleti hadtest parancsnokságát Hennocque vett át. Ezzel a csehszlovák hadsereg irányításában megszűnt az olasz–francia rivalizálás, melytől a cseh vezetők a hadsereg hatékonyságának növekedését várták.

Az április közepe óta lezajlott események a tanácskormány tagjai számára egyértelművé tették, hogy az antant nagyhatalmai nem kívánnak további tárgyalásokat folytatni, hanem – Magyarország szomszédai segítségével – a Tanácsköztársaság megsemmisítésére törekednek. Ez azt jelentette, hogy a világforradalom kitöréséig, mely reményeik szerint hamarosan bekövetkezik, a fegyverek segítségével kell időt nyerniük. Ennek érdekében támogatták a katonai vezérkarnak egy nagyszabású támadásra vonatkozó elképzeléseit. A katonai vezetés felismerte az északi fronton vívott sikeres védelmi harcoknak az éppen csak szerveződő hadseregre gyakorolt pozitív hatásait. Stromfeld, és tisztársai úgy gondolták, hogy a fellángoló lelkesedést egy támadó hadműveletben kell kiaknázni, ezzel még jobban összekovácsolva és hatékony hadi gépezetté alakítva a frissen felállított egységeket. A támadás mellett szólt az is, hogy egy három irányból egyidejűleg bekövetkező offenzívával szemben a magyar csapatok csak legfeljebb néhány napig tarthatták volna magukat, míg megelőző támadásokkal egyenként lehetett csapást mérni az ellenséges hadseregekre.

A kérdés az volt, mely irányba indítsák meg a támadást. A déli frontot rögtön elvetették, hiszen egy a szerb és francia hadsereg ellen irányuló hadművelet gyakorlatilag

egyenlő lett volna az antant nagyhatalmainak szóló nyílt hadüzenettel. A román hadsereg ellen indítandó támadás ellen szólt, hogy az ellenséges csapatoknak volt idejük pihenni és állásaikat jól kiépíteni, nem is beszélve a Tiszán való átkelésben rejlő veszélyekről. A Magyarországot fenyegető hadseregek közül kétségtelenül a csehszlovák volt a legsebezhetőbb. Mind szervezettségben, mind felszereltségben elmaradt a francia, szerb, vagy akár a román hadsereg mögött. A katonák harci kedve a májusban elszenvedett kudarok és az erőteljes kommunista propaganda következtében drámaian lecsökkent. Ezen túlmenően az északi front jobbszárnyán indítandó offenzíva még azzal a lehetőséggel is kecsegtetett, hogy siker esetén átvághatják a csehszlovák és román hadsereg csatlakozási pontját, miáltal lehetővé válik a román hadsereg megkerülése és oldal irányú megtámadása. A Stromfeld Aurél által kidolgozott terv megvalósítása érdekében a magyar főparancsnokság minden nélkülözhető egységet az északi frontra csoportosított, ám jelentős túlerőt még ennek ellenére sem sikerült elérni. A csehszlovák hadsereg francia parancsnokai számítottak a támadásra, ezért igyekeztek a katonákat felkészíteni, a hadosztályokat megerősíteni. Így a közelgő küzdelmet a vezérkarok rátermettsége és a katonák harci értéke volt hivatott eldönteni. Ezzel párhuzamosan a csehszlovák kormány kétségbeesetten próbálta rábírní francia, szerb és román szövetségeseit egy Magyarország ellen irányuló támadás megindítására, mindhiába.

A Magyar Vörös Hadsereg offenzívája, mely az északi hadjárat néven vonult be a történelembe, május 30-án indult meg. Stromfeld, a hadműveletek irányítója látszólag nagy kockázatot vállalt azzal, hogy a többi frontot meggyengítve minden rendelkezésre álló tartalékot északra csoportosított. Ám felismerte, hogy az ország kis területre zsugorodása, mely politikai és gazdasági tekintetben hátrányos volt, hadászati szempontból nagy előnyt jelentett. A centrális

helyzet és az ország sűrű vasúthálózatának köszönhetően 48 órán belül bármely frontszakaszra egész hadosztályokat lehetett átcsoportosítani. Így egy délről, vagy keletről jövő ellenséges támadással szemben viszonylag rövid idő alatt fel lehetett vonultatni a szükséges erőket. Mindezek ellenére jelentős túlerőt nem sikerült kialakítani, sőt az offenzíva fő irányába támadó egységek erőfölényének biztosítása érdekében az arcvonal többi szakaszán viszonylag gyenge erőkre hárult a támadó feladat végrehajtása. Stromfeld a siker biztosítása érdekében szakított az I. világháborúban alkalmazott hadvezetési technikákkal, és egy általa „pofozógép-taktikának” nevezett módszert dolgozott ki (melyet később a francia, csehszlovák, orosz és japán hadiiskolákban is tanítottak¹²³). Ennek lényege az volt, hogy az arcvonal teljes hosszában, mindig más és más irányból mért csapást az ellenséges csapatokra, folyamatosan nyugtalanítva azokat. Emellett igyekezett elkerülni a frontális támadásokat, ehelyett inkább átkaroló és megkerülő manővereket alkalmazva.¹²⁴ A megvert, visszavonuló ellenség erélyes üldözése megakadályozta soraiknak gyors rendezését és újabb megerősített állások kiépítését. A csapatok gyors, rugalmas mozgatása, a tartalékok megfontolt alkalmazása, az ésszerű kockázatok felvállalása volt jellemző az északi hadjárat hadműveleteire.

Stromfeld a világháború tanulságait felismerve nagy hangsúlyt fektetett az egyes fegyvernemek hatékony együttműködésére, megértette a páncélos erőknek a korszerű hadviselésben játszott kiemelkedő szerepét. Ez utóbbi esetben azonban komoly gondot jelentett, hogy a magyar hadsereg tankokkal egyáltalán nem, páncélautókkal alig rendelkezett. Stromfeld ezt a problémát a páncélvonatok segítségével hidalta át. Az északi országrész sűrű vasúthálózata lehetővé tette, hogy a páncélvonatok az arcvonal szinte minden pontján hatékonyan támogassák az előrenyomuló csapatokat. Stromfeld azt a tényt használta ki, hogy a vasúthálózat

használhatatlanná tétele, vagy akár csak nagyarányú megrongálása az ellenséges vezérkarnak sem volt érdeke, hiszen az egy esetleges ellentámadás esetén a csapatok felvonultatásában őket is erőteljesen hátráltatta volna.

Az északi hadjárat elsődleges célja a cseh és román haderő csatlakozási pontjának áttörése, a csehszlovák haderő megverése, majd a román hadsereg visszaszorítása volt. Ennek megfelelően a támadás fő iránya a front jobb szárnyára irányult. (Távlati célként az orosz hadsereggel való közvetlen kapcsolat létrehozásának lehetősége is felmerült.) Az első napon a magyar csapatok erős ellenállásba ütköztek. A támadás fő irányában tevékenykedő III. hadtest jobb szárnyán a kemény román ellenállás miatt a csapatok nem tudtak átkelni a Hernádon. A többi arcvonalon a csapatok eredményesebben haladtak előre. Az első nap végére a magyar egységek több helyen áttörték az ellenséges vonalakat és elfoglalták Losoncot.

Május 31-én Rimaszombat is a Vörös Hadsereg birtokába került, azonban a Hernád folyónál a románok továbbra is szívósan védekeztek visszaverve az összes magyar támadást. Ezért a hadsereg-főparancsnokság úgy döntött, hogy az áttörés kieroszakolása érdekében ezen a frontszakaszon beveti a tartalékerőket is.

Az erősítéseknek köszönhetően június elsején a magyar csapatoknak sikerült megtörni a román ellenállást és átkelni a Hernádon. Ezt követően az előrenyomulás itt is felgyorsult. Ezen a napon magyar kézre került Tiszaluc, Léva, valamint – a tüzérség, a légierő és a dunai flottilla hatékony együttműködésének köszönhetően – Párkányánán is sikerült egy hídfőt kialakítani.

Június 2-án a magyar hadsereg térnyerése mindenhol tovább folytatódott. A csehszlovák hadsereg francia parancsnokai kétségbeesetten próbáltak úrrá lenni a helyzeten. Próbálkozásait tovább nehezítette, hogy a román hadvezetőség nem akart további vérveszteséget szenvedni a

Tisza jobb partján lévő, nehezen védhető állásaik megtartásáért, ezért elhatározta csapatai visszavonását a Tisza vonala mögé.

Június 3-án a magyar csapatok a visszavonuló román hadsereg nyomában haladva Tokajnál megkíséreltek lendületből átkelni a Tiszán. Ez azonban a hidak felrobbantása és az erős ellenállás miatt nem sikerült.

Az elkövetkező napokban a Magyar Vörös Hadsereg sorra aratta győzelmeit. Elfoglalták többek között Sárospatakot, Göncöt, Nagyidát, Sátoraljaújhelyet, Kassát, Gyetvát, Selmebányát és Korponát, valamint Zólyomot. Ezen harcok közben az előrenyomuló csapatoknak többször kellett kemény ütközetekben elhárítaniuk a csehszlovák hadsereg ellencsapásait. Június 6-án a 4. hadosztály Tokajtól keletre ismét megkísérelte a Tiszán való átkelést, de a románok ezúttal is megghiúsították a próbálkozást.

Június 7-ére a magyar alakulatoknak lényegében sikerült elérni azt a vonalat, melyet a hadsereg-főparancsnokság tervében kijelölt. Stromfeld úgy gondolta, hogy eljött az ideje a haditerv második szakaszának megvalósítására. Ennek értelmében a hadosztályok átcsoportosítását követően, a román hadsereg Tiszántúlról való kiszorítása lett volna a cél. Az elképzeléssel nem mindenki értett egyet. Landler Jenő a III. hadtest parancsnoka aggasztónak találta, hogy nem sikerült teljesen tönkreverni a csehszlovák haderőt, amely még mindig jelentős tartalékokkal rendelkezett (Pellé tábornok a lengyel határnál állomásozó pihent csapatok átirányításával valóban jelentős erősítéseket kapott a harc további folytatásához), ezért inkább az északi hadműveletek folytatását javasolta.¹²⁵ Stromfeld nem értett egyet ezzel a nézettel. Úgy gondolta, hogy az esetleges cseh ellentámadás elhárításához a kisebb létszámú (de az ellenségénél magasabb harcértékű) erők is elégségesek, ami lehetővé teszi a román fronton egy nagy erőkoncentráció létrehozását. Böhm is ezt az elképzelést támogatta. Végül

azonban a politika közbeszólt, mely keresztülhúzta a magyar vezérkar számításait.

A Vörös Hadsereg sikerei megdöbbsentették a párizsi békekonferencia résztvevőit, amely újra a magyar kérdést állította az előtérbe. Clemenceau is kénytelen volt addigi Magyarországgal kapcsolatos politikáját feladni (vagyis, hogy a románok és csehszlovákok jóvoltából nagyhatalmi beavatkozás nélkül is rendeződik a probléma), hiszen a magyar sikerekkel nagyon is reális veszélyé vált az a lehetőség, hogy egy Ukrajnán keresztül való áttörési kísérlettel a magyar csapatok megkíséreljenek közvetlen kapcsolatot létrehozni az orosz Vörös Hadsereggel. Ugyanakkor egy nyugati irányú magyar támadás szintén komoly problémákat okozhatott volna, hiszen ez esetben a szlovák területek teljes elvesztése mellett egy ausztriai bolsevik fordulat bekövetkezésére is nagyobb esély mutatkozott. Június 7-én Clemenceau egyrészt a francia vezérkar számára utasítást adott a Magyarország elleni támadás tervének konkrét kidolgozására, másrészt a Legfelsőbb Tanács ülésén javasolta, hogy diplomáciai nyomásgyakorlással próbálják meg a helyzetet rendezni. A Tanács a javaslatot elfogadta.

Június 7-én Clemenceau a békekonferencia nevében jegyzéket intézett a tanácskormányhoz, melyben a hadműveletek azonnali leállítását követelte. Kilátásba helyezte Magyarország küldötteinek a párizsi békekonferenciára való meghívását, ugyanakkor a hadműveletek további folytatása esetén súlyos szankciókkal fenyegetett.¹²⁶ A magyar kormány válaszában kifejtette, hogy bár nem áll a területi integritás alapján, ám az ellenségeskedést a román és csehszlovák hadseregek kezdték a kijelölt demarkációs vonal átlépésével, mely a fegyveres ellenállást jogossá teszi. Ennek ellenére kész az ellenségeskedések beszüntetésére és a fegyverszüneti egyezmények alapján a tárgyalások megkezdésére. A vitás kérdések rendezésére újra javasolták a Smuts tábornokkal folytatott tárgyalásokon már felmerült bécsi konferencia

összeülését.¹²⁷ Ez nem az a válasz volt, amelyre a francia vezetők számítottak. Abban reménykedtek, hogy a tanácskormány kategorikusan el fogja utasítani a jegyzék elfogadását, amely jogalapot teremt a katonai beavatkozásra. Ehhez képest Kun Béla engedékeny hangú, kompromisszumot ajánló válasza diplomáciailag megsemmisítette a katonai intervenció jogi alapját. Így a jegyzékváltás mind a két fél részéről az időnyerést szolgálta. Clemenceau legalább a csehszlovák hadseregnek szeretett volna lélegzetvételnél szünetet biztosítani, mely szándékot a magyar kormány világosan felismert. Ezért nem állította le az északi hadműveleteket, hanem kihasználva az alkalmat megpróbálta felvenni az antanttal a tárgyalások fonalát. Éppen emiatt viszont a Forradalmi Kormányzótanács külpolitikailag egyelőre nem látta célszerűnek a román hadsereg elleni támadás megindítását. Így a tiszántúli offenzíva helyett a csehszlovák hadsereg elleni támadás folytatása került előtérbe.

Párizsban június 10-én, a magyar válaszjegyzékről való tárgyalás során éles vita bontakozott ki a nagyhatalmak képviselői valamint a csehszlovák és román kormány képviselői között. A nagyhatalmak (főként Wilson és Lloyd George) Romániát és Csehszlovákiát tette felelőssé a kialakult helyzetért, amiért önkényesen átlépték a demarkációs vonalakat. Válaszul a két ország miniszterei egyrészt a magyar provokációkra hivatkoztak, másrészt a békekonferencia szemére vetették, hogy még mindig nem közölték velük a végleges határokat, és így nem tudják, hogy egyáltalán meddig szállhatják meg a vitás területeket. Erre a jogos felvetésre június 11-én a Külügyminiszterek Tanácsán közölték Románia és Csehszlovákia képviselőivel a korábban már megállapított határokat.¹²⁸ Ez viszont azzal a következménnyel járt, hogy a francia katonai vezetők által továbbra is szorgalmazott katonai beavatkozásban a szerb mellett – a végleges határok ismeretében – immár a román kormányzat sem mutatott túl nagy lelkesedést. Mindenesetre az elsődleges feladat

Csehszlovákia helyzetének stabilizálása volt, ezért a békekonferencia elhatározta egy újabb jegyzék küldését a magyar kormány részére.

Eközben a harcok tovább folytatódtak és június 10-ig a magyar csapatok elfoglalták Eperjest, Rozsnyót és Bártfát. A bártfai körzet birtokba vételével ezen a szakaszon gyakorlatilag elérték a történelmi Magyarország határát, és kettévágták a csehszlovák hadsereg frontvonalát.

Időközben a hadsereg-főparancsnokság úgy határozott, hogy tekintettel a körülményekre folytatja az északi hadműveleteket, és a tiszántúli offenzívát ideiglenesen elhalasztja. Az új cél egy nyugati irányú támadással a még harcképes csehszlovák hadosztályok legyőzése volt. Ám mielőtt az újabb csapás megindulhatott volna, még el kellett hártani a csehszlovák hadsereg erőteljes ellentámadását.

Június 10-e és 15-e között még csak a front egy-egy szakaszán indítottak a csehszlovák csapatok ellenakciókat, melyek kisebb részsikereket el is értek (így a magyar egységeknek fel kellett adniuk például Selmecebányát, Zólyomot, Tiszolcot).

Aztán június 16-án az északi front teljes szélességében megindult a csehszlovák hadsereg ellentámadása. A nagy erejű támadás kezdetben sikereket ért el. Az ellenséges csapatok megközelítették Lévát, elfoglalták Rozsnyót és nyugatról veszélyeztették Eperjest, valamint Kassát. Azonban a kritikus helyekre irányított gyors erősítésekkel a magyar hadvezetés rövid időn belül mindenhol stabilizálni tudta a helyzetet, így másnapra a csehszlovák támadás gyakorlatilag kifulladt.

Ezen harcok közben érkezett meg Budapestre Clemenceau június 13-ai jegyzéke (a tanácskormány 15-én kapta meg), melyben közölte azokat a határokat, melyeket a békekonferencia Magyarország, Csehszlovákia és Románia között megállapított. Továbbá ígéretet tett arra, hogy amennyiben a magyar csapatok eme határok mögé

visszavonulnak, akkor a román hadsereg is haladéktalanul kiüríti a Tiszántúlt.¹²⁹ A tanácskormány ülésén hatalmas vita bontakozott ki az elfogadás vagy a visszautasítás kérdéséről. Végül az a döntés született, hogy a tanácskormány elviekben kész elfogadni az antant feltételeit. Kun Béla június 16-ai válaszában közölte Clemenceau-val, hogy a Magyar Vörös Hadsereg beszünteti a támadó hadműveleteket, amennyiben a csehszlovák hadsereg is ezt teszi.¹³⁰ A döntés legfőbb oka véleményem szerint az volt, hogy a tanácskormány tagjai úgy látták, elérték céljukat, hiszen az országhatárok közlése – a békekonferencia részéről – közvetetten ugyan, de a Magyarországi Tanácsköztársaság elismerését jelentette. Ez pedig a román és csehszlovák hadsereget is a kijelölt határok tiszteletben tartására kötelezte (volna). Azt is világosan felismerték, hogy a világforradalom nem következik be olyan gyorsan, mint ahogyan remélték, ezért az esetleges további harc folytatásához a Tanácsköztársaságnak szüksége van egy lélegeztvételnyi szünetre. Ennek elérése érdekében pedig akár komoly területi engedményekre is hajlandóak voltak.

Úgy látták, hogy a jegyzék elfogadásával biztosíthatják a Tanácsköztársaság fennmaradását, mely a kommunista világforradalom szempontjából elsődleges fontosságú volt. Ez azok számára, akik Kun Bélához hasonlóan mélyen hittek az európai – elsősorban a német – forradalom közeli győzelmében, meggyőző erejű érv volt.¹³¹ (Természetesen emellett katonai tényezők is szerepet játszottak: a harcoló csapatok kifáradása, a sorok újrendezése, az utánpótlás nehézségei, és a sorozások akadozása.) Mindamellet némi időhúzással igyekeztek biztosítékokat kicsikarni a román hadsereg tényleges visszavonulására vonatkozóan. Az antanttal való jegyzékváltást és a támadás leállítását a hadsereg-főparancsnokság parancsban közölte a katonákkal,¹³² mely törést jelentett az alakulatok hangulatában. Sokan az antanttal való alkudozás, és a végleges határok kijelölése miatt

értelmetlennek látták a további harcot. Bár ezt követően is sor került még sikeres támadó hadműveletekre, de ezek intenzitása és lendülete már korántsem érte el a korábbi akciók szintjét.

Június 16-án még egy fontos eseményre került sor. Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. Ez a főként budapesti kezdeményezésre létrejövő államalakulat elsősorban a magyar tanácskormány külpolitikai célkitűzéseit volt hivatott erősíteni. A kommunista vezetők ezzel kívánták bizonyítani, hogy nem hódító céllal folytatják háborújukat, hanem az elnyomott (jelen esetben szlovák) tömegek felszabadításáért, akiknek aztán lehetőséget biztosítanak saját proletárállamuk létrehozására.

A csehszlovák hadvezetés a Clemenceau-jegyzék magyar részről való elfogadása ellenére sem mutatta semmilyen jelét annak, hogy be kívánja szüntetni a hadműveleteket, ezért a hadsereg-főparancsnokság már június 17-én kénytelen volt a harcok további folytatására utasítást adni. Ennek megfelelően a 8. hadosztály támadást indított Érsekújvár irányába.

Június 18-án a Lévát támadó csehszlovák erőket sikerült visszaszorítani, míg az Érsekújvár felé támadó 8. hadosztály tért nyert és bevonult Bánkeszire. Mittelhauser tábornokot a magyar hadsereg sikerei kétségbe ejtették, hiszen nyitva állt az út Pozsony felé. A francia tábornok olyannyira komolynak érezte a város fenyegetettségét, hogy a csehszlovák kormánynak javasolta a kormányzati intézmények Pozsonyból való kimenekítését.¹³³

Június 20-án egyes magyar egységeknek sikerült behatolniuk Érsekújvárra, ahonnan azonban kisebb harcok után kiszorították őket. Június 22-én Érsekújvár körzetében a csehszlovák hadsereg lépett fel támadólag, amellyel a magyar csapatokat visszavonulásra kényszerítette. A front többi szakaszán még a Vörös Hadsereg volt a kezdeményező. A magyar hadosztályok június 23-ig előrenyomultak a

Branyiszkó-hágó felé vezető utat uraló – kiemelt fontosságú – Dubje-magaslatig, Kassa eredményes védelmét követően elfoglalták a Gölonicbánya-Mecenzéf vonalat, Kelembérnél a csehszlovák védelmet áttörve Kluknoig jutottak előre, valamint a Sajó és Rima folyó völgyében előrejutva elérték a Pelsőc-Tiszolc-Rimakokva vonalat.

Még június 21-én Foch marsall engedélyezte Pellé tábornoknak a magyar hadvezetőséggel való közvetlen tárgyalások megkezdését, melynek eredményeként (többszöri jegyzékváltását követően) június 24-én hajnalban az északi fronton érvénybe lépett a fegyverszünet.

Még ugyanezen nap délutánján olyan események zajlottak le, melyek figyelmeztető jelként szolgálhattak a tanácskormány tagjai számára. A Dunai Hajóraj egyes egységei, az Engels (volt Vilmos) laktanya tisztjei, és a Ludovika Akadémia katonatiszti növendékei fegyveres felkelés útján próbálták meg megdönteni a Tanácsköztársaságot. Arra számítottak, hogy a hadsereg más alakulatai is hamarosan csatlakoznak hozzájuk. Ebben azonban csalódniuk kellett, és június 25-én mind a Ludovikások, mind a csatlakozott kisebb egységek kénytelenek voltak megadni magukat. Ezzel a dunai flottilla fellázadt hajói magukra maradtak. 25-én délelőtt a hajóraj, látva a helyzet reménytelenségét, elindult a Dunán lefelé azzal a szándékkal, hogy csatlakozzon a Szegeden gyülekező úgynevezett ellenforradalmi erőkhöz. Paksnál csatlakozásra szólították fel az ott állomásozó két őrnaszádot, de azok megtagadták azt. Ennek eredményeként a kötelékben haladó „Munka” felfegyverzett gőzös legénysége fellázadt tisztjei ellen, átvette a hajó irányítását és szembe fordult a raj többi hajójával. A tűzharcban a „Munka” elsüllyedt, de a másik félnek is voltak veszteségei. Ezt követően a kis flotta – az utánuk küldött repülők támadásait is elhárítva – áthaladt a magyar aknazárakon. A szerb és brit parancsnokság alatt álló hajók tüzet nyitottak a magyar nemzeti színű zászló alatt

közeledő rajra. Ekkor a magyar hajók a – meglehetősen kilátástalan – harc felvétele, vagy a megadás között választhattak. Végül ez utóbbi mellett döntöttek.¹³⁴

Ez az epizód jól mutatja, hogy a Vörös Hadseregben szolgáló tisztek nagy része csak addig volt hajlandó harcolni, amíg a Tanácsköztársaság vállalta az ország fegyveres védelmét. Amint azonban a tanácskormány egy diplomáciai kompromisszum érdekében feladta ezt a törekvését a tisztek is tömegesen fordultak el a rendszertől. Ez történt az északi hadjáratban egyébként kitűnően teljesítő Dunai Hajóraj tisztjeivel is. A felkelés némi diplomáciai bonyodalmat is okozott, hiszen a benne résztvevő ludovikás tiszti növendékek súlyosabb megbüntetésének elkerülése érdekében Romanelli alezredes, a budapesti olasz katonai misszió vezetője határozottan fellépett a tanácskormánynál. (Előzőleg már Stromfeld is, aki korábban az Akadémia parancsnoka volt, tett lépéseket a ludovikások érdekében.) A Forradalmi Kormányzótanács végül is a növendékekkel szemben tartózkodott a súlyosabb megtorlástól.

Kun Béla június 24-én és 25-én táviratban kért a békekonferenciától biztosítékot arra nézve, hogy a magyar csapatok visszavonulása után a román hadsereg is kiüríti a Tiszántúlt. Érdemi választ nem kapott, ellenben Pellé tábornok ultimátumban követelte a Vörös Hadsereg – megállapított határvonal mögé való – visszavonulásának június 30-ig történő végrehajtását. A magyar politikai vezetés június 28-án a visszavonulás elrendelése mellett döntött. A döntés háttérében a fentebb említett külpolitikai tényezők (világforradalom elmaradása, időnyerés) és a Tanácsköztársaság belső helyzetének megszilárdítása egyaránt szerepet játszott. Június 29-én Kun Béla értesítette a békekonferenciát, hogy a magyar kormány kiadta a kiürítési parancsot, és úgy értelmezi a helyzetet, hogy a román csapatok visszavonására a

békekonferencia elnökének (azaz Clemenceau) szava a garancia.¹³⁵

A visszavonulás elrendelése a hadseregre különösen negatív hatást gyakorolt. A katonák nem értették, hogy a vérral visszaszerzett területeket most miért kell harc nélkül egyszerűen átadni az ellenségnek. Ezzel számukra az egész küzdelem értelmét veszítette. A tisztek többsége számára a fegyveres harc feladásával az egyetlen kötelék is elszakadt, amely a Tanácsköztársaság szolgálatára ösztönözte őket. Stromfeld Aurél sem értett egyet a döntéssel, ezért lemondott posztjáról, de még kötelességének érezte a visszavonulás levezénylését. 1919. július 1-jén Stromfeld elhagyta a főhadiszállást, helyét Julier Ferenc vette át.

3.5. Katonai vereség és összeomlás

A magyar vezetők egy része bízott abban, hogy a Felvidékről történő visszavonulás után egy hosszabb békés időszak következik. Erre következtettek Clemenceau jegyzékeiből, mely a magyar küldöttek Párizsba való meghívásáról, a határok megállapításáról és a román hadsereg visszavonásáról szóltak. Azonban Kun Béla hasztalan próbált meg újra és újra biztosítékokat kérni a békekonferenciától a román visszavonulásról vonatkozóan. A békekonferencia legtöbbször válasza sem méltatta ezeket a táviratokat, de ha reagált akkor is meglehetősen szűkszavúan csak annyit közölt: „A békekonferencia nem tárgyalhat Önnel, amíg nem tartja be a fegyverszüneti feltételeket.”¹³⁶ Kun erre július 14-én küldött táviratában meglehetősen éles szavakkal hívta fel arra a figyelmet, hogy éppen az antant szövetségesei azok, akik folyamatosan nem tartják be a fegyverszüneti feltételeket, burkoltan megkérdőjelezve Clemenceau – és ez által az egész békekonferencia – szavahihetőségét.¹³⁷ Érdekes módon a békekonferencia tagjai július 15-ei ülésükön alapjában igazat adtak Kunnak, és hoztak is intézkedéseket a fegyverszüneti egyezmények betartásának kivizsgálására vonatkozóan.¹³⁸ Sőt július 18-án Clemenceau (aki ekkor már különböző bel- és külpolitikai tényezők miatt ellenezte a nagyhatalmi beavatkozást) azt javasolta, hogy a helyzet tisztázására küldjenek Budapestre egy tábournoki bizottságot. A konferencia elfogadta a javaslatot. Ez a határozat a Tanácsköztársaság diplomáciai sikereinek csúcsát jelentette, amelyről azonban – a sors fintoraként – a tanácskormány tagjai mit sem tudtak. Ennek következtében a tábournokok kiküldésére már nem került sor, mert a magyar vezetők türelmüket elvesztve, két nap múlva megindították támadásukat a román hadsereg ellen.

Persze ez a manőver is az időhúzást szolgálta volna az antant részéről, hiszen a békekonferencia román visszavonulásról alkotott véleménye alapvetően nem változott: a nagyhatalmak elfogadták azt román érvelést, hogy az orosz és magyar bolsevizmus által szorongatott Románia csak azért tudott eddig is kitartani, mert a magyar fronton el tudták érni a jól védhető Tisza-vonalat. Eme stratégiai szempont miatt a békekonferencia továbbra is jóváhagyta a román hadsereg tiszántúli megszállását. Persze ebben az a körülmény is szerepet játszott, hogy július folyamán Párizsban ismét az az álláspont kerekedett felül, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaságot fegyveres úton kell megdönteni. Erősítette ezt az a körülmény is, hogy a német békeszerződés június 28-ai aláírásával a Legfelsőbb Tanács tevékenysége befejeződött. Az olasz, brit és amerikai kormányfő hazautazott és helyüket a békekonferencián többnyire a külügyminiszter, vagy valamilyen más magas rangú külügyi tisztviselő vette át. A leginkább intervencióellenes Wilson és Lloyd George távozásával a tanácskozások hangulata alapvetően megváltozott. A Magyarországi Tanácsköztársaságot már nem a magyar nacionalizmus zsarolásának tekintették, hanem egy újabb kommunista gócpontnak, amely az orosz bolsevizmus előretolt bástyájaként működik. Minden oldalról egyértelműen a magyarországi katonai beavatkozás végrehajtását szorgalmazták. A támadás megszervezésével Foch marsallt bízták meg. Foch – az érintett országok képviselőivel folytatott tárgyalásokat követően – július 17-én terjesztette a békekonferencia elé haditervét. Ennek értelmében a támadásban a csehszlovák, román, szerb és a magyarországi francia hadsereg egyaránt részt vett volna, melyek egységes parancsnokság alatt, egy időben kezdték volna meg támadásukat Magyarország ellen.¹³⁹ A támadásról a békekonferencián nem született megállapodás (ehelyett döntöttek a fentebb említett tábornoki bizottság kiküldéséről). Valószínű, hogy mind a franciák, mind a többi politikai vezető

ezt követően abban bízott, hogy nem lesz szükség közvetlen nagyhatalmi beavatkozásra (melyet a francia, olasz és angol közvélemény egyébként is élesen ellenzett), hanem a románok előbb-utóbb különösebb külső ráhatás nélkül is megdöntik a magyar bolsevik rendszert, úgy hogy ezért a békekonferencia nem visel közvetlen felelősséget, és nem tartozik senkinek. Erre aztán váratlanul éppen a tanácskormány szolgáltatót lehetőséget.

Az immár Julier vezette magyar katonai vezérkar már július 5-én hozzáfogott egy a románok ellen indítandó támadás megszervezéséhez. Felmerül a kérdés, miért kezdett hozzá ilyen rövid idővel a felvidéki visszavonulás befejezése után a vezérkar egy újabb offenzíva előkészítéséhez, hiszen ekkor még bízni lehetett a román hadsereg tényleges visszavonásában. A választ erre maga Julier adta meg évekkel később írott cikkében: úgy gondolta, hogy a hadművelet várható kudarca és a Vörös Hadsereg veresége a tanácskormány bukását is előidézzi, míg egy esetleges siker esetén – melyre a csapatok jelenlegi állapotában nem adott sok esélyt – ő maga akkora hírnévre tesz szert a hadseregben, hogy azt akár a tanácskormány ellen is fordíthatja.¹⁴⁰ Politikai szempontból logikus érvelés, ám az, hogy erkölcsileg mennyire elfogadható egy magyar katonatiszt részéről magyar katonák ezreinek tudatos feláldozása már más kérdés. Erről a dilemmáról a Vörös Hadsereg két vezérkari tisztje később így vélekedett: „A lelkiismeret kérdése volt, hogy nekivigyék-e ezt a hadsereget a Tiszának a siker reménye nélkül, és kitegyék a magyar földet, a magyar népet a merőben kiszámíthatatlan eshetőségeknek. Vállalni kellett Isten és emberek előtt a felelősséget a bekövetkezendő eseményekért, a sok, mégis magyar katonának az életéért, aki a hiányosan előkészített és végrehajtott, katonailag reménytelen offenzíva után el fog pusztulni. Vállalni kellett a felelősséget mindazért, amit ez a kihívás, a románoknak és közvetve az antantnak a

megtámadása, elő fog idézni. Nem volt könnyű határozni és felelősséget vállalni.”¹⁴¹

A vezérkar tervei persze nem valósulhattak volna meg, ha a Forradalmi Kormányzótanács nem hagyja jóvá a támadást. A tanácskormány azonban elfogadta a román hadsereg ellen indítandó hadműveletek tervét. Ennek háttérében kül- és belpolitikai tényezők egyaránt szerepet játszottak. Egyrészt a kormány tagjai számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a román vezérkarnak esze ágában sincs kiüríteni a Tiszántúlt (a svájci hírügynökség már június 29-én nyilvánosságra hozta a román sajtóiroda azon közleményét, melyben a román minisztertanács kijelentette, hogy „Románia nem vonhatja vissza csapatait addig, amíg nincsen garanciája arra nézve, hogy Magyarországon olyan kormányzat lesz, amely a haza bizalmát élvezzi és a vállalt kötelezettségeket teljesíti.”¹⁴²), sőt olyan hírek is érkeztek melyek szerint a románok hamarosan megkezdik a Budapest elleni támadást. Elgondolásuk szerint a katonai fellépéssel nyomást lehetett volna gyakorolni a békekonferenciára is ígéreteinek betartására. Másrészt a Tanácsköztársaság – jelentős részben a felvidéki visszavonulás miatt – megcsappant belső bázisnak és támogatottságának helyreállítását is egy újabb katonai sikertől remélték. Kun Béla július 11-én táviratban kérte az orosz vezetést, hogy egy Galícia elleni támadással vonják el a román hadvezetés figyelmét Magyarországról. Az oroszországi katonai helyzet azonban ezt egyáltalán nem tette lehetővé, sőt az orosz visszavonulásnak köszönhetően tudott a román hadsereg komolyabb erőket a magyar frontra csoportosítani.¹⁴³ A tanácskormány nagy reményeket fűzött a magyar és orosz tanácsköztársaságokért meghirdetett július 21-ei nemzetközi sztrájkhoz. Főként a szomszédos államok proletáriátusára számítottak, akiktől azt várták, hogy – az egyes kormányokra való nyomásgyakorlás útján – megakadályozzák, de legalábbis késleltetik a Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló

fegyveres beavatkozást, és demoralizálják a román, cseh és szerb hadseregeket. A sztrájk azonban csak Bécsben és néhány szerbek által megszállt városban öltött nagyobb méreteket, Európa többi országában csak kisebb megmozdulásokra került sor.

A hadsereg-parancsnokság tervei szerint a magyar hadosztályoknak négy helyen kellett kieroszakolniuk a Tiszán való átkelést: Csongrád és Szolnok térségében, Poroszlónál, valamint Tokaj környékén. A román hadvezetőségnek azonban tudomására jutottak az offenzíva tervei, ezért Mardarescu tábornok mélyen lépcsőzött védelmet létrehozva, felkészülten várta a támadást.¹⁴⁴

A hadműveletek július 20-án tüzérségi előkészítéssel indultak. Az első napon Tokaj és Csongrád térségében a csapatok sikeresen végrehajtották az átkelést, és megkezdték előnyomulásukat.

Július 21-én a Vörös Hadsereg csapatai folytatták támadásukat, bár már az ellenség egyre erősödő ellenállásával találták szembe magukat. Komoly akadályokkal küzdöttek a Poroszló térségében lévő egységek, amelyek még csak kisebb erőket tudtak a Tisza túlsópartjára átjuttatni.

Július 22-én és 23-án a támadás lassuló ütemben ugyan, de még tovább folytatódott. 22-én végre Poroszlónál is sikerült a főerőknek átkelniük a Tiszán. Ezzel az átkelés mindenhol sikerrel járt. A Tokajnál átkelt csapatok a Gáva-Csószhalom-Tiszaeszlár vonalig, a Poroszlónál átkeltek Tiszafüred térségéig, a Szolnoknál és Csongrádnál átkeltek a Kunhegyes-Kisújszállás-Túrkeve-Tiszaföldvár vonalig, illetve a Szentés-Mindszent vonalig jutottak előre.

Július 24-én az előrenyomuló magyar csapatokkal szemben megindult a román hadsereg ellentámadása. Kezdetben a magyar egységek kemény ellenállást fejtettek ki, ám a növekvő ellenséges nyomás hatására hamarosan a hadsereg-főparancsnokság elrendelte a visszavonulást.

Állásaikat egyedül a Tokajnál átkelt III. hadtest csapatai tudták megtartani.

Július 25-ére a helyzet válságosra fordult. Julier benyújtotta lemondását, melyet azonban Landler (aki még július 14-én váltotta fel Böhmöt a hadsereg-főparancsnoki poszton) nem fogadott el. Az esti órákban a hadsereg-főparancsnokság olyan elhatározásra jutott, hogy a csapatokat – egyetlen hídfő megtartása mellett – mindenhol visszavonja a Tisza mögé.

Július 27-én azonban a román támadások hatására a szolnoki hídfőt is kénytelenek voltak feladni, és a Tisza-hidat felrobbantani. Még ezen a napon Mardarescu tábornok utasítást kapott a román királyi hadsereg főparancsnokságától, hogy készüljön fel a Tiszán való átkelésre és a Budapest irányába való előnyomulásra. A békekonferencia hallgatásba burkolózott. Hivatalosan nem támogatta, de nem is ellenezte a román támadás megindítását. A nyugati vezetők fellélegezhetnek: a tanácskormány végre hibát követett el, végzetes hibát.

A román támadásra július 30-án hajnalban került sor. Az átkelés mindenhol sikerrel járt, mert a vereség sokkjából még fel sem ocsúdott magyar csapatok csak kevés ellenállást fejtettek ki. A hadvezetőség nem tudott – és talán nem is igazán akart – hatékony ellenintézkedéseket hozni. A következő napon újabb román erők keltek át a Tiszán. A magyar csapatok még harcolva ugyan, de mindenhol hátráltak. Július 31-én az összegyűlt kommunista vezetőket Julier a további ellenállás kilátástalanságáról próbálta meggyőzni. A többség azonban nem értett vele egyet és elhatározták, hogy másnap a csapatoknak ellentámadást kell indítaniuk. Augusztus 1-jén Szolnoknál a hadművelet meg is indult, melynek eredményeként a városba benyomult román zászlóaljokat sikerült kiszorítani. Ez volt a Magyar Vörös Hadsereg utolsó sikere.

Augusztus 1-jén délután a tanácskormány lemondott.

3.6. A Tanácsköztársaság sikerei és kudarcai

A Magyarországi Tanácsköztársaság megítélésekor, napjaink közgondolkodásában talán éppen a tanácskormány diplomáciai és katonai tevékenysége az, amely valamennyire pozitív színben tűnik fel. Ez főként annak köszönhető, hogy általában a polgári demokratikus időszak kormányainak tevékenységével szokták azt szembeállítani. Valóban úgy tűnhet, hogy a polgári kormányzat pacifista, engedékeny külpolitikájával és leszerelési programjával szemben a Tanácsköztársaság éppen a határozott, kemény hangú diplomáciájával és a fegyveres küzdelem felvállalásával ért el (átmeneti) sikereket. Ám nem szabad elfelejtenünk, hogy eme események nem állíthatóak „fekete-fehér” típusú ellentétpárba, hiszen ezek egy folyamat eredményeként létrejövő, egymásból következő történések voltak.

A Magyarországi Tanácsköztársaság vezetőit sokszor éri az a vád, hogy akkor vállalták fel a harcot, amikor annak már nem volt értelme, szemben Károlyival, aki az alkalmas időben nem vállalta azt fel. Ezzel kapcsolatban a Tanácsköztársaság diplomáciai és fegyveres erőfeszítéseinek megértéséhez alapvetően két körülményre kell tekintettel lennünk.

Egyrészt a kommunista vezetőket – több más tényező mellett – éppen a polgári kormányzat politikájának sikertelensége, az ország területeinek elvesztésén való elkeseredés és felháborodás segítette hatalomra. A fegyveres küzdelemre való mozgósítás sikere jelentős részben az előző hónapok diplomáciai és katonai kudarcainak volt köszönhető. Nagy részben az emberek csalódottsága és dühe táplálta azt a harci szellemet, amely sikerre vitte a Tanácsköztársaság hadseregét. A szomszédos országokkal vagy akár az antant

nagyhatalmaival való konfliktus fel nem vállalásával a Tanácsköztársaság szinte azonnal elvesztette volna társadalmi támogatottságának jelentős részét. A közvélemény hangulatának szempontjából megközelítve a kérdést, azt állapíthatjuk meg, hogy ez az időszak sokkal alkalmasabb volt a fegyveres harc megszervezésére, mint a világháborús összeomlást követő hónapok.

Másrészt a világforradalom közeli eljövételében való hit is nagy motiváló erőt jelentett a kommunista vezetők számára. Ez utóbbi tényező figyelembe vétele alapvető fontosságú a Tanácsköztársaság harcainak megértéséhez. Mai szemmel talán irracionálisnak tűnhet egy világméretű proletárforradalom meglehetősen ábrándos képére alapozni egy ország jövőjét, de ne feledjük, hogy a kor szelleme is ebbe az irányba mutatott, Beleivódott az átlagemberek gondolkodásmódjába, és még a nyugati politikusok is (a megdönthetetlennek hitt oroszországi cárizmus bukása után) komolyan számoltak ezzel a veszéllyel.¹⁴⁵ Vagyis nem állja meg a helyét az a gyakran hangoztatott szlogen, mely szerint a Tanácsköztársaság létrejött a „magyar történelmi fejlődéstől teljesen idegen”¹⁴⁶ esemény lett volna. Ez a nagyarányú iparosodás által létrejövő, és egyre jelentősebbé váló új társadalmi réteg, a munkásság politikai „öntudatra ébredésének” egyenes következménye volt. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy maga a kapitalizmus hívta életre későbbi nagy ellenségét, a kommunizmust. Ez a tendencia nem csak Magyarországon, hanem egész Európában (sőt mondhatni világszerte) érvényesült.

Ebből következik, hogy a tanácskormány elsődleges feladatának nem a történelmi Magyarország megmentését, vagy a veszteségek minimalizálását tartotta, hanem magának a kommunista rendszernek a fenntartását. A cél az időhúzás volt. Ezért nem fogadták el azonnal Smuts tábornok javaslatát és próbálták meg inkább tárgyalásokat kezdeményezni, ezért indítottak támadást a csehszlovák hadsereg ellen, ezért

hajoltak meg a Clemenceau-jegyzék követelései előtt és vonták vissza győztes csapataikat a Felvidékről, majd ezért indítottak újabb offenzívát a román hadsereg ellen. Mindegyik lépés erre a logikai vonalra fűzhető fel. A tanácskormány tagjai a fegyveres harc vállalásával nem tettek mást, mint szem előtt tartották azt az alapigazságot, mely szerint minden fegyveres ellenállás magában hordozza a diplomáciai tárgyalások kikényszerítésének lehetőségét. Ebből a szempontból vizsgálva az eseményeket az a tény, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság Európa szívében, ellenségekkel körülvéve, magára utalva négy és fél hónapig fennmaradhatott tagadhatatlanul figyelemre méltó diplomáciai és katonai teljesítmény.

Ezen időszak hadi eseményeiről szólva elmondható, hogy a Tanácsköztársaság harcai gyökeres változást nem hoztak ugyan a hadművészet terén, de a hadsereg ütközésszerűségének rövid idő alatti helyreállítása, a bátor és megalapozott kockázatvállalás, a kezdeményezés, az ésszerű aktivitás, a világháborús sémák elhagyása, az új harcászati eljárások alkalmazása – különös tekintettel az északi hadjáratra – már minőségi előrelépést jelentett,¹⁴⁷ mely méltán kerülhet be a magyar hadtörténelem legszebb lapjai közé.

Mielőtt tovább lépnénk az események menetében, még egy alapvető problémát tisztáznunk kell ezen időkzakkal kapcsolatban. Ez pedig annak a kérdése, hogy a Tanácsköztársaság létrejötte és fennállása mennyiben befolyásolta a későbbi végleges határokat. Véleményem szerint ebben a tekintetben a tanácskormány tevékenysége ugyanannyit ártott, mint amennyit használt az országnak. Ártott, mert a döntéshozók szemében alátámasztotta a Magyarországgal szemben hozott szigorú intézkedések, a megállapított határok jogosságát, és mert Magyarország képviselői ez által csak későn kaptak lehetőséget a

békekonferencián való megjelenésre, véleményük kifejtésére (míg Ausztria küldötteivel már május 12-én tárgyalt a békekonferencia). Használt, mert a nagyhatalmak előtt is egyértelművé tette, hogy nem feszíthetik tovább a húrt, nem tehetnek további engedményeket a szomszédos államok túlzó területi igényeinek. Mint korábban már említettem a csehszlovák-magyar és a román-magyar határvonalakról még a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt döntés született, melyekben érdemi változtatás ezt követően nem történt. A déli határ fő vonalakban szintén már március végén megállapításra került. (Sőt, mikor a szerb vezetők a katonai beavatkozást némi, nem is jelentéktelen határmódosításhoz kötötték, a július 19-én üléselő határmegállapító bizottság elutasította a szerbeknek a pécsi szénmedencére vonatkozó igényeit.¹⁴⁸) Tehát, véleményem szerint nem állja meg helyét az a teória, hogy Magyarország a bolsevizmus miatt büntetésként még szűkebb határokat kapott, mint amelyet egyébként meghúztak volna. Az viszont igaz, hogy a Tanácsköztársaság létrejöttével csökkent a kedvezőbb határmódosítások elérésének lehetősége.

4. Anarchia és ellenforradalom

4.1. Káosz és mélypont

A Forradalmi Kormányzótanács lemondását követően a hatalmat egy főként szakszervezeti vezetőkől álló kormány vette át Peidl Gyula elnöksége alatt. A kormány azonnal hozzákezdett a Tanácsköztársaság intézkedéseinek semmissé tételéhez, az új hadügyminiszter, Haubrich József pedig elrendelte a fegyveres ellenállás abbahagyását. Az utasítás ellenére voltak olyan csapatok, amelyek továbbra is folytatták a küzdelmet, ezért augusztus 3-án Haubrich újabb erélyes parancsban tiltotta meg a további harcot.¹⁴⁹ A magyar hadsereg ezt követően lényegében felbomlott. Sok katona került román fogságba, voltak szép számmal, akik levetve az egyenruhát hazafelé vették az útjukat, és akadt néhány alakulat, amely zárt rendben, tisztjei vezetésével a Dunántúlra vonult.

Peidl abban reménykedett, hogy kormánya elfogadható lesz az antant nagyhatalmai számára és a diplomáciai kapcsolatok felvétele mellett a román hadsereget is megállítják. A románok azonban augusztus 3-án már Budapest határában álltak, és másnap be is vonultak a magyar fővárosba. Augusztus 6-án Friedrich István vezetésével és a románok támogatásával egy kis csoport puccsal átvette a hatalmat.

Ekkor a helyzet a következő volt. Budapesten létrejött egy kormány, mely a románok támogatását élvezte ugyan, de nemzetközi elismertséggel nem rendelkezett. Az ország nagy része a román hadsereg megszállása alá került, ahol a románok gyakorlatilag korlátlan úrként igyekeztek a helyzetet kihasználni. A Szegeden gyülekező ellenforradalmi csoport a franciák támogatását élvezve nem mutatott nagy hajlandóságot a budapesti kormány elismerésére, és egyértelműen a hatalom

megszerzését tűzte ki célul. A Dunántúlon beállt a teljes anarchia állapota. A Dunától északra a csehszlovák, délre a román csapatok foglaltak el területeket. A meg nem szállt részeken az egykori Vörös Hadsereg maradványai, illetve az úgynevezett nemzeti hadsereg tiszti különítményei garázdálkodtak, sokszor egymással és a megszállókkal is fegyveres konfliktusba keveredve. A kérdés az volt, hogy ezt a kaotikus állapotot kihasználva ki tudja az ország irányításához szükséges belső és külső támogatást megszerezni.

Erre kezdetben legnagyobb esélye a szegedi ellenforradalmi csoportnak mutatkozott. A francia katonai szervek már április végén felvették a kapcsolatot a Károlyi Gyula névvel fémjelzett, Aradon megalakuló ellenkormányval. Ennek köszönhetően mikor május elején Károlyi azzal a kéréssel fordult feléjük, hogy kormánya a román benyomás miatt székhelyét Aradról a francia ellenőrzés alatt álló Szegedre helyezné át, a francia tábornokok semmilyen nehézséget nem támasztottak. Sőt közbenjártak a románoknál is, amikor azok Mezőhegyesnél feltartóztatták Károlyiékát.

A másik jelentős ellenforradalmi csoport Bécsben jött létre Antibolsevista Comité néven. Legprominensebb vezetői Bethlen István és Teleki Pál voltak. Ők minden eszközzel a magyarországi kommunista rendszer megbuktatásán munkálkodtak. Megpróbálták tárgyalásokat kezdeményezni a nagyhatalmak politikusaival,¹⁵⁰ valamint a szerb, csehszlovák és román kormányval az általuk megszállt területeken szervezendő ellenforradalmi magyar hadsereg támogatásának ügyében. Kísérleteik sorra kudarcot vallottak. (Nem is csodálkozhatunk ezen, ha belegondolunk, hogy a megszállók egyike sem szívesen támogatott volna egy olyan fegyveres szervezetet, amelynek vezetői nyíltan a történelmi Magyarország integritásának nacionalista eszméjét hangoztatták.) Így az ellenforradalmi szervezkedés magyarországi bázisául már csak a francia megszállás alatt

álló Szeged jöhetett szóba. Ez viszont komolyan felvetette a bécsi és a Károlyi-féle csoport együttműködésének szükségességét. A bécsi comité és a szegedi kormány tagjai tevékenységük összehangolására meg is egyeztek egy koncentrációs bizottság létrehozásáról, melynek vezetőjévé Teleki Pált szemelték ki.¹⁵¹

A nagyhatalmak persze tisztában voltak vele, hogy a magyar ellenforradalom vezetőinek nagy többsége csak kényszerből fogadja el az antant által diktált feltételeket, de betartásukra komolyan egy percig sem gondol. Ezért többször próbáltak meg biztosítékokat kicsikarni a szegedi csoport vezetőitől. Május 26-án Károlyi Gyula olyan nyilatkozatot tett a Daily Telegraph újságírójának, Ashmead-Bartlettnek, melyben ígéretet tett a békekonferencia döntéseinek betartására, a Népszövetség alapelveinek elfogadására, a jóvátétel megfizetésére, kinyilvánította készségét a szomszédos államokkal kötendő vámszövetség létrehozására, illetve vállalta, hogy 20 évig semmilyen egyezményt nem köt Németországgal.¹⁵² A szegedi kormány június 2-ai hivatalos megalakulása után Károlyi Gyula de Lobitz francia tábornokhoz intézett levelében újra megerősítette, hogy kész elfogadni a békekonferencia határozatait.¹⁵³ Lényegében Károlyi pontosan azt mondta, amit az antant hatalmai hallani akartak, ezzel biztosítva kormánya számára a külpolitikai támogatást.

Azonban a szegedi ellenkormányoknak hamarosan veszedelmes konkurenciája akadt. Böhm Vilmos, miután július 14-én lemondott a hadsereg főparancsnokságáról, átvette a Tanácsköztársaság bécsi követségét. Hamarosan tárgyalásokat kezdett az antant bécsi képviselőivel egy új magyar kormány létrehozásáról. Az angol és olasz képviselő egy közösen kidolgozott tervezetet nyújtott át Böhmnek, mely a következőket tartalmazta: a jelenlegi magyar kormány lemond, a hatalmat egy Böhm által vezetett direktórium veszi át, mely hozzálát az alkotmányosság helyreállításához,

megszünteti a terrort és a vagyonekobzásokat, kéri egy antantmisszió kiküldését és tartózkodik minden politikai megtorlástól.¹⁵⁴ Böhm július 25-én elfogadta a tervezetet, azzal a feltétellel, hogy annak teljesítése esetén az antant elismeri az új magyar kormányt és megszünteti a blokádot. A békekonferencia július 28-án tárgyalta a Böhm-féle kombináció komolyságáról. Arra a kérdésre, hogy mennyire lehet Böhmben megbízni Allizé a bécsi francia követ kifejtette, hogy brit és olasz kollégájának bizalma feltétlen, míg neki vannak fenntartásai, bár „egy Böhm vezette kormány kétségkívül kevesebb ellenállást tanúsítana békefeltételeinkkel szemben, mint egy ellenforradalmi és nacionalista kormány, amilyen a szegedi.”¹⁵⁵

Az antant tehát egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett és sem egyik, sem másik lehetőség mellett nem kötelezte el magát. A békekonferencia azon döntése, hogy egyelőre nem tesz semmilyen lépést a magyarországi rendszer megdöntésére látszólag Böhm elképzeléseinek kedvezett, hiszen a csekély létszámú szegedi ellenforradalmi hadsereg bevetésére csak a Tanácsköztársaság elleni koncentrált támadás esetén lehetett volna szó. Július 28-án Bécsben a britek részéről Cunningham, az olasz oldalról Borghese herceg írta alá a Böhmmel kötött egyezményt, melynek teljesítéséhez azonban a kommunista vezetők hozzájárulását is meg kellett szerezni, vagyis el kellett érni a tanácskormány lemondását. Böhm ezért július 30-án haza is utazott és találkozott Kunnal, akinek felvázolta a megegyezés lényegét. Kun azonban elutasította ezt a megoldást. Ő egy olyan kormány létrehozását támogatta volna, ami alapvetően szociáldemokrata jellegű, de néhány mérsékeltbb kommunista is helyet kap benne. Böhm így kénytelen volt dolgavégezetlenül visszatérni Bécsbe, bár a terv megvalósításáról továbbra sem tett le.¹⁵⁶ A tanácskormány augusztus elsejei lemondásával és a szakszervezeti kormány megalakulásával azonban az események más irányt vettek.

4.2. Peidltől Horthyig

A békekonferenciára augusztus első napjaiban aggasztó hírek érkeztek Budapestről. Romanelli alezredes távirataiban arról adott információkat, hogy az új kormány – bár nem Böhm állt az élén – hajlandó elfogadni a július 25-ei bécsi tervezetet és vegyes összetételű szövetséges csapatokat kér a rend fenntartására. A konferencia számára ez utóbbi kérés egyértelművé tette, hogy az új budapesti kormány nem rendelkezik számottevő haderővel. A tanácskormány bukásával a Böhmmel kötött bécsi egyezmény aktualitását veszítette, így azt a békekonferencia félretette. Az sem vetett túl jó fényt a Peidl-kormányra, hogy néhány tagja a Tanácsköztársaság alatti szereplésével „kompromittálta” magát. Eme körülmények hatására a békekonferencia csak átmeneti szervnek tekintette a budapesti kormányt, és megvonta tőle az új fegyverszünet aláírásának jogát. Ezzel a Peidl-kormány sorsa megpecsételődött. A román hadsereg, mely a konferencia augusztus 2-ai megálljt parancsoló utasítása ellenére folytatta előnyomulását, augusztus 4-én Budapestre is bevonult és sürgősen keresett egy olyan magyar politikai csoportot, amely a Peidl-kormány helyett a békekonferencia felhatalmazása nélkül is hajlandó egy a román kormány szája íze szerint való fegyverszüneti egyezmény aláírására. (Vagyis a románok ismételten a békekonferencia kész tények elé állításának jól bevált módszeréhez folyamodtak.) Ezt a feladatot volt hivatott betölteni a Friedrich István vezette csoport.

Időközben a békekonferencia tagjai – elsősorban a francia politikusok szorgalmazására – arra a következtetésre jutottak, hogy Magyarországon a központi hatalom megszűnése, valamint a polgárháború elkerülése érdekében

szükség van egy szervezett fegyveres erő jelenlétére, és hogy ezt az erőt az adott körülmények között csak a román hadsereg adhatja. (Viszont a román hadsereg ellenőrzésére egy antant tábornoki bizottság Budapestre küldéséről határoztak.) Ennek köszönhetően – és minden utólagos állítással szemben – augusztus 4-én a konferencia vezetői részéről semmilyen intézkedés nem történt a budapesti román bevonulás megakadályozására. Ezzel a román hadvezetés a párizsi békekonferencia végrehajtójának szerepében tetszeleghetett.

Augusztus 6-án tehát Friedrich István alakított kormányt. A kormányzói posztot Habsburg József főherceg foglalta el. Augusztus 12-én éjjel érkezett meg a négy főből álló antant tábornoki bizottság utolsó tagja is, amely így elkezdhette működését. (A tagjai Gorton brit, Bandholtz amerikai, Mombelli olasz és Graziani francia tábornokok voltak.) Azonban a békekonferencia erőteljesen korlátozta a tábornoki misszió hatáskörét azzal, hogy csak a konferencia döntéseinek közlésére adott felhatalmazást, de utasításokat sem a magyar, sem a román fél számára nem adhatott. Így a bizottság hatékony működését gyakorlatilag maga a békekonferencia tette lehetetlenné.

Hamarosan az is kiderült, hogy a Friedrich-kormány sem számíthat más sorsra, mint Peidl Gyula kísérlete. A nagyhatalmak számára egyrészt egy Habsburg főherceg hatalomra kerülése vetett rossz fényt az új kormányra, másrészt a románok által felvetett szoros román-magyar gazdasági együttműködésről (mely akár gazdasági és/vagy politikai unió formáját is ölthetné) szóló tárgyalások híre is aggasztotta a békekonferencia döntéshozóit. Szintén a román befolyás túlsúlyba kerülése miatt tiltakozott az új magyar politikai vezérkar ellen a szerb és a csehszlovák kormányzat is. A románok számára viszont éppen azért vált kényelmetlenné a Friedrich-kormány, mert – a román elképzelésekkel ellentétben – egyre nyilvánvalóbb jeleit adta,

hogy a békekonferencia jóváhagyása nélkül semmiféle egyezményt nem hajlandó aláírni. A külpolitikai nyomás hatására József főherceg visszavonult a politikai életből a Friedrich-kormány pedig augusztus 24-én lemondott.

Ezzel azonban a probléma nem oldódott meg. Sőt, mondhatni a lehetőségek kimerültek, hiszen az elmúlt hónapokban szinte a teljes magyar politikai paletta felszínre került, és ezek közül gyakorlatilag egyetlen csoport sem volt, amely az antant számára maradéktalanul megfelelt volna. Vagyis Magyarországon nem volt olyan politikai szervezet, amely a világháború alatt nem kompromittálta volna magát az abban való szerepvállalással, ne lett volna túl nacionalista, esetleg túl monarchista, vagy a világháború után ne lehetett volna „túlzott” baloldalisággal, szociáldemokratizmussal, bolsevizmussal vádolni. A békekonferencia tagjai Párizsból nézve nehezen tudták megérteni, hogy a dualista Magyarországon a politikai élet másként működött, mint a nyugati demokráciákban. Magyarországon az aktív politizálás csak kevesek, egy jól körülhatárolható réteg kiváltsága volt, aminek következtében az egyes politikai pártok, szervezetek ideológiai szempontból nem sokban különböztek egymástól. Új politikai nézeteket, ideológiai áramlatokat pedig nem lehetett egyik napról a másikra Magyarországon meghonosítani, főként nem külső behatásra. Ezt az antantnak is be kellett ismernie, ezért a kormány lemondása után a budapesti antant misszió, jobb híján felkérte Friedrichet az ügyek további vitelére a helyzet végleges rendezéséig.

Erre a végleges rendezésre a békekonferencia minél előbb szeretett volna sort keríteni, mert egyre több hír érkezett a román hadsereg önkényeskedéseiről és Magyarország javainak nagymértékű kifosztásáról. Ráadásul a román kormány, melynek meghatározó alakja Brătianu miniszterelnök volt, egyre inkább önállósította magát és egyre többször hagyta figyelmen kívül a békekonferencia határozatait. Kinyilvánította, hogy a román hadsereg abban az

esetben hagyja el Magyarországot, ha feláll egy a rendfenntartásra alkalmas magyar haderő, melynek megszervezését azonban – nyilván az ország javainak minél nagyobb arányú kifosztása érdekében – maguk a román szerek akadályozták. A békekonferencia egyre élesebb hangú üzenetekben szólította fel Romániát a magyarországi atrocitások megakadályozására, amire Brătianu a román csapatok gyors kivonásával fenyegetőzött, felvillantva a konferencia előtt a magyarországi bolsevizmus visszatérésének rémisztő lehetőségét. A nagyhatalmak és a román kormány közötti vita odáig fajult, hogy a békekonferencia szeptember 5-én egy Romániának küldendő ultimátumról hozott határozatot. Ebben az ultimátumban Magyarországot – az eddigiektől eltérően – egy olyan országgént mutatták be, amely teljesen magára hagyatva, idegen csapatoktól megszállva és kifosztva áll a világban. Felsorolták mindazon javakat, melyeket a románok elszállítottak az országból, majd konkrét kérdéseket tettek fel a román vezetők számára: hajlandó-e Románia a konferencia által kijelölendő időpontban a visszavonulásra; hajlandó-e a lefoglalt javakat átadni a Jóvátételi Bizottságnak és felhagyni a további rekvirálással; hajlandó-e végül együttműködni a szövetségesekkel a felelős magyar kormány talpraállításában?¹⁵⁷ A konferencia egy brit diplomatát Sir George Clerket bízott meg az ultimátum átadásával, és az ezzel kapcsolatos tárgyalások lefolytatásával.

Clerk Bukarestbe utazott, ahol tárgyalta Brătianu-val. A román miniszterelnök nem ijedt meg az antant fenyegetéseitől, hanem további alkudozásra próbálta azt felhasználni. (Brătianu magabiztosságában jelentős szerepet játszott az a tény, hogy a nagyhatalmak romániai gazdasági pozíciójuk megerősítése érdekében – különös tekintettel az olajkészletekre – külön-külön is előnyös kereskedelmi ajánlatokat tettek a román kormánynak, mely rendkívül jó tárgyalási alapot jelentett Románia számára.) Clerk így szeptember 29-én lényegében

dolgavégezetlenül hagyta el a román fővárost, hogy Budapestre utazzon. A magyar fővárosban továbbra is bizonytalanság uralkodott. A magyar hadsereg szervezése továbbra is egy helyben toporgott, az összesen 8000 főre becsült rendőr, csendőr és határőr alakulatok fegyverrel nem rendelkeztek. Ekkor merült fel először komolyabban Horthy Miklósnak, az egyetlen szervezett magyar haderő, az úgynevezett nemzeti hadsereg parancsnokának neve.

Horthyt, aki a Monarchia hadiflottájának utolsó főparancsnoka volt, még Károlyi Gyula hívta meg szegedi ellenkormányába hadügyminiszternek, és egyúttal megbízta egy magyar nemzeti hadsereg felállításával. 1919. július 12-én – francia nyomásra – új ellenkormány alakult P. Ábrahám Dezső vezetésével, melyben Horthy már nem kapott tárcát, de a hadsereg főparancsnoki tisztét (az úgynevezett fővezérséget) megtartotta. A fegyveres erő parancsnokaként politikailag is egyre függetlenebbé vált, míg Ábrahámnál hivatalosan is elérte a hadügyminisztertől való függetlenségét. Horthy ismertsége a szegedi ellenkormány eljelentéktelenedésével párhuzamosan nőtt. Augusztus elején – az antant jóváhagyásával – hadseregével elhagyta Szegedet és átvonult Siófokra.¹⁵⁸ Eközben csapatai létszáma folyamatosan emelkedett, ami az antant képviselőit arra figyelmeztette, hogy a magyarországi helyzet rendezésekor nem hagyhatják figyelmen kívül Horthyt.

Az antant tábornoki missziójának tagjai már Clerk megérkezése előtt mindinkább Horthy támogatása felé hajlottak (különösen a britek). Nyilván döntő szerepet játszott ebben az a tagadhatatlan tény, hogy ő rendelkezett az egyetlen számottevő magyar haderővel, illetve némileg befolyásolhatta őket, hogy személyes találkozásukkor Horthy nagyon jó benyomást tett rájuk. Clerk a magyarországi helyzet megismerése, és a tábornoki misszióval való tárgyalás után visszautazott Párizsba és tapasztalatairól tájékoztatta a békekonferenciát.

Clerk Párizsban azt javasolta, hogy a konferencia határozottan szögezze le a területi kérdésekre vonatkozó álláspontját (vagyis, hogy nincsenek további területi engedmények Románia javára), és küldjön ki egy bizottságot, mely az új magyar kormány megalakulásához szükséges kérdéseket tisztázná. A békekonferencia október 13-ai ülésén a területi kérdésekre vonatkozó javaslatot elfogadta, a második felvetést viszont úgy módosították, hogy Clerket küldik vissza Budapestre azzal a megbízással, hogy tisztázza a még mindig hivatalban lévő Friedrich Istvánnal, hajlandó-e kormányát olyan mértékben kiterjeszteni, hogy az összes mérvadó magyarországi politikai erő részt vegyen benne? Ha a válasz nemleges, akkor Clerk maga hozzon létre egy koalíciós kormányt.¹⁵⁹

Clerk miután újból Budapestre érkezett megkezdte tárgyalásait az egyes magyar politikai csoportokkal. Természetesen Horthyval is felvette a kapcsolatot. Ez a lépés viszont kivívta a francia külügyminisztérium ellenállását, mert Horthy személyében a diktatúra kialakulásának lehetőségét, ez által az új közép-európai rend megbomlásának veszélyét látták. Ezért a franciák november 3-án egy új javaslatot terjesztettek a békekonferencia elé, melyben egy újonnan létrejövő demokratikus magyar kormány érdekében indítványozták, hogy végleg mondassák le Friedrichet, valamint Horthy csapatainak lefegyverzése céljából (melyek szervezésére egyébként a budapesti antantmisszió is engedélyt adott) állítsanak fel két hadosztálynyi nemzetközi haderőt, mely feladata végeztével elhagyná az országot. A javaslat azonban már akkor zátonyra futott, mikor a francia küldöttek közölték a konferenciával, hogy ez a nemzetközi haderő kizárólag román, csehszlovák és délszláv csapatokból állna. A konferencia merev elutasító álláspontja ellenére a francia javaslatról mégis kikérték Clerk véleményét. A brit diplomata – felmérve a reális helyzetet – elutasító választ adott, mivel ezzel csak egy újabb fegyveres ellenállás tüzét lobbantották

volna lángra.¹⁶⁰ A franciák utolsó kísérlete, hogy megpróbálják bepótolni a Károlyi-kormány időszakában elvesztett lehetőséget, azaz hogy megteremtsék egy polgári demokratikus berendezkedésű Magyarország alapjait végleg elbukott.

Clerk tovább folytatta tárgyalásait Budapesten, miközben november 6-án a békekonferencia felszólította Magyarországot szomszédait a kijelölt határvonalakra való visszavonulásra. Azonban Románia még mindig vonakodott teljesíteni a nagyhatalmak utasításait. Bár Clerk elérte a román hadvezetőségnél, hogy az új magyar kormány megalakulása esetén november 15-ig a román csapatok elhagyják Budapestet, de a román kormány a visszavonulást továbbra sem az országhatárig, hanem csak a Tisza vonaláig helyezte kilátásba. A felháborodott Clemenceau erre egy újabb fenyegető hangú ultimátum elküldését javasolta a román kormány részére (mely november 15-én meg is történt), ami egy újabb hosszadalmas diplomáciai huzavonához vezetett.¹⁶¹ (Az utolsó román csapatok csak 1920. március végén hagyták el az országot.)

Clerk tárgyalásai is végre eredménnyel jártak: Horthy becsületszavát adta a törvényesség betartására, és ezzel Huszár Károly vezetésével megalakulhatott az új koalíciós kormány, melyben minden magyar politikai erő (legalábbis látszólag) képviseltette magát. November 16-án, miután a román hadsereg utolsó egységei is elhagyták a magyar fővárost, Horthy Miklós teátrális keretek között, katonái élén bevonult Budapestre. November 25-én Huszár Károly megkapta az antant elismerő levelét, amivel Magyarországnak több mint egy év után újra nemzetközileg is elfogadott kormánya volt. Az antant hatalmai elégedetten konstatálták, hogy végre Magyarországgal is megköthetik a békeszerződést.

A békekonferencia december 1-jén felszólította a magyar kormányt, hogy küldje el delegációját Neuillybe.

4.3. Az 1919 augusztusa és decembere közötti események tanulságai

Az 1919-es év utolsó öt hónapja kétségtelenül Magyarország történetének legmélyebb pontjai közé tartozik. A központi hatalom felbomlása, idegen megszállás, különböző fegyveres csoportok garázdálkodása, káosz és anarchia volt jellemző erre az időszakra. A hatalom megszerzéséért induló versenyfutás legnagyobb nyertese kétség kívül Horthy Miklós volt. Jó érzékkel ismerte fel a megfelelő alkalmat, és használta ki az egyetlen szervezett, fegyverben álló magyar haderő parancsnokaként számára kínálkozó lehetőséget.

Horthyt a II. világháborút követő időszakban sokszor – némileg joggal – bírálták (és időnként még napjainkban is bírálják) azért, mert kormányzására kerülése után egyfajta hősi eposzt kreáltak a nemzeti hadsereg tevékenységéből, holott ez a haderő sohasem ütközött meg a Vörös Hadsereggel vagy a megszállókkal, minden „harci tevékenysége” a bolsevizmussal (jogosan vagy ártatlanul) vádolt személyek meghurcolása, súlyosabb esetben meggyilkolása volt. Valamint maga Horthy is csak az antant jóváhagyásának köszönhetette, hogy a hatalom közelébe kerülhetett. Ezek a vádak azonban – igazságtartalmuk ellenére – meglehetősen egyoldalúan közelítik meg az eseményeket.

Való igaz, hogy a nemzeti hadsereg nem vett részt sem a Vörös Hadsereg, sem a megszálló hadak elleni hadműveletekben. Ennek alapvetően két magyarázata volt. Elsődlegesen ez a haderő sem létszáma, sem felszereltsége folytán nem volt alkalmas egy nagyobb szabású hadművelet végrehajtására. A másik legalább ennyire fontos tényező, hogy az antant szigorúan ellenőrizte a magyar ellenforradalmi szervezkedést, és jóváhagyása nélkül semmilyen fegyveres

akcióra nem kerülhetett sor a Tanácsköztársaság ellen. A román vagy a csehszlovák hadsereg ellenében indítandó önkényes támadás Horthy számára egyenlő lett volna a politikai öngyilkossággal, hadseregét pedig az antant bizonyosan azonnal lefegyvereztette és feloszlatta volna. Ez a haderő politikai ütőkártyaként szolgálhatott Horthy kezében, egyébként pedig pontosan arra volt alkalmas, amelyre a fővezér alkalmazta: rendfenntartásra. Itt persze felmerül annak a kérdése, hogy mennyire voltak indokoltak azok a kíméletlen módszerek, melyeket a nemzeti hadsereg egyes egységei a rend helyreállítás címén alkalmaztak. Általánosságban véve ki kell jelentenünk, hogy sajnos minden háborús helyzet magával hozza az indulatok elszabadulását, amely sokszor a legbékésebb embereknél is előidézheti legaljasabb ösztöneik felszínre törését. Nem voltak ez alól kivételek az 1919-es események sem. Ez persze erkölcsileg nem ad felmentést sem a vörös, sem a fehér-terrorban részt vállalók számára, és mindig felveti a döntéshozói pozícióban lévő személyek felelősségének kérdését.

Azzal a megállapítással sem lehet vitába szállni, hogy Horthy a nagyhatalmak támogatása nélkül hiába is próbált volna a hatalom közelébe kerülni egyedül vajmi kevés esélye lett volna, miként azt jól mutatta Peidl Gyula és Friedrich István kísérletének sorsa. Ez abból a körülményből adódott, hogy 1919 őszén Magyarország sorsa külföldi hatalmak kezében volt. Tagadhatatlan, hogy később – belpolitikai okokból – ezt a nem elhanyagolható ténytet Horthy és környezete igyekezett elbagatellizálni, egyúttal felnagyítva a kormányzó és az általa vezetett nemzeti hadsereg szerepét, kialakítva ezzel egyfajta Horthy-kultuszt.

A külföldi befolyás döntő tényezőnek bizonyult. A nagyhatalmak azon versengtek, hogy melyikük tudja előbb saját jelöltjét hatalomra juttatni. A diplomáciai küzdelemben Románia is beszállt (a békekonferencia nagy bosszúságára), mely tovább bonyolította a helyzetet. Gyakorlatilag

Magyarország egy a külső hatalmak számára teljesen kiszolgáltatott banánköztársaság szintjére süllyedt.

Horthy is az egyik nagyhatalom – nevezetesen a britek – „jelöltje” volt. (Horthy tengerésztiszt múltjából adódóan jó kapcsolatokat ápolt az angolokkal.) Hatalomra kerülésével Horthy igyekezett is a brit kapcsolatokat erősíteni több-kevesebb (a francia, majd a német befolyás erősödésével inkább kevesebb) sikerrel.

Végezetül az ellenforradalmi erők sikeréhez az is nagymértékben hozzájárult, hogy a békekonferencia már maga is belefáradt abba a politikai sakkjátszmába, mely Magyarországon folyt (és melybe saját magát kényszerítette), ezért minél előbb szeretne volna rendezni a magyar kérdést. Végre ezzel az annyi problémát okozó országgal is meg szeretnék volna kötni a békét, hogy beintegrálódhasson az új európai rendbe.

A békekonferencia eredeti célkitűzése olyan békeszerződések megalkotása volt, mely hosszútávon biztosíthatta Európa és a világ nyugalalmát. Ez azonban sajnos csak egy szép frázis maradt, mert a párizsi konferencia „békecsinálói” tevékenységükkel éppen ennek ellenkezőjét érték el.¹⁶² Egy hosszan tartó békés időszak helyett a második világháború előkészítőivé váltak, a dunai térség népei között pedig máig hatóan sikerült elvetniük a gyűlölet és meg nem értés csíráját, mely úgy tűnik, napjainkban is áthághatatlan akadályként tornyosul ezen kis országok – oly nagyon szükséges – együttműködése útjában.

Jegyzetek

---

¹ Az I. világháború eseményeivel, diplomáciai küzdelmeivel, a részt vevő államok háborús céljaival több könyvtárnyi kötet foglalkozik, ezért itt csak néhányat említek meg felsorolásszerűen: Fritz Fischer: Griff nach der Weltmacht. Droste Verlag, Düsseldorf. 2000.; Galántai József: Az első világháború. Gondolat Kiadó, Budapest. 1988.; Sebastian Haffner: A Német Birodalom hét fő bűne az első világháborúban. Európa Kiadó, Budapest. 2008.; Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel 1914-1918. Magyar Szemle Társaság, Budapest. 1933.; Liddell Hart: A History of the World War 1914-1918. Faber & Faber, London. 1934.; A.J.P. Taylor: Az első világháború képes krónikája. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1988.

² Public Record Office, London, Cabinet 23/5. 14-15

³ Közli: Halmosy Dénes (szerk.): Nemzetközi szerződések. 1918-1945. Közgazdasági és Jogi Kiadó - Kossuth Kiadó, 23-24. Wilson januári pontjaiban még csak a Monarchia nemzetiségeinek adandó széles körű autonómia mellett tette le voksát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Robert Lansing amerikai külügyminiszter Wilson elnök pontjainak bírálatáról szóló naplőbejegyzése. Lansing már ekkor támogatta az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolását és nemzetállamok létrehozását célzó elképzeléseket. 1918 nyarára már Wilson véleménye is ebbe az irányba módosult. Lansing naplőbejegyzése és Wilson véleményének megváltozásáról. Tarasovics Sándor: Amerikai béke-előkészületek az I. világháború alatt és a tervek egy új Magyarországról. In Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. (Szerkesztő: Romsics Ignác) Teleki László Alapítvány, Budapest. 1995. 65-72.

⁴ A dunai térségben létrehozandó kis államok határaitól szóló amerikai, brit és francia javaslatokról: Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris Kiadó, Budapest. 2005. 62-66. (A továbbiakban Romsics 2005.)

⁵ A cseh emigráció tevékenységéről értékes információkkal szolgál két meghatározó alakjának visszaemlékezése: Eduárd Beneš: Nemzetek forradalma I-III. köt. Prager, Bratislava-Pozsony. 1936.; Tomáš Garrigue Masaryk: A világforgalomban 1914-1918. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1990.

⁶ A Magyar Nemzeti Tanácsot 1918. október 24-én a Károlyi-féle Függetlenségi Párt (vezető: Károlyi Mihály), az Országos Polgári Radikális Párt (vezető: Jászi Oszkár) és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (vezető: Garami Ernő) hozta létre, elnökévé Károlyi Mihályt választották.

⁷ A kormány már másnap, november 1-jén a közvélemény nyomására felmentését kérte a királytól, hogy aztán november 16-án kikiáltásuk a

---

Magyar Népköztársaságot. A forradalom napjairól részletesen: Hajdu Tibor: Az őszirózsás forradalom. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1963.

⁸ Erre a félelemre az szolgáltatott alapot, hogy számos helyen valóban fegyverrel kellett az önbíráskodó, fosztogató katonákat megrendszabályozni.

⁹ Jászi elképzeléseit részletesen kifejti: Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 1986., valamint Jászi Oszkár: A Monarchia jövője. (reprint) ÁKV-Maecenas Könyvkiadó, Budapest. 1988.

¹⁰ József főherceg visszaemlékezése szerint Tisza azt mondta, hogy „már csak Károlyi volna képes itt valamit menteni!... Ő még megállíthatja a forradalmi görgeteget, hogyha egy hajszálnyi hazafiság és becsület van a lelkében...” József főherceg: A világháború, amilyenek én láttam. VII. köt. Budapest. 1934. 553.

¹¹ Linder szavait idézi: Siklós András: Magyarország 1918-1919. Események, képek, dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó – Magyar Helikon, Budapest. 1978. 123-124.

¹² Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL) K 27 (1918. 11. 04) 16R/25

¹³ A leszerelésről: Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. (reprint) Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 76-78. (A továbbiakban: Böhm 1990.)

¹⁴ Ádám Magda – Ormos Mária (szerkesztők): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918-1919. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1999. 61. (A továbbiakban: Ádám – Ormos 1999.)

¹⁵ 1918. november 3-án Padovában a Monarchia nevében Weber tábornok az antant nevében pedig Diaz olasz tábornok írta alá a fegyverszüneti szerződést, mely Magyarországra nézve meglehetősen kedvező volt, hiszen a történelmi határait tekintette a fegyverszüneti vonal alapjának. A fegyverszünet teljes szövege olvasható: Nyékhegyi Ferenc: A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés. Táltos Kiadó, Budapest. 1922.

¹⁶ A belgrádi találkozóról: Károlyi: Hit, illúziók nélkül. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1982. 137-143. (A továbbiakban: Károlyi 1982.) Francia részről: Paul Azan: Franchet d'Esperey. Flammarion, Paris. 1949. 230-232. A fordításért Szelei Zsuzsannának szeretnék köszönetet mondani.

¹⁷ A belgrádi egyezmény szövegét közli: Ádám - Ormos 1999. 16-18.

¹⁸ Henrys tábornoknak Károlyi Mihály miniszterelnökhöz intézett leveléből arra lehet következtetni, hogy a Vix alezredes vezette katonai misszió feladata elsősorban a francia bevonulás előkészítése volt. Közli: Ádám – Ormos 1999. 19-20. Véleményem szerint Vix megbízatása is csupán a francia csapatok Budapestre szállításáig szólt volna, és csak ennek meghiúsulását követően alakult át a feladatköre az antant budapesti megbízottjává. Tehát nem állja meg a helyét az a sokat hangoztatott teória, mely szerint Franchet d'Esperey azzal is meg akarta alázni a magyar

---

kormányt, hogy “csak” egy alezredest nevezett ki a budapesti antantképviselő élére.

¹⁹ A tervezett francia megszállásról részletesebben: Ormos Mária: Padovától Trianonig. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1983. 75-93. (A továbbiakban: Ormos 1983.)

²⁰ Clemenceau utasítása a hadmozdulatok leállításáról: Ádám – Ormos 1999. 22.

²¹ Ádám – Ormos 1999. 23-24.

²² A legszemléletesebb példa erre báró Szilassy Gyula esete, akit Károlyi Mihály 1919 februárjában svájci követévé nevezett ki. Visszaemlékezésében részletesen kifejti a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló hiábavaló próbálkozásait. Baron J. von Szilassy: Der Untergang der Donau-Monarchie. Diplomatiscche Erinnerungen. Verlag Neues Vaterland, Berlin. 1921. 338-344.

²³ A brit véleményt jól mutatja a Foreign Office-nak, a Károlyi-kormány egyik kapcsolatfelvételre irányuló kísérletére vonatkozó reakciója: “Az a javaslat, hogy a szövetséges kormányoknak növelniük kell Károlyi gróf kormányának tekintélyét a magyarok szemében azáltal, hogy nem hivatalos érintkezésbe lépünk vele vagy megbízottaival, annyira naiv, hogy azt a benyomást erősíti meg, hogy Károlyi gróf valóban nem alkalmas arra a szerepre, amelyre vállalkozott.” Arday Lajos: Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában 1918-1919. Magvető Kiadó, Budapest. 1990. 37. (Továbbiakban: Arday 1990.)

²⁴ MOL K 40 1918-IX-1 cím és dátum nélkül

²⁵ Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története. Bocskay Szövetség, Budapest. 1920. 123.

²⁶ Szász Zoltán: Forradalmak és nemzeti mozgalmak a monarchia összeomlása után (1918-1919). In Erdély története III. kötet (Főszerkesztő: Köpeczi Béla, a kötet szerkesztője: Szász Zoltán) Akadémiai Kiadó, Budapest. 1987. 1710. (Továbbiakban: Erdély története III.)

²⁷ MOL K 40 1918-IX-240

²⁸ Jászi: Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. Lapkiadó és Nyomdai Müintézet Rt, Cluj-Kolozsvár 1921. 5.

²⁹ Az aradi tárgyalásokról részletesen: Raffay Ernő: Erdély 1918-1919-ben. Magvető Kiadó, Budapest. 1987. 93-112. (A továbbiakban: Raffay 1987.)

³⁰ Liptai Ervin: Hadsereg a magyarországi polgári demokratikus forradalomban In Magyarország hadtörténete II. kötet. (Főszerkesztő: Liptai Ervin, Szerkesztő: Tóth Sándor) Zrínyi Kiadó, Budapest. 1985. 198-199.

³¹ Ádám - Ormos 1999. 31-32.

³² Ádám – Ormos 1999. 33-34.

-
- ³³ Magyarország története 1918-1919, 1919-1945. 8. kötet (Főszerkesztő: Ránki György) Akadémiai Kiadó, Budapest. 1976. 88.
- ³⁴ Magyar Törvénytár. 1918. évi törvénycikkek és néptörvények. Franklin Társulat, Budapest. 1919. 214-215.
- ³⁵ A törvény megvalósítására az autonóm terület – a román és cseh előnyomulásnak köszönhető – folyamatos zsugorodása miatt csak részben kerülhetett sor. A kárpátaljai eseményekről részletesebben: Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta – Dunaszerdahely. 2002. 10-14.
- ³⁶ Seton-Watson, bár nem volt tagja a békekonferencián működő brit küldöttségnek, de az új határookra vonatkozó brit javaslat jórészt az ő elgondolásán alapult. Jeszenszky Géza: Az elveszett presztízs. Magvető Kiadó, Budapest. 1986. 285-286.
- ³⁷ A Magyarország jövőjéről szóló nyilatkozatok közül talán a legfigyelemreméltóbb Jászi Oszkáré, melyben kifejti, hogy a kormány egy szövetségi rendszerű országot kíván létrehozni, egyfajta „kelet-európai Egyesült Államokat”, a jelenlegi határok keretein belül. Világ 1918. nov. 24. 1. Ez a nyilatkozat a Holland Sajtóiroda révén jutott el nyugatra.
- ³⁸ Székely Vera: Kunfi Zsigmond 1919. februári memoranduma Magyarország külpolitikai helyzetéről. In Levéltári Közlemények, 1969/2. 353-363.
- ³⁹ Romsics 2005. 93.
- ⁴⁰ A különböző magyar és román szakirodalmakban a román támadás kezdetéről 1918. november 7. és november 20. közötti dátumok szerepelnek.
- ⁴¹ Magyarul: Világ 1918. nov. 21. 3.
- ⁴² MOL K 27 (1918. 11. 20) 8R/12
- ⁴³ A röpirat magyarul megjelent: Világ 1918. nov. 27. 3.
- ⁴⁴ A magyar kormány propagandatevékenységéről részletesebben: Raffay 1987. 142-144.
- ⁴⁵ Hadtörténeti Intézet és Levéltár (Továbbiakban : HIL) A polgári demokratikus forradalom iratai 1918. okt. 30. - 1919. márc. 21. (A továbbiakban: Polg. dem. forr. iratai) 1918-9/5-722., 727., 776., 734.
- ⁴⁶ A gyulafehérvári határozatot közli: Mikó Imre: Huszonkét év: az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. Studium, Budapest. 1941. 265-266.
- ⁴⁷ Ádám – Ormos 1999. 32.
- ⁴⁸ HIL Polg. dem. forr. iratai 1918-10/3-452.
- ⁴⁹ Ormos 1983. 114.
- ⁵⁰ Ormos 1983. 115.
- ⁵¹ Ormos 1983. 117.
- ⁵² HIL Polg. dem. forr. iratai 1918-10/1-143.

---

⁵³ A Károlyi-kormányval szembeni francia hallgatás okát talán a legtalálóbban Henrys tábornok foglalja össze Franchet d'Esperey-hez intézett 1918. december 9-i keltezésű táviratában. Közli: Ádám – Ormos 1999. 39-41.

⁵⁴ Erdély története. III. 1720.

⁵⁵ Ádám – Ormos 1999. 53-54.

⁵⁶ Dušan Kováč: Szlovákia története. Kalligram Kiadó, Pozsony. 2001. 176.

⁵⁷ Göncz László: A muravidéki magyarság 1918-1941. Doktori disszertáció (Phd) Lendva. 2000. 22-24.

⁵⁸ A Berinkey-kormány programjáról részletesebben: Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története. (1918. október 31-1919. március 21.) Cserépfalvi. 1945. 416-420. (A továbbiakban: Juhász Nagy 1945.)

⁵⁹ A Székely Hadosztály nevét onnan kapta, hogy főként a Székelyföldről származó, és a román megszállás miatt elmenekült, vagy már haza sem jutott katonákból szerveződött.

⁶⁰ A csucasai harcoknak Pathé francia tábornok január 28-ai parancsa vetett véget, melyben a szemben álló felek részére tűzszünetet rendelt el. A csucasai harcokról: Koréh Endre: „Erdélyért” A székely hadosztály és dandár története 1918-1919. I-II. reprint Magyar Ház Kiadó, Budapest. 2000. 159-162. (A továbbiakban: Koréh 2000.)

⁶¹ Böhm 1990. 209.

⁶² HIL Polg. dem. forr. iratai 25. cs. 2669/eln. 6. sz.

⁶³ A hadsereg állapotáról és a hadseregszervezésről: Böhm 1990. 200-213.

⁶⁴ Juhász Nagy 1945. 453.

⁶⁵ A békekonferencia hangulatáról, a legyőzött államokkal szembeni magatartás háttéréről szubjektív, de meglehetősen érdekes plusz információkkal szolgál a brit béke delegáció titkárának Harold Nicolsonnak nevezetes emlékirata. Harold G. Nicolson: Peacemaking, 1919. Houghton-Mifflin, Boston. 1933.

⁶⁶ Raffay Ernő: Trianon titkai. Tornado Damenija Kiadó, Budapest. 1990. 95-97.

⁶⁷ Károlyi svájci útjáról: Károlyi 1982. 89-91.

⁶⁸ Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1988. 20.

A győztes országok háború utáni céljairól összefoglaló jelleggel: Diószegi István: Két világháború árnyékában. Gondolat Kiadó, Budapest. 1974. 21-55.

⁶⁹ Károlyi 1982. 132.

⁷⁰ A kormány ezzel kapcsolatos félelmeiről: Károlyi 1982. 131-134.

⁷¹ ifj. Andrássy Gyula: Diplomácia és világháború. Légrády Testvérek Kiadása, Budapest. 1920. 185-190.

---

⁷² 1918. október 30.-án Mondorose kikötőjében, az angol Agamemnon cirkáló fedélzetén írták alá azt a fegyverszüneti egyezmény, melynek értelmében az antant az Oszmán Birodalom bármely területén stratégiai pontokat foglalhat el, azokat megszállhatja. (Az angol, francia, olasz és görög csapatok erre való hivatkozással szálltak meg – jogtalanul – további, valóban törökök által lakott területeket, megsértve ezzel a saját maguk által diktált és aláírt egyezményt.) A szerződés arra kötelezte a törököket, hogy a fekete-tengeri szorosokat nyissák meg az antant hadihajói előtt, az ország kikötőit, rakpartjait, hajógyárait, tengeri fegyverraktárait, híradási eszközeit, üzemanyag- és élelmiszer tartalékait, egész tengeri flottáját, vasútjait bocsássa az antant államok rendelkezésére. Az antant által megszabott létszámú határőrség és belső biztonsági erők kivételével az egész hadsereget le kellett szerelni, az arab területeken (Hedzsasz, Asir, Jemen, Szíria, Irak) állomásozó török katonai egységeknek meg kellett adniuk magukat.

1920. augusztus 10-én aláírt sevres-i béke legfontosabb pontjai:

- Isztambul marad az Oszmán Birodalom fővárosa, azonban ha a városban a kisebbségek jogait a kormányzat nem venné figyelembe, s ez által azok csorbulnának, akkor a várost Törökországtól elszakítják.
- Kelet-Thrákia és Szmirna környéke a szerződés szerint a görögöket illette,
- Kelet-Anatóliában létrejött volna egy független örmény állam,
- Szíria és Libanon francia mandátumterület lett,
- a britek kapták a mandátumjogot Palesztinában, Transzjordániában és Irakban.
- Moszultól északra a kurdok autonóm területet kaptak, azzal az ígérettel, hogy egy évben belül elszakadhatnak az anyaországtól,
- az olaszok kapták Anatólia déli részét.
- a Boszporusz nemzetközi ellenőrzés alá került.
- Az Oszmán Birodalom 50.000 fős hadsereggel rendelkezhetett, de a hadseregnek egyáltalán nem lehet páncélosa, tüzérsége és légiereje.

Flesch István. A Török Köztársaság története. Corvina, Budapest. 2007. 21-26.

⁷³ Törökország első világháború utáni helyzetéről, szabadságharcáról és a kemáli reformokról: Fehmi Dzsihangir: A Török Köztársaság fél évszázada. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1974. 12-24.

⁷⁴ Károlyinak a tanácskormány megbízásából folytatott tárgyalásairól: Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1968. 307., 469.

⁷⁵ Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1983. 42-43.

⁷⁶ Csonkaréti Károly – Benczúr László: Haditengerészek és folyamőrök a Dunán. Zrínyi Kiadó, Budapest. 1990. 133-134. (A továbbiakban: Csonkaréti – Benczúr 1990.) Az antant katonai misszió 1919. március 21. és

---

26. közötti helyzetét és viszonyát a magyar tanácskormányhoz március 31-ei jelentésében Vix alezredes részletesen ismerteti. Közli: Ádám – Ormos 1999. 227-250.

⁷⁷ Ruscsák Lajos a Vix-missziót biztosító szpáhik lefegyverzéséről és a Vörös Hadsereg harcairól In Visszaemlékezések 1919-ről (Szerk.: Kende János, Sipos Péter) Gondolat Kiadó, Budapest. 1989. 165-168.

⁷⁸ Réti László: Így látta az ellenség. Gondolat Kiadó, Budapest, 1969. 165-166.

⁷⁹ Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó 1969. 62. (A továbbiakban: Hajdu 1969.)

⁸⁰ Az olasz-magyar kapcsolatokról a Tanácsköztársaság alatt: Eördögh István: Erdély román megszállása (1916-1920). Lazi Bt., Szeged. 2000. 45-46. (Továbbiakban: Eördögh 2000.)

⁸¹ Eördögh 2000. 46.

⁸² Arday 1990. 188.

⁸³ Angliában ennek az álláspontnak a legfőbb hangadója Winston Churchill volt, aki az oroszországi katonai beavatkozásért is kardoskodott.

Keith Robbins: Churchill. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1997. 102-104.

⁸⁴ Idézi: Romsics 2005. 120.

⁸⁵ Kun Béla üzenetét Borghese herceg, olasz diplomata jutatta el Orlando olasz miniszterelnökhöz, aki március 29-én tárta azt a békekonferencia elé. A jegyzéket közli: L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország. 1918-1919. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1965. 103.

⁸⁶ A Vatikán és a Tanácsköztársaság viszonyáról részletesen: Eördögh 32-37.

⁸⁷ Mindenesetre a csehszlovák kormány kihasználta az alkalmat arra, hogy - a bolsevikellenes harcra hivatkozva - fegyvereket kérjen a franciáktól és olaszoktól. Vaclav Král: A csehszlovák burzsoázia intervenciós háborúja a Magyar Tanácsköztársaság ellen 1919-ben. Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó 1956. 100.

⁸⁸ Ormos 1983. 216-218.

⁸⁹ A kommunista mozgalmak, pártok világháború utáni erősödéséről, és a két világháború közötti szerepükről az egyes országokban összefoglaló jelleggel: International Communism and the Communist International 1919-1943. (Edited by Tim Rees and Andrew Thorpe) Manchester University Press, Manchester. 1998.

A Tanácsköztársaság nemzetközi fogadtatásáról : Hajdu 1969. 53-59.

⁹⁰ A finnországi eseményekről részletesen: Dolmányos István: Finnország története. Gondolat Kiadó, Budapest. 1972. 327-344.

⁹¹ Ormos 1983. 230.

---

⁹² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. United States. Government Printing Office, Washington. V. kötet 42. (Továbbiakban: FRUSPPC)

⁹³ Idézi: Ormos 1983. 210.

⁹⁴ A föderációs elképzelésekről: Kővágó László: A Magyarországi Tanácsköztársaság és a nemzeti kérdés. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1979. 57-60.

⁹⁵ Diner-Dénes József jelentése a bécsi tárgyalásairól: A magyar munkásmozgalom története válogatott dokumentumai (A továbbiakban: MMTVD.) 6/A. köt. (Szerk.: Gábor Sándorné, Hajdu Tibor, Milei György, Práger Miklós, Szabó Gizella) Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1959. 34. Julius Deutsch, aki alapvetően szimpatizált a magyar tanácsrendszerrel, nem csak a fegyverek átsempészése felett hunyt szemet, hanem az önkéntesen Magyarországra távozó és ott a Vörös Hadseregbe belépő osztrák katonák határátlépését sem akadályozta meg. Sőt az antant azon kérésének is ellenállt, hogy Ausztria szállítson fegyvert Csehszlovákiának. Dr. Julius Deutsch: Aus Österreichs Revolution. Wiener Volksbuchhandlung, Wien. 1921. 88-91.

⁹⁶ A csehszlovákiai helyzetről és munkásmegmozdulásokról: Palotás Emil: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 178. A görögországi kommunista mozgalomról: Janisz Dellagramatikasz Politisz: Az újkori Görögország története. Gondolat Kiadó, Budapest. 1966. 226-233. Bulgária és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kommunista pártjairól: Barbara Jelavich: A Balkán története II. kötet. Osiris Kiadó, Budapest. 1996. 126-127.

⁹⁷ A lengyel munkásmozgalomról: Kovács Endre: Magyarok és lengyelek a történelem sodrában. Gondolat Kiadó, Budapest. 1978. 323-324.

⁹⁸ Portugália világháború utáni helyzetéről: David Birmingham: Portugália története. Pannonica Kiadó, Budapest. 1998. 25-127. A spanyolországi kommunista mozgalom kezdetéről: José Garcia: Spanyolország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1973. 74. A Belga Munkáspártról: Karsai László: Flamandok és vallonok. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1986. 87.

⁹⁹ A kiáltványt közli: Németh István: Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945 I. kötet. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 2007. 48.

¹⁰⁰ 1919. június 14-én letartóztatták az osztrák Kommunista Párt vezetőit, majd másnap a kormányerők levették a kommunista felkelési kísérletet, melyet Kun Béla tervei alapján Bettelheim Ernő szervezett.

¹⁰¹ Balogh József: A propaganda. In A bolsevizmus Magyarországon. (Szerkesztő: Gratz Gusztáv) Franklin Társulat, Budapest. 1921. 49-50.

---

¹⁰² HIL Magyarországi Tanácsköztársaság iratai (Továbbiakban: Magy. Tan. Közt. iratai) 6. cs.

¹⁰³ Liptai Ervin: Vöröskatonák, előre! A Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Zrínyi Kiadó, Budapest. 1979. 104. (Továbbiakban: Liptai 1979.)

¹⁰⁴ A románok offenzívájukat hivatalosan a magyar csapatok folytonos támadásaira, a bolsevizmus további terjedésének megakadályozására és magyar részről a "meg nem szállt területen lévő népesség terrorizálására" való tekintettel indították meg. Breit József: A magyarországi 1918-1919. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. III. kötet Budapest. 1925. 170-171.

¹⁰⁵ G. D. Mardarescu: Campania pentru desrobirea Adrealului si ocuparea Budapestei. (1918-1920) (Hadjarat Erdély felszabadításáért és Budapest elfoglalása.) Bukarest 1921. 38-41. (Továbbiakban: Mardarescu 1921.) A fordításért Selymes Lillának szeretnék köszönetet mondani.

¹⁰⁶ HIL Magy. Tan. Közt. iratai. 4. cs. Hadügyi Népbiztoság (Továbbiakban: Hadü. Népbizt.) összefoglaló jelentése

¹⁰⁷ HIL Magy. Tan. Közt. iratai 4. cs. Hadü. Népbizt. 419/35. hdm. sz.

¹⁰⁸ Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborúja In Magyarország hadtörténete II. kötet. (Főszerkesztő: Liptai Ervin, Szerkesztő: Tóth Sándor) Zrínyi Kiadó, Budapest. 1985. 220-222.

¹⁰⁹ HIL Magy. Tan. Közt. iratai 44. cs. Vörös Hadsereg Parancsnokság (Továbbiakban: VHP) 421/1. hdm. sz.

¹¹⁰ Kratochwill tárgyalásairól: Kratochwill Károly: A székely hadosztály 1918-1919. évi bolsevistaellenes és ellenforradalmi harcai a székely dicsőségért, Erdélyért, Magyarország területi épségéért és Európáért. Budapest. 1938. 104., illetve Breit III. köt. 189.

¹¹¹ Koréh 2000. 311.

¹¹² Tiszai hídfőkről: Liptai 1979. 128.

¹¹³ FRUSPPC XII. kötet 444.

¹¹⁴ Ormos 1983. 254.

¹¹⁵ Uo. 250-251.

¹¹⁶ Az idézett levél teljes szövege: "Kedves Marika! Remélem megkapjátok levelem és jó egészségben talál mindnyájatokat. Itt Pesten nem túl jó most lenni. A bolsevikiek az urak és azt mondják az oláhok meg a csehek újra támadnak. Szegény Magyarország úgy járt, mint a tönkrement gazdag ember: magára maradt. Kedves Marika olvassátok el ezt az oldalt, szép gondolatok vannak itten. [A levél egy kitépett újságpapírra íródott, erre vonatkozik ez a mondat. – Sz. V.] Kitartást és erőt kívánok neked és családodnak ezekben a nehéz időkben. Üdvözlő: Ilona Pest. 1919. ápr. 29." Saját gyűjtés (Faragó Istvánné szül.: Balogh Julianna dömsödi lakos hagyatékából.)

Sajnos a levél borítéka nincsen meg, így a levél címzettjére vonatkozóan csak feltételezéseim vannak (valószínűleg Balogh Sándorné szül.: Sztakó Mária, dömsödi lakos), míg a feladó pontos kiléte ismeretlen. A levél – mint fentebb említettem – egy kitépelt újságpapírra íródott, mely kutatásaim szerint a Mária-kongregáció hitbuzgalmi képes havi folyóirat 1919. évi januári számából való.

¹¹⁷ Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1973. 282-286. (Továbbiakban: Liptai: Tanácsköztársaság 1973.)

¹¹⁸ A román támadás leállításában elsősorban a Tiszán való átkelés nehézségei, másodsorban a békekonferencia tiltó határozata, valamint a szovjet-orosz kormány ultimátuma is szerepet játszott, melyben követelte Romániától Besszarábia és (egy másik jegyzékben) Bukovina kiűrését (ezen a területen csapatösszevonásokat is végrehajtottak). MMTVD 6/A. köt. 370.

¹¹⁹ HIL Magyar Tan. Közt. iratai 47. cs. VHP 511/12 hdm. sz.

¹²⁰ Idézi: Liptai 1979. 166.

¹²¹ A repülők főként felderítési feladatokat láttak el, de szükség esetén a földi csapatok támogatására harci bevetéseket is végeztek, illetve ritkán légi harcokra is sor került. Nagyvárad Sándor - M. Szabó Miklós - Winkler László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 1986. 133-135.

¹²² A csehszlovák jelentésekből kitűnik, hogy a lakosság magyarok iránti rokonszenv mellett a cseh és szlovák katonák közötti kommunista agitáció is kezdte éreztetni hatását. A jelentéseket idézi: Liptai: Tanácsköztársaság 1973 297-298.

¹²³ Csupán érdekességként jegyezném meg, hogy Helmuth Steiner nyugalmazott berlini levéltáros szíves szóbeli közlése szerint a II. világháborús német villámháborús stratégia kidolgozásakor többek között a Stromfeld-féle pofozógép-taktika tanulságait is felhasználták. Ennek igazolása azonban további kutatásokat igényel.

¹²⁴ Hetés Tibor: Stromfeld Aurél. Zrínyi Kiadó, Budapest. 1978. 178-179.

¹²⁵ HIL Magyar Tan. Közt. iratai 52. cs. III. hads. pság. 609/3. hdm. sz.

¹²⁶ Ádám – Ormos 1999. 297-298.

¹²⁷ Uo. 298-299.

¹²⁸ Uo. 299-300.

¹²⁹ Uo. 305-306.

¹³⁰ Uo. 305-306.

¹³¹ Ez a tendencia jól követhető a Clemenceau-jegyzékről a Tanácsok Országos Gyűlésén lefolytatott vitában is. A Tanácsok Országos Gyűlésének naplója. Budapest. 1919. 108-140.

¹³² HIL Magyar Tan. Közt. Iratai 54. cs. VHP 6/16/21. hdm. sz.

---

¹³³ Az, hogy a francia tábornok mennyire súlyosnak ítélte meg a helyzetet jól szemlélteti a közte és Srobar miniszter között lezajlott beszélgetés, melyre a csehszlovák politikus így emlékezett vissza: „Június 18-án este 10 órakor belépett szobámba Mittelhauser tábornok és arra kért, hogy... menjek a kormánnyal Pozsonyból Trencsénbe vagy Brnóba, mivel a mieink éppen most vonultak vissza Érsekújvárról, és a Pozsonyba vezető út a magyarok előtt szabaddá vált.

Megkérdeztem őt: »És semmi segítség nincs, amivel meg lehetne állítani az előnyomuló magyar katonákat?«

»Nincs« - felelte a tábornok.” Idézi: Liptai: Tanácsköztársaság 1973. 354.

¹³⁴ Csonkaréti – Benczúr 1990. 137-140.

¹³⁵ Ádám – Ormos 1999. 314.

¹³⁶ Uo. 325.

¹³⁷ Uo. 326-328.

¹³⁸ Uo. 328-329.

¹³⁹ Uo. 335-338.

¹⁴⁰ Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarország, 1927. július 13.

¹⁴¹ Lakatos Géza – Fleischhacker Rudolf: A főhadiszállás. In A bolszevizmus Magyarországon. (Szerkesztő: Gratz Gusztáv) Franklin Társulat, Budapest. 1921. 302.

¹⁴² MMTVD 6/B köt. (Szerk.: Erényi Tibor, Ivány Béla, Mucsi Ferenc, S. Vincze Edit, Teleki Éva) 436.

¹⁴³ Minden mérvadó orosz vezető ekkor Kolcsak és Gyenyikin hadseregének legyőzését tartotta elsődleges fontosságúnak, így a magyarországi események háttérbe szorultak. Sztálin, Lenin és Trockij ez irányú véleményére példa: I. V. Sztálin művei 4. kötet Szikra Könyvkiadó, Budapest. 1950. 320.; Vlagyimir Iljics Lenin: Válogatott művek II. kötet Szikra Könyvkiadó, Budapest 1949. 550., 610.; Lev Trockij: Életem. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1989. 383-384.

¹⁴⁴ Mardarescu tábornok könyvében azt állítja, hogy a magyar haditervet egy átszökött tiszt jutatta el a román vezérkarnak. Mardarescu 1921. 101.

¹⁴⁵ Az átlagemberek világforradalomról való vélekedésével kapcsolatban az egyik legjobb példa Marguarite Harrison, amerikai újságíró (és nem mellékesen amerikai kém) esete, aki a Baltimore Sun című újság munkatársaként tudósított 1918 és 1920 között az európai eseményekről. 1920 februárjában Moszkvába is elutazott (ahol később le is tartóztatták) és az ott látottak, illetve az előző év európai eseményei alapján meg volt róla győződve, hogy a küszöbön áll a világforradalom. Élményiről könyvet is írt: Marguarite Harrison: Marooned in Moscow: the Story of an American Woman Imprisoned in Russia. Doran, New York. 1921.

-
- ¹⁴⁶ Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. (Magyar Századok sorozatban) Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 36. Hasonló szemléletmódot tükröz Salamon Konrád egyébként többnyire tényszerű munkája is. Salamon Konrád: Nemzeti önpusztítás 1918-1920. Korona Kiadó, Budapest. 2001.
- ¹⁴⁷ Horváth Csaba: A magyar katonai felderítés története a kezdetektől 1945-ig. Püedlo Kiadó, 2006. 59.
- ¹⁴⁸ Ormos 1983. 320.
- ¹⁴⁹ Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborúja. In Magyarország hadtörténete II. kötet. (Főszerkesztő: Liptai Ervin, Szerkesztő: Tóth Sándor) Zrínyi Kiadó, Budapest. 1985. 256-257
- ¹⁵⁰ Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. Magyar Szemle Társaság, Budapest. 1935. 189-190., 195-196.
- ¹⁵¹ Ormos 1983. 311.
- ¹⁵² Uo. 312-313.
- ¹⁵³ Uo. 313-314.
- ¹⁵⁴ Böhm 1990. 445-446.
- ¹⁵⁵ Ormos 1983. 324. Korábban Balfour, az angol külügyminiszter is inkább a Böhm-féle kombinációt látta üdvözítőbbnek. FRUSPPC VII. kötet 254.
- ¹⁵⁶ Böhm bécsi tárgyalásairól: Böhm 1990. 444-451.
- ¹⁵⁷ Ormos 1983. 352.
- ¹⁵⁸ Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa-História, Budapest. 1990. 123-127.
- ¹⁵⁹ Ormos 1983. 359-360.
- ¹⁶⁰ Uo. 363-364.
- ¹⁶¹ Ormos 1983. 365-366.
- ¹⁶² A nyugati demokráciák az első világháború után igyekeztek kisebbiteni szerepüket az utódállamok létrejöttében. Így például Charles Seymour Monarchia-szakértő, aki tagja volt a Inquiry nevű, Wilson elnököt és általában az amerikai kormányt Közép-Európa nemzetiségi problémáiról a békeelőkészületek kapcsán informáló csoportnak feljegyzéseiben ezt írja: „Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia örvendetesnek tartotta volna a Duna menti nemzetek föderációját”, de „az önrendelkezés elvének megfelelően a nemzetek önmaguk döntöttek sorsukról..” Charles Seymour: The End of an Empire: Remnants of Austria-Hungary, in: Edward House – Charles Mandel-Seymour (szerk.): What Really Happened in Paris; New York, 1921 89-90. Harry Hanak a cseh születésű brit történész egészen másképp látta a nyugatiak szerepét az új Európa létrejöttében: „Az a segítség, amit Henry Wickham Steed, Robert William Seton-Watson, Charles Sarolea, A. Frederick White, Ronald M. Burrows és mások, valamint a hasonló gondolkodású francia, olasz és Egyesült Államokbeli csoportok adtak a dualista Monarchia, nem német és nem magyar

---

nemzetiségeinek, felbecsülhetetlen. A Monarchia amúgyis összeomlott volna. De a barátok segítségével sem egy csehszlovák, sem egy jugoszláv állam nem emelkedett volna ki a romokból.” Harry Hanak: *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War*, London, 1962. 279.

Tartalom

ELŐSZÓ.....	3
1. A KOCKA EL VAN VETVE.....	5
2. A POLGÁRI DEMOKRÁCIA IDŐSZAKA	
2.1. A PACIFIZMUS NEVÉBEN.....	9
2.2. TÁRGYALÁSOK A NEMZETISÉGEKKEL.....	19
2.3. A KÁROLYI-KORMÁNY PROPAGANDA TEVÉKENYSÉGE.....	26
2.4. A FEGYVERES ELLENÁLLÁS FELÉ.....	30
2.5. AZ UTOLSÓ HÓNAPOK.....	38
2.6. A POLGÁRI DEMOKRATIKUS KÍSÉRLET MÉRLEGE.....	42
3. A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG	
3.1. VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!.....	51
3.2. A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG PROPAGANDÁJA.....	63
3.3. KÜLSŐ TÁMADÁS ÉS VÁLSÁG.....	66
3.4. A VÖRÖS HADSEREG ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS SIKEREI.....	74
3.5. KATONAI VERESÉG ÉS ÖSSZEOMLÁS.....	92
3.6. A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG SIKEREI ÉS KUDARCAI.....	98

---

4. ANARCHIA ÉS ELLENFORRADALOM	
4.1. KÁOSZ ÉS MÉLYPONT.....	102
4.2. PEIDLŐTŐL HORTHYIG.....	106
4.3. AZ 1919 AUGUSZTUSA ÉS DECEMBERE KÖZÖTTI ESEMÉNYEK TANULSÁGAI.....	113
JEGYZETEK.....	116

Prima Forma Tudományos Egyesület, Budapest
Felelős kiadó: Barcsa Róbert igazgató
Vaszer Nyomda, Budapest, 2009.
Felelős vezető: Fehér István
Műszaki vezető: Kiss Sándor

ISBN 978 963 06 8672 3

9 789630 686723